

En norsk Maginotlinje?

Forsvarets utbygging av permanente stillinger i Lyngen-området med vekt på Frøy-stillingene.

HIS-3900

Kurt Henrik Dalmo

*Mastergradsoppgave i historie
Institutt for historie og religionsvitenskap
Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning
Universitetet i Tromsø
Våren 2013*

Forord

I forbindelse med arbeidet med denne oppgaven er det flere som jeg vil takke for deres bidrag.

Først vil jeg rette en takk til min veileder Stian Bones for å komme med ideen til denne oppgaven, samt for faglige råd og for oppfølgingen som jeg har fått i arbeidet med masteroppgaven. Jeg har satt stor pris på å kunne dra nytte av hans kunnskapsmengde og erfaring i arbeidet med oppgaven.

Deretter vil jeg rette en takk til Gullow Gjeseth ved Institutt for forsvarsstudier som har gitt meg uvurderlig militærfaglig veiledning og hjelp med tilgang til kilder som har gitt meg mange av svarene. En takk går også til Institutt for forsvarsstudier for å se potensial i min oppgave og gi meg masterstipend det siste semesteret.

En stor takk går til min kjære Rannveig som har støttet meg gjennom prosessen.

Til slutt – alle eventuelle feil og mangler i denne oppgaven er helt og holdent mine egne.

Innholdsfortegnelse

FORORD	I
INNHOLDSFORTEGNELSE	III
OVERSIKT OVER FIGURER	IV
OVERSIKT OVER FORKORTELSER	V
KAPITTEL 1: INTRODUKSJON, HISTORIOGRAFI OG METODE	1
1.1 PRESENTASJON AV EMNET	1
1.1.1 <i>Problemstilling</i>	2
1.1.2 <i>Avgrensning</i>	3
1.2 FORSKNINGSTATUS.....	3
1.3 KILDER, TEORI OG METODE.....	6
1.3.1 <i>Kilder</i>	6
1.3.2 <i>Teori</i>	7
1.3.3 <i>Metode</i>	9
1.4 OPPGAVENS STRUKTUR.....	10
KAPITTEL 2: DEN SIKKERHETSPOLITISKE OG MILITÆRSTRATEGISKE RAMMEN FOR BESLUTNINGEN	11
2.1 DEN SIKKERHETSPOLITISKE SITUASJONEN	11
2.1.1 <i>Kjennetegn ved norsk sikkerhetspolitikk i perioden 1945–1980</i>	12
2.1.2 <i>De selvpålagte begrensningene</i>	14
2.1.3 <i>Den nordiske balansen</i>	15
2.1.4 <i>Forverring i den internasjonale situasjonen</i>	17
2.2 TRUSSELVURDERINGER.....	18
2.2.1 <i>Geografiske forhold</i>	19
2.2.2 <i>Utviklingen i trusselvurderingen i tiden fra 1945 og frem til 1980</i>	21
2.2.3 <i>Den gjeldende trusselvurderingen på slutten av 1970-tallet</i>	24
2.3 DOKTRINE	27
2.3.1 <i>Periferi- og dybdeforsvar</i>	28
2.3.2 <i>Gjeldende strategi</i>	29
2.4 OPERATIVE PLANER.....	29
2.4.1 <i>Planverket</i>	30
2.4.2 <i>Beredskap</i>	31
2.4.3 <i>Mobilisering</i>	32
2.4.4 <i>Alliert forsterkning</i>	33
2.4.5 <i>Hovedtrekk i planene mot slutten av 1970-tallet</i>	35
2.5 LYNGEN-OMRÅDET I DE NORSKE FORSVARSPLANENE	38
2.5.1 <i>Vurderinger før annen verdenskrig</i>	38
2.5.2 <i>Tysk plan for forsvar av området 1944–1945</i>	39
2.5.3 <i>Gjennomførte tiltak fra 1945 og frem til 1980</i>	40
2.6 OPPSUMMERING.....	43
KAPITTEL 3: FRØY-BESLUTNINGEN: MILITÆRHISTORISK DOKUMENTASJON OG ANALYSE	45
3.1 BAKGRUNNEN FOR UTREDNINGEN	45
3.1.1 <i>Kartlegging av prosessen</i>	46
3.1.2 <i>Initiativtaker</i>	49
3.2 HENSIKTEN MED STILLINGENE.....	49
3.2.1 <i>Øke holdetiden</i>	50

3.2.2 Kvaliteten på de norske styrkene	56
3.2.3 Frigjøre avdelinger.....	60
3.3 VALG AV LYNGEN-OMRÅDET	61
3.3.1 Periferi vs dybdeforsvar.....	61
3.3.2 Omgåelse.....	63
3.4 TIDSPUNKTET.....	67
3.4.1 Kommisjoner og analyser.....	67
3.4.2 Annen forsvarsutbygging.....	68
3.4.3 Nordisk balanse, integrasjon og avskrekking.....	70
KAPITTEL 4: UTSYN OG OPPSUMMERING	75
4.1 HVA BLE FAKTISK GJORT/RESULTATET	75
4.2 EN NORSK MAGINOTLINJE?	79
4.3 KONKLUSJON	81
KILDER OG LITTERATUR.....	87
ARKIVER OG SAMLINGER.....	87
- FD bortsetningsarkiv.....	87
- Forsvarskommando Nord-Norge.....	87
- Institutt for forsvarsstudier.....	87
- Riksarkivet.....	88
- Statsarkivet i Tromsø	89
AVISER	89
INTERVJUER.....	89
TRYKTE KILDER OG UTREDNINGER	89
NETTRESSURSER.....	89
LITTERATUR.....	90
APPENDIX A: KART OVER LYNGEN-OMRÅDET	92
APPENDIX B: PRINSIPPSKISSE HALVTROPPSTILLING.....	93
APPENDIX C: KANONSTILLING M-24.....	94
APPENDIX D: PRINSIPPSKISSE FOR KOMPANISTILLING.....	95

Oversikt over figurer

Figur 2.1 Kart over Nord-Skandinavia.	21
Figur 2.2 Hovedangrepsakser i konfliktsituasjon 2	25
Figur 2.3 Hovedangrepsakser ved konfliktsituasjon 4A	26
Figur 2.4 Hovedangrepsakser ved konfliktsituasjon 4C	26
Figur 2.5 Oversikt over Hærens brigader/ kombinerte regimenters oppsettingssteder ved mobilisering.	37
Figur 3.1 Oversikt over forhold som kan ha vært medvirkende årsaker til beslutningen og/eller sammenheng med prosjektet.	46

Oversikt over forkortelser

AMF	Allied Command Europe Mobile Force
AMF(L)	Allied Command Europe Mobile Force (Land)
Brig N	Brigaden i Nord-Norge
CAST-brigaden	Canadian Air Sea Transportable Brigade
DKN	Distriktskommando Nord-Norge
FD	Forsvarsdepartementet
FFI	Forsvarets Forskningsinstitutt
FK 74	Forsvarskommisjonen av 1974
FKN	Forsvarskommando Nord-Norge
DKS	Forsvarskommando Sørlandet
DKT	Forsvarskommando Trøndelag
DKV	Forsvarskommando Vestlandet
DKØ	Forsvarskommando Østlandet
FO	Forsvarets overkommando
FUS	Forsvarssjefens utrykningsstyrke
IFS	Institutt for forsvarsstudier
Innst. S.	Innstilling til Stortinget
IR	Infanteriregiment
KR	Kombinert regiment
KSSE	Konferansen om sikkerhet og samarbeid i Europa
MAB	Marine Amphibious Brigade
MGFA	Militär-geschichtliches Forschungsamt
MTB	Motortorpedobåt
MTDP	Medium Term Defence Plan
NOU	Norges Offentlige Utredninger
RA	Riksarkivet
St. mld	Stortingsmelding
St. Prp	Stortingsproposisjon
TLF	Troms landforsvar
VSB-pakten	Vennskaps-, samarbeid- og bistandspakt

Kapittel 1: Introduksjon, historiografi og metode

1.1 Presentasjon av emnet

På slutten av 1970-tallet ble det gjennomført en utredning i Forsvaret som vurderte om en skulle gjennomføre en utbygging av permanente forsvarsstillinger i Lyngen-området. I 1981 ble planene om en utbygging godkjent i Stortinget gjennom behandlingen av forsvarsbudsjettet. Stillingene som ble anlagt fra grensen mot Finland og Sverige til norskekysten gikk under kodenavnet Frøy og er deretter blitt hetende Frøy-stillingene, eller Frøy-linja. Disse stillingene har vært myteomspunnet siden byggingen startet tidlig på 1980-tallet og helt frem til i dag. Den har blitt beskrevet i vendinger som: ”Her skulle Sovjet-hæren stoppes”¹, ”den gamle ’Maginot-linja’ fra Lyngen og gjennom Indre Troms som skal forsvares mot russiske angripere.”², ”fjellfestningen i Troms”³, ”et hemmelig forsvarsverk bygget under jorden i Lyngen.”⁴ og ”Den hemmelige underjordiske festningen.”⁵ I de siste årene har ordlyden endret seg noe. Nå er det faktumet at Forsvaret ikke lengre har behov for disse anleggene og at de skal rives som preger overskriftene: ”Det som kalles Frøy-linja, og inntil nylig var topp hemmelig, er utgått på dato. Anleggene var utgått på dato før de var ferdige.”⁶ og ”siste rest av kald krig på vei ut av Forsvaret.”⁷

Lyngen-området⁸ var viktig i de operative planene for forsvaret av Nord-Norge gjennom hele den kalde krigen. Lendemessig var Lyngen-området godt egnet for å stanse en fiende som rykket frem gjennom Finnmark eller Finskekilen.⁹ Området var militært interessant allerede før annen verdenskrig og det ble utarbeidet en topografisk beskrivelse av området mot slutten av 1930-tallet. Da de tyske styrkene i nord trakk seg tilbake høsten 1944, etter nederlaget på Ishavsfronten, etablerte de en forsvarslinje i det samme området som Frøy-linjen ble bygget nesten fire tiår senere. I 1951 ble det besluttet at det skulle bygges en Lyngen-festning med

¹ Olsen, 2011:26–29

² *Nordlys*, (14.03.1992) ”Søkelys FS91”

³ Ulriksen, 2002: 223

⁴ *Aftenposten* (04.02.2011) ”Ville ofre Finnmark”

⁵ *Nordlys*, (27.04.2013) ”Den hemmelige underjordiske festningen”

⁶ A.Moe og S.Vik. *Nesten nye forsvarsanlegg i Troms blir revet*. NRK Troms og Finnmark, 28.09.2012, http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/troms_og_finnmark/1.8340290 (16.10.2012)

⁷ *Aftenposten* (30.08.2011) ”Kald krig. De siste rester skal bort.”

⁸ Min definisjon av Lyngen-området er området Skibotndalen i øst, riksgrensen i sør, til Øvergård i vest og langs nordsiden av Storfjorden til Årøy i nord.

⁹ Finskekilen eller Den finske kile, er den delen av Nord-Finland som trenger inn som en kile mellom Norge og Sverige.

flere fort i området, men av forskjellige årsaker ble disse planene skrinlagt i 1954. I perioden fra 1949 og frem til 1970-tallet ble det anlagt en del sperrestillinger i området, men dette var i hovedsak enkeltelementer som ikke var beregnet på å gi hverandre gjensidig støtte.¹⁰

Sikkerhetspolitisk var perioden på slutten av 1970-tallet preget av en økende spenning mellom øst og vest. Etter at den kalde krigen hadde vært preget av avspenning og détente¹¹ på slutten av 1960-tallet og begynnelsen av 1970-tallet, ble forholdet mellom øst og vest raskt dårligere fra 1975.¹² I Norden var Norge og Danmark med i Nato, Sverige var nøytralt og Finland hadde en Vennskaps-, samarbeid- og bistandspakt (VSB-pakten) med Sovjetunionen. I løpet av den kalde krigen oppstod det en forestilling om en nordisk balanse, og etter hvert ble det et bærende prinsipp i norsk utenrikspolitikk at en ikke skulle utfordre dette nordiske likevektsmønsteret.

1.1.1 Problemstilling

Frøy-stillingene fremstilles særlig i media som at i dette forsvarsanlegget beliggende fra treriksrøysa mellom Norge, Sverige og Finland ned til Storfjorden var stedet hvor et angrep fra Sovjetunionen skulle stanses. Var det dette som var hensikten med stillingene? Videre blir den tidvis beskrevet i ordelag som får en til å tenke på foreldede festningsanlegg à la Maginotlinjen, med sine fort og underjordiske jernbaner, som enkelt ble forbigått i mai 1940 ved at de tyske styrkene gikk utenom. Var det meningen at dette skulle bli en norsk versjon med fort og store underjordiske anlegg? Hvorfor bygde Forsvaret egentlig disse forsvarsstillingene?

Dette leder til min overordnede problemstilling: *Hvorfor ble det besluttet å gjennomføre en utbygging av permanente¹³ forsvarsstillinger i Lyngen-området i fredstid og hvorfor kom beslutningen på det tidspunktet den gjorde?*

¹⁰ Gjeseth, 2011: 64, 75, 152, 156–164, 223–227, 267–287

¹¹ Détente er et fransk ord med en dobbeltbetydning i form av at det både kan bety; avspenning, ro, neddemping samtidig som det også er betegnelsen på avtrekkeren til et skytevåpen. Innen internasjonal politikk er détente blitt definert som; en reduksjon i intense og krigstruende spenninger og som en målrettet utenrikspolitikk med sikte på redusere motpartens opplevelse av en selv som en trussel. Amerikanske, sovjetiske og europeiske statsledere brukte begrepet til å beskrive den prosessen som var under utforming. Se:Njølstad, 1990:

¹² Lundestad, 2010: 101

¹³ Med permanente forsvarsstillinger mener jeg stillinger som var bygget i fredstid og vedlikeholdt slik at de var klare til bruk med minst mulig forberedelse.

En nærmere avklaring av problemstillingen krever at jeg deler den opp i underspørsmål og undersøker følgende fire momenter: 1) Hvorfor ble det iverksatt en utredning om hvilke muligheter det var for å gjennomføre en utbygging av permanente stillinger? 2) Hva var hensikten med å bygge disse stillingene? 3) Hvorfor skjedde denne utbyggingen i Lyngen-området? 4) Hvorfor kom beslutningen på dette tidspunktet?

Undersøkelsen vil også måtte omfatte andre spørsmål, om enn noe mindre systematisk. Hvor kom initiativet til utbyggingen i fra? Hvordan passet utbyggingen inn med det sikkerhetspolitiske bildet i samtiden? Hadde den globale endringen av den kalde krigen betydning for utbyggingen? Hvilke vurderinger ble gjort i forhold til *den nordiske balansen*?

1.1.2 Avgrensning

I oppgaven vil jeg konsentrere meg om hva som var årsaken til at Forsvaret besluttet å bygge permanente forsvarsstillinger i fredstid. Jeg kommer ikke til å vurdere om det var riktig eller galt av Forsvaret å gjennomføre denne utbyggingen. Avslutningsvis kommer jeg til å gå inn på hva som ble gjort, men jeg kommer ikke til å gjøre noen analyse av prosessen etter at planene om utbygging var godkjent.

1.2 Forskningsstatus

Det er forsket lite på selve utbyggingen, men det er en del forskning som omtaler Lyngen festning og/ eller Frøy-stillingene. En gjennomgang av denne forskningslitteraturen viser at det tilsynelatende er flere ulike forklaringer på hva som var motivet for utbyggingen. Videre er det også forskjellig oppfatning av omfanget av utbyggingen.

Gullow Gjeseth er den som skriver mest utfyllende om utbyggingen i sin bok om *Landforsvarets krigsplaner under den kalde krigen*, utgitt i 2011. Hovedfokuset i boken er, som tittelen indikerer, mer rettet mot planene for hvordan Norge skulle forsvares, og dermed også planene for forsvaret av Lyngen-området. Trusselvurderingene som ligger til grunn for krigsplanene har naturligvis en stor plass. Videre skriver han også om hvilken doktrine som var gjeldende for krigsplanene og utviklingen av denne. Her kommer han med en interessant spørsmål om Frøy-utbyggingen innførte et nytt syn i satsning på faste befestninger og at ”hverken utvikling av doktrine eller materiellplanleggingen på slutten av den kalde krigen ga rom for noen vesentlig satsing på befestninger.”¹⁴ Gjeseth skriver at spørsmålet om mer

¹⁴ Gjeseth, 2011: 318

omfattende utbygging av faste stillinger kom opp en rekke ganger i løpet av 1970-tallet, og at ØKN i sine kommentarer til Forsvarskommisjonen av 1974s innstilling, påpekte at det burde settes av mer midler til bygging av permanente stillinger i landsdelen. Dette skulle øke muligheten for å holde bestemt terreng lengre og gi nødvendig beskyttelse til avdelinger med mer statiske oppdrag. Dessuten ville muligheten til å bygge ut nødvendige stillinger etter utbruddet av en krig være begrenset. I 1977 ble det iverksatt en utredning om utbygging av antall stasjonære anlegg. Dette førte til at ØKN fikk satt ned en prosjektgruppe *Frøy* som skulle vurdere forsvarsanlegg i området Skibotndalen-Oteren-Øvergård.¹⁵ I ett foredrag i Oslo Militære Samfund 17. oktober 2011 kommer Gjeseth inn på at en annen årsak til permanente befestninger kunne være en endring i hvordan forsvaret skulle gjennomføres, ved at en gikk fra et bevegelig forsvar til et mer statisk med permanente befestninger som det sentrale holdet i forsvarsstriden. Bakgrunnen for dette var ikke nødvendigvis en konseptuel endring, men at en i praktisk forsvarsplanlegging måtte ta hensyn til den Hæren man hadde og ikke den man ønsket man hadde.¹⁶

Noen av bøkene i serien *Hærens historie* omtaler også utbyggingen, to av dem noe mer fyldig en resten. Den første er Leif Lundesgaards *Brigaden i Nord-Norge 1953-1995*, utgitt i 1995. Boken omhandler Brigaden i Nord-Norge fra opprettelse til nedleggelse. Et av Brigadens mulige oppdrag i et krigstilfelle var å forsvare Lyngen-området. I denne forbindelse er Lundesgaard kort inne på den tyske tilbaketrekningen, planene om Lyngen festning og kort om bakgrunnen for Frøy-stillingene samt kostnadene ved utbyggingen. Han konkluderer med at bakgrunnen for å styrke forsvarsforberedelsen kom med kraftutbyggingen av Skibotnvasdraget. Videre skulle stillingene bemannes av en spesialorganisert styrke, blant annet for å få frigjort feltavdelinger til bevegelig strid. Den andre boken er *Ingeniørvåpenet i Nord-Norge gjennom hundre år*, skrevet av Ivar Stjern og utgitt i 2003. Stjern skriver at det var behovet for å øke holdetiden og dermed sikre mobiliseringen og overføringen av nasjonale styrker, som var bakgrunnen for beslutningen om utbygging. Boken sier også noe om hvilke arbeider som ble gjort og hvilke ingeniørvædelinger som gjennomførte disse.

I Norsk forsvarshistorie bind 5, *Allianseforsvar i endring: 1970-2000*, utgitt i 2004, beskriver Jacob Børresen, Gullow Gjeseth og Rolf Tamnes forsvars- og sikkerhetspolitikken i

¹⁵ Gjeseth, 2011: 268-269

¹⁶ Gjeseth, Gullow, Landforsvarets krigsplaner under den kalde krigen, foredrag i Oslo Militære Samfund 17. oktober 2011, http://www.oslomilsamfund.no/oms_arkiv/2011/2011-10-17-Gjeseth.html (3. mai 2012)

tidsrommet som jeg ser på. Spesielt de militære trusselvurderingene og forsvarsplanleggingen er interessant for mitt arbeid. Boken omtaler Frøy-utbyggingen i et kort avsnitt.¹⁷ Her beskriver de at stillingene skulle bemannes av to bataljoner spesialtilpasset oppdraget. På denne måten skulle en løsrive den brigaden som frem til da var utgangsdiskonert til å forsvare området, slik at denne kunne brukes i en mer offensiv rolle. Børresen, Gjeseth og Tamnes konkluderer med at Frøy-utbyggingen representerer et interessant unntak i den Norske krigsplanleggingen, blant annet ved at stillingene ville åpne for mulighetene til å gjennomføre en mer mobil strid siden en ikke bandt en av brigadene til forsvaret.

Sikkerhetspolitikken i perioden er beskrevet meget god i *Norsk utenrikspolitisk historie* bind 5 (*Kald krig og internasjonalisering 1949-1965*) av Knut Einar Eriksen og Helge Øystein Pharo og i bind 6 (*Oljealder 1965-1995*) av Rolf Tamnes, begge utgitt i 1997. Begge bindene beskriver den norske utenriks- og sikkerhetspolitikken i henholdsvis perioden 1949–1965 og 1965–1995. Eriksen og Pharo beskriver blant annet konteksten for Norges valg om å bli en del av Atlanterhavspakten og ikke et Nordisk forsvarsforbund. De er også inne på Natos trusselvurderinger og prioriteringer. Samt Norges forhold til Sverige og Finland. Tamnes går, særlig i del 1, *Norge i den kalde krigen*, inn på Norges rolle i Nato, Norges forhold til Sovjetunionen samt Norges forhold til sine nordiske naboland, da særlig Finland. Han skriver ikke direkte om Frøy-utbyggingen, men skriver en del om Natos økende støtte til forsvaret av nordflanken fra slutten av 1960-tallet.

Mesteparten av denne litteraturen benytter seg ikke av en moderne militærhistorisk tilnærming (en nærmere forklaring av dette har jeg beskrevet i 1.3.2 Teori). I stor grad tilhører den kategorien avdelingshistorie, hvor en ofte skriver en avdelings historie uten å sette denne inn i en videre politisk og samfunnsmessig kontekst. Bindene fra Norsk forsvarshistorie og bøkene til Gjeseth er i stor grad et unntak fra dette. Likevel har Gjeseth fått kritikk for å ikke trekke inn og sammenligne med tilsvarende forskning fra andre land.¹⁸ I følge War and Society-skolen er det relevant å trekke inn andre faktorer, for eksempel politiske forhold, og dessuten transnasjonale perspektiver. Slik som Magnus Petersson har gjort.

¹⁷ Børresen m.fl., 2004: 83

¹⁸ Petersson, 2012:314

1.3 Kilder, teori og metode

1.3.1 Kilder

For å belyse oppgavens tema vil jeg i tillegg til litteraturen som er skrevet om emnet benytte trykte kilder og utredninger, og arkivmateriale. De trykte kildene vil i hovedsak være; Stortingsproposisjoner (St.prp), Stortingsmeldinger (St.meld), Norges Offentlige Utredninger (NOU), da særlig NOU 1978:9 *Forsvarskommisjonen av 1974* samt notater og rapporter fra Forsvarets Forskningsinstitutt (FFI). Arkivmaterialet er i hovedsak samlet ved Riksarkivet (Oslo), i tillegg har jeg også sett eller fått materiale fra Forsvarsdepartementets bortsettingsarkiv (Oslo), Forsvarskommando Nord-Norge (Reitan), Institutt for Forsvarsstudier (Oslo) og Statsarkivet (Tromsø). I Riksarkivet har jeg undersøkt flere av forswarets arkiver, men på grunn av den enorme mengden materiale har jeg konsentrert meg om avdelinger som har jeg vet har hatt noe med utbyggingen å gjøre, i tillegg til at jeg har snevret inn til å se på perioden 1945 til 1985 og da spesielt på saker som hadde med organisasjonsendring (saksnummer 201) og fortifikasjoner (saksnummer 872) å gjøre.

Arkivmaterialet jeg har undersøkt er i stor grad notater, rapporter og utredninger, eventuelt utkast til dette. Noe av dette materialet er blitt avgradert underveis i mitt arbeid, og det er i liten grad eller ikke benyttet i tidligere forskning. Noe av originaliteten i mitt arbeid ligger i dette kildematerialet.

Innledningsvis i arbeidet med min problemstilling var jeg optimistisk med tanke på tilgang på kildemateriale siden mesteparten av dette var over 30 år gammelt og nåværende praksis i Forsvaret er at materiale avgraderes automatisk etter 30 år. Denne optimismen viste seg å være noe overilt. Mye av materialet stammet fra før regelen om automatisk avgradering trådte i kraft. Dette gjorde arbeidet noe vanskeligere fordi det for enkelte dokumenter ble en omfattende og tidvis langvarig prosess for å få tilgang, eventuelt avslag. Det viste seg også at en del materiale var unntatt fra automatisk avgradering. Mesteparten av dette materialet har jeg ikke fått tilgang til. I stor grad er dette trusselvurderinger fra slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet, samt rapportene etter den norsk-amerikanske bilaterale studiegruppen. Trusselvurderingene er godt beskrevet i litteraturen, og de forfatterne som er ansatt ved IFS har i stor grad basert sine beskrivelser på graderte opplysninger. Rapportene etter den bilaterale studiegruppen kunne ha gitt svar på om Frøy-stillingene eller tilsvarende utbygginger var noe som ble diskutert og eventuelt om ideen kunne ha sitt utgangspunkt

herfra. I min beskrivelse av hva denne gruppen arbeidet med har jeg benyttet meg av det som Tamnes har skrevet, da han har hatt tilgang til disse rapportene i sitt forskningsarbeid. Jeg har heller ikke fått tilgang til det alminnelige arkivet til Forsvarskommando Nord-Norge (FKN) for perioden 1975 og fremover. Årsaken er at Forsvaret har avlevert dette til Riksarkivet, Riksarkivet har ikke godtatt måten det er gjort på begrunnet i sine rutiner for mottak. Dette er en sak som har pågått siden januar 2012. Jeg har fått tilgang til noe av det som ble produsert ved FKN i denne tiden, for eksempel mandatet til prosjektgruppe Frøy fra Øverstkommanderende for Nord-Norge (ØKN), da noe fortsatt lå lagret ved FKN og IFS har kopier av enkelte dokumenter.

FFI har blitt kritisert for å ha representert ”en sterk naturvitenskapelig kultur med ’ingeniørholdninger’.”¹⁹ Hvor faktorer som ikke kunne kvantifiseres ofte ble tillagt liten vekt. En av kritikkene mot den kvantitative analysemetoden som FFI benyttet var at ikke alt materialet kunne tallfestes. Dermed ble det gjort forenklinger i analyseverktøyet, og ikke alle var enige i de effektivitetskriteriene som ble valgt. Videre arbeidet deres for Forsvarskommisjonen av 1974 kritisert for at de hadde vektlagt krigsscenarioer med fokus på invasjonforsvaret av Nord-Norge. Roald Gjelsten sier at det kan virke som at det fra FFIs side var ett underliggende premiss at god forsvarsevne i dette området ville ha størst avskrekkingseffekt ovenfor Sovjetunionen. Enkelt miljøer fremmet at en også burde legge stor vekt på oppgaven med å forebygge krig, gjennom hvordan fredstidsoppgavene, slik som kystvaktopp gavene, ble løst.²⁰

1.3.2 Teori

I løpet av de siste fire tiårene har det utviklet seg en moderne militærhistorisk forskningsretning. Hobson og Kristiansen gir en innføring i denne i *Militærmakt, krig og historie: En innføring i forskningen fra Clausewitz til våre dager*.²¹ Her beskriver de at den tradisjonelle tilnærmingen til forskning om krig og krigsmakt har en tendens til å se på krigsmakt som et autonomt system. Siden de militære institusjonene er så grunnleggende forskjellige fra alle andre i samfunnet, og fordi krig skiller seg avgjørende fra fred, utviklet det seg en tradisjon hvor en ikke i noen særlig grad var opptatt å studere samfunnet rundt krigsmakten. Historikerne som følger denne retningen har en tendens til å legge etatsens egne perspektiver til grunn for sin forskning, og mye av litteraturen dreier seg om krigshistoriske

¹⁹ Gjelsten, 2001: 19

²⁰ Gjelsten, 2001: 19, 23, 37–38

²¹ Hobson og Kristiansen, 1995:

spørsmål som ”hvorvidt 3. korps skulle ha dreid til venstre eller høyre, eller hvem som hadde ansvaret for venstre flankes tilbakeslag”.²² Den moderne historieskrivningen om krig og krigsmakt har gått bort fra forestillingen om at den er et autonomt system og søker å analysere alle militære forhold i deres økonomiske, ressursmessige, sosiale og politiske sammenheng. I første rekke er det engelske og tyske historikere som har utviklet nye metodiske tilnæringer til militærhistorien. På engelsk kalles denne forskningstradisjonen for *War and Society-skolen*. I Tyskland har forskningen hatt sitt tyngdepunkt i miljøet rundt *Militärgeschichtliches Forschungsamt* (MGFA). Denne tradisjonen har etablert et tredelt historiografisk begrepsapparat for militær historieskrivning. Her har Hobson og Kristiansen benyttet seg av de tyske begrepene når de har oversatt disse til norsk. De to første begrepene beskriver den tradisjonelle tilnærmingen, men med en smalere definisjon.²³ 1) *Forsvarshistorie* konsentrerer seg i hovedsak om forsvaret i fredstid, med emner som forsvarspolitik, avdelingshistorie, våpenteknologisk utvikling, taktikk og krigsplanlegging. 2) *Krigshistorie* fokuserer på rekonstruksjon og analyse av krigshandlinger på alle nivåer. 3) *Militærhistorie* er en moderne tradisjon som er orientert mot synteser og de områdene av forsvars- og krigshistorien som ikke kan forstås uten å sette dem inn i en bred nasjonal og internasjonal sosial, politisk og økonomisk kontekst.²⁴

Forskjellen mellom krigs- og militærhistorie ligger i det at den klassiske krigshistorien beskriver slag og oppmarsjplaner, mens den moderne, kritiske militærhistorien analyserer den uløselige sammenhengen mellom politiske, militære, sosio-økonomiske og mentalitetshistoriske områder.²⁵

I følge Hobson og Kristiansen er en utfordring med den moderne norske krigs- og forsvarshistorien at den gradvis har mistet kontakten med den akademiske historieskrivningen. Krigs- og forsvarshistorien bidrar bare i beskjeden grad til å belyse Forsvarets plass i samfunnsutviklingen, selv om deler av resultatene ofte kan anvendes av andre forskere. Videre har store deler av den kalde krigens forskning omkring militære fenomener begrenset interesse for militærhistorikere fordi denne perioden ofte blir oppfattet som unik på grunn av atomvåpnene, bipolariteten og terrorbalansen og derfor kan fortone seg som a-historisk. Av den grunn har det utviklet seg en moderne sikkerhetspolitisk forskningstradisjon som skiller seg noe fra tradisjonelle militære studier, med sitt eget begreps- og analyseapparat. Sammenlignet med den moderne militærhistorien fikk historiske

²² Hobson og Kristiansen, 1995: 6

²³ Hobson og Kristiansen, 1995: 7-9

²⁴ Kristiansen, 2002: 19-20

²⁵ Deist, Messerschmidt, Volkman og Wette sittert i: Hobson og Kristiansen, 1995: 9

perspektiver og kontinuitet en begrenset plass.²⁶ I denne oppgaven henter jeg likevel inspirasjon fra den moderne militærhistoriske tradisjonen og da særlig det som går på å forklare forsvarshistorien gjennom å sette den inn i en bred nasjonal og internasjonal kontekst.

1.3.3 Metode

Siden det er lite forskningslitteratur som svarer direkte på problemstillingen min har jeg i stor grad basert oppgaven min på studier av primærkilder. Disse har jeg underlagt kvalitativ analyse og tolkningsarbeid. Jeg har brukt mye tid på å finne frem til de rette aktørene/ arkivskaperne og hvilke serier/ dossier som er relevante til å besvare mine spørsmål.

Jeg vil bruke både diakron og synkron komparasjon i mitt arbeid. Diakron komparasjon vil jeg bruke for å se om jeg finner om det var endringer eller om det var kontinuitet i forsvarsplanleggingen som førte til at det ble bestemt å gjennomføre en fredstidsutbygging. Jeg kommer også til å sammenligne med fredstidsutbygging av permanente stillinger i Sverige og se etter likheter og forskjeller.

Michael Howard, som regnes som en av de sentrale innenfor War- and Society-skolen, skriver at det er tre regler en må følge hvis en skal studere militærhistorie. Den må studeres i: 1) *bredden*. Først hvis en ser på en lang periode, kan en finne ut hva som endrer seg og hva som ikke endrer seg. 2) *dybden*. En må studere enkelthendelser inngående, og da ikke bare ut fra offisielle beskrivelser, men også ved hjelp av kilder inkludert memoarer, dagbøker og brev. 3) *kontekst*. Kampanjer og slag er ikke som et parti med sjakk, gjennomført totalt isolert fra omverdenen etter et strengt og avgrenset regelsett. Bare gjennom å forstå samfunnet som utkjemper krigen kan en fullt ut forstå krigen.²⁷

I denne oppgaven kommer jeg til å benytte den moderne militærhistoriske tradisjonen for å svare på problemstillingen. Dette vil komme til syne ved at jeg ikke bare kommer til å se etter interne og institusjonelle forklaringer, men at jeg kommer til å søke etter mulige svar i en større samfunnsmessig kontekst. Videre vil jeg følge Michael Howards tre nevnte regler for studie av militærhistorie.

²⁶ Hobson og Kristiansen, 1995: 23–24

²⁷ Howard, 1983: 195–197

Et verktøy jeg vil benytte er de forskjellige forklaringene på bakgrunnen for utbyggingen som litteraturen oppgir: 1) Øke muligheten til å holde bestemt terreng lengre. 2) Gi nødvendig beskyttelse til avdelingene som skulle forsvare området. 3) Begrensede muligheter for å gjennomføre utbygging av stillinger etter at en krig var brutt ut. 4) Kvaliteten på Hæren. 5) Kraftutbygging i området forringet forsvarsevnen av området gjennom veiutbygging. 6) En spesialtilpasset styrke til å bemanne anlegget og derved frigjøre feltavdelinger til bevegelig strid. 7) Behovet for å øke holdetiden for på den måten sikre mobiliseringen og overføringen av nasjonale styrker. Flere av disse punktene er så tilgrenset at det er uttrykk for samme fenomen. Jeg har derfor valgt å sortere disse forklaringene inn i tre kategorier. Dette er: A) *Holdetid*²⁸ (1, 3, 5 og 7). B) *Kvaliteten på Hæren* (2 og 4). C) *Frigjøre avdelinger* (6). I det videre arbeidet faller det naturlig å drøfte kildematerialet ut fra disse tre kategoriene.

1.4 Oppgavens struktur

Kapittel 2 er både et bakgrunnskapittel hvor jeg beskriver konteksten rundt utbyggingen, i tillegg er dette også et kapittel hvor jeg legger frem empirien. Jeg har gjort dette i stedet for å skille det i ett bakgrunnskapittel og ett empirisk kapittel da dette ville ha ført til unødvendige gjentakelser. Kapittel 3 analyserer og diskuterer jeg empirien for å svare på problemstillingen. I kapittel 4 som jeg har kalt utsyn og oppsummering gir jeg først ett riss av hva som ble gjort etter at det ble bestemt å gjennomføre en utbygging. Deretter tar jeg for meg det som også er tittelen på oppgaven og ser på om dette var en norsk Maginotlinje. Avslutningsvis kommer jeg med en konklusjon på problemstillingen.

²⁸ Holdetid er den tiden Forsvaret er beregnet til å holde kontrollen over et definert område. Tiden for når en starter å regne varierer litt mellom de forskjellige rapportene, men regnes som oftest ut fra D-dag (angrepsdagen) eller D-2 (to dager før angrepsdagen). Begrepet ble benyttet allerede i de første forsvarsplanene etter annen verdenskrig. FFI brukte holdetid som et effektivitetsmål i sine analyser. For mer se: FFI, Report S-14, *Forsvarsanalysen – sluttrapport*. Juli 1978: 25

Kapittel 2: Den sikkerhetspolitiske og militærstrategiske rammen for beslutningen

I tråd med den moderne militærhistoriske tradisjonen vil jeg i dette kapittelet innledningsvis se på den sikkerhets- og forsvarspolitiske konteksten Frøy-beslutningen ble foretatt i. Da er det først nødvendig å gi en beskrivelse av den sikkerhetspolitiske rammen for beslutningen. Linjen går tilbake til de første etterkrigsårene, men hovedvekten blir lagt på to perioder. Den første går fra 1945 til 1955, hvor denne rammen blir lagt. Den andre er perioden på 1970-tallet som er den samtidige konteksten for beslutningen. Deretter vil jeg gå inn på de militære trusselvurderingene og hvordan disse endret seg fra etter annen verdenskrig og frem til det som var den gjeldende oppfatningen rundt 1980. Videre vil jeg skrive om Forsvarets, og da spesielt Hærens, doktrine i perioden, før jeg kommer til å se på de operative planene for Forsvaret. Her vil jeg komme inn på selve planverket, beredskap, mobilisering og allierte forsterkninger. Avslutningsvis vil jeg se på hvilken betydning Lyngen-området har hatt for forsvarsplanlegging før, under og etter annen verdenskrig.

2.1 Den sikkerhetspolitiske situasjonen

Under den kalde krigen var det internasjonale systemet karakterisert av en bipolar maktstruktur, med USA og Sovjetunionen som de to motpolene. Norges plassering i den ene leiren førte til at Norges sikkerhetspolitikk var kjennetegnet av en stor grad av stabilitet. Norske myndigheter prøvde i hele perioden å binde vestmaktene til forsvaret av Norge samtidig som de forsøkte å unngå å utfordre Sovjetunionen. Det var to faktorer som dominerte i den norske sikkerhetspolitikken.²⁹ Disse to faktorene er beskrevet gjennom to etablerte begrepspar. Det første, som skildrer Norges relasjon til Sovjetunionen, stammer fra Johan Jørgen Holst. Han fremstiller dette forholdet til å være basert på en kombinasjon av *avskrekking* og *beroligelse*. På den ene siden er det viktig å avskrekke sovjetiske ekspansjonsplaner, på den annen side er det like viktig å unngå å provosere.³⁰ Rolf Tamnes har introdusert det andre begrepsparet som betegner den norske politikken ovenfor de allierte. Den var preget av *integrasjon* på den ene siden og *avskjerming* på den annen.³¹ Sven G. Holtmark argumenterer for at disse to begrepsparene beskriver samme fenomen sett fra to ulike synsvinkler.

Gjennom militær sikkerhetspolitisk *integrasjon* i NATO oppnådde Norge en troverdig *avskrekking*, mens *avskjermingen* mot ytterligere integrasjon var det fremste uttrykk for

²⁹ Tamnes, 1997: 23

³⁰ Holst, 1967: 33

³¹ Tamnes, 1997: 23

Norges ønske om å fjerne grunnlaget for Sovjetunionens uro over Norges NATO-tilhørighet, altså *beroligelse*.³²

2.1.1 Kjennetegn ved norsk sikkerhetspolitikk i perioden 1945–1980

Den sikkerhetspolitiske tenkningen i Norge like etter annen verdenskrig var preget av antagelsen om at Norge ville bli involvert i en ny stormaktskrig, dersom krigen kom.³³ Hovedgrunnen var Skandinavias geostrategiske betydning. For det første ligger regionen i den korteste aksen mellom det kontinentale USA og hjertet av Russland, og ville dermed være overflyvningsområde for bombefly, og senere i kald krig perioden - missiler. Videre grenser regionen mot Kolahalvøya. For det tredje vender Skandinavias vestkyst mot Norskehavet og Nord-Atlanteren med de viktige forsyningsrutene som knyttet USA og Europa sammen. Til slutt var regionen en taktisk flanke til det europeisk-kontinentale krigsteateret.³⁴

Etter annen verdenskrig og frem til 1948 var Halvard Langes program som utenriksminister ”å samarbeide med alle uten å være med i noen blokkdannelse”³⁵. Politikken som ble ført i denne perioden, som blir kalt brobyggingsperioden, var lik den gamle nøytralitetspolitikken med en vesentlig forskjell: Før annen verdenskrig hadde en følt seg trygg på grunn av avstanden til de storpolitiske konfliktene. Vurderingen som nå lå til grunn, var at Norge lå strategisk utsatt til. Når så den internasjonale situasjonen våren 1948 ble oppfattet som truende, ble det gjort et nytt sikkerhetspolitisk valg. Sovjetunionen ble som en følge av den kalde krigen opplevd som en trussel, og i den situasjonen var det få som tok til orde for norsk nøytralitet.³⁶ Alternativene ble raskt begrenset til to hovedalternativer: Et frittstående nøytralt skandinavisk forsvarsforbund eller en atlantehavspakt.³⁷ Valget falt på medlemskap i Atlanterhavspakten. Dette gav Norge en amerikansk garanti, ved at Sovjetunionen ble gitt en varsel om at et angrep på Norge ville føre til en krig med USA. Videre fikk det norske forsvaret amerikanske våpen til gunstige vilkår.³⁸

I perioden fra Norge ble med i Atlanterhavspakten (4. april 1949) og frem til 1955 var det sikkerhetspolitiske spørsmål som dominerte den utenrikspolitiske diskusjonen. Årsaken til

³² Holtmark, 1999: 44. Kursiveringene er Holtmarks

³³ Tamnes, 1985: 223

³⁴ Skogrand, 1998:7–8

³⁵ Sverdrup, 1996: 347

³⁶ Sverdrup, 1996: 347-348

³⁷ RAFA-2975 Forsvaret, Militært person- og organisasjonsarkiv Ole Berg, eske 28, mappe 28-10, *Preliminær innstilling fra det strategisk-politiske utvalg*: 7

³⁸ Sverdrup, 1996: 349

dette var den spente internasjonale situasjonen og følelsen av overhengende krigsfare, spesielt i tidsrommet etter utbruddet av Koreakrigen. Siden Nato hadde begrensede konvensjonelle ressurser var det ikke sikkert at de vestlige stormaktene faktisk ville eller kunne forsvare Norge. Det ble derfor en kamp for regjeringen å få oppvurdert nordflankens betydning i alliansens forsvarsplanlegging og på den måten sørge for at sikkerhetsgarantien medlemskapet formelt ga, kunne realiseres i praksis. Fra 1956 kom de allierte planene til å bygge på ”norske” forutsetninger.³⁹

Tamnes skriver at brytningene mellom *integrasjon og avskjerming* er et av de mest permanente trekkene ved norsk alliansepolitikk under den kalde krigen. På den ene siden prøvde norske myndigheter å binde vestmaktene til forsvaret av nordflanken gjennom en aktiv invitasjonspolitik. Mot slutten av 1970-tallet bar denne invitasjonspolitikken frukt gjennom øremerkning av styrker til støtte for forsvaret av Norge. På den annen side forsøkte norske myndigheter også å holde avstand til enkelte sider ved dette samarbeidet. Ifølge Tamnes var avskjermingspolitikken motivert ut fra fire forhold: 1) Lavspenning i nord ville bidra til å dempe stormaktskappløpet. 2) Norge ønsket å berolige russerne og gi dem færre påskudd til å iverksette mottiltak. 3) Lavspenningen kunne bidra til at russerne lot Finland være i fred. 4) De selvpålagte begrensningene var et middel for å dempe motstanden mot Nato-politikken i norsk opinion. Avskjermingspolitikken kom til uttrykk gjennom de selvpålagte begrensningene. Disse kan deles inn i sju grupper: 1) Restriksjoner på tysk medvirkning i forsvaret av nordflanken. 2) Basepolitikken. 3) Restriksjoner på alliert øvelse- og treningsvirksomhet i Norge. 4) Det norske kravet om kontroll med etterretnings- og overvåkningsvirksomheten i nordområdene. 5) Atompolitikken. 6) Anløpspolitikken og 7) En militær lavprofil på Svalbard.⁴⁰

I Stortingsmelding nummer 94 (1978-79) ble målet med sikkerhetspolitikken beskrevet til i første rekke å ”unngå krig og derved verne om den nasjonale sikkerhet og handlefrihet i forhold til ytre trusler.”⁴¹ Videre forklarte stortingsmeldingen at alle stater måtte balansere mellom hensynene til *sikring og beroligelse* i sikkerhetspolitikken, og at den ene statens sikring kunne bli en kilde til usikkerhet for den andre. Denne balansegangen mellom sikring og beroligelse ble beskrevet som meget viktig for en stat som ligger i et strategisk utsatt

³⁹ Eriksen og Pharo, 1997: 69, 187

⁴⁰ Tamnes, 1997: 100

⁴¹ St meld 94 (1978-79): 63

område – som Norge. De selvpålagte norske bindingene (basepolitikken, atomvåpenpolitikken og øvelsesrestriksjonene) sammen med den norske tilslutningen til Nato, må forstås i et slik lys. Ser vi på ordene som er brukt i denne stortingsmeldingen er de svært like begrepsparet til Holst, som på denne tiden var statssekretær i Forsvarsdepartementet. Det kan tenkes at *sikring* ble valgt i stedet for det mer ladede *avskrekking*.

De selvpålagte begrensningene, som begge begrepsparene forklarer, kan også være et sentralt element på forklaringssiden i Frøy-utbyggingen. Gjennom disse begrensningene ville det ikke bli stasjonert allierte styrker i landet før etter en eventuell krise hadde oppstått. Videre hadde en aktiv integrasjonspolitikk ført til øremerking av allierte styrker som kun hadde Norge som innsatsområde. Dermed kan dette bidra til å forklare bakgrunnen for hvorfor holdetid ble viktig som måleenhet, ved at en gjennom Frøy-prosjektet søkte å øke holdetiden for å få på plass forsterkninger.

2.1.2 De selvpålagte begrensningene

Den norske baseerklæringen fra februar 1949 ble gitt etter en henvendelse fra Sovjetunionen i januar 1949 samtidig med skrinleggingen av de skandinaviske forhandlingene, og før Norge ble Nato-medlem. Det var en ensidig erklæring som sa at Norge ikke skulle åpne baser for fremmede makters stridskrefter på norsk jord så lenge Norge ikke var angrepet eller utsatt for trusler om angrep. Fra norsk side var erklæringen ment å berolige Kreml. Eventuelle amerikanske baser i Norge ville ha virket provoserende på Sovjetunionen, og gjennom erklæringen ble det lagt vekt på å unngå en tilspissing av situasjonen. Videre var det nødvendig å ta hensyn til de andre nordiske landene, spesielt Finland, siden det var en frykt for at amerikanske baser i Norge kunne utløse sovjetiske militære tiltak i Finland. Til slutt ble også innenrikspolitiske hensyn ivaretatt, siden motstanden mot Atlanterhavspakten ville bli styrket om medlemskap medførte opprettelse av baser.⁴²

I løpet av 1950-tallet ble basepolitikken så dypt forankret i den norske sikkerhetspolitikken at det senere aldri ble seriøst vurdert å endre den.⁴³ Likevel forble den kontroversiell og førte til at den norske venstresiden og Sovjetunionen reagerte mot de fleste former for alliert nærvær. Det ble hevdet at allierte øvelser og utbygging av baseskjeletter og installasjoner uthulet

⁴² Sverdrup, 1996: 337-338

⁴³ Kun ved ett tilfelle i 1951-1952 i forbindelse med opprustningen etter utbruddet av Koreakrigen, ble det seriøst vurdert å oppgi denne politikken. Skogrand og Tamnes, 2001: 80

basepolitikken. Alliansepartnerne forsonet seg også med denne politikken, men de, spesielt USA, kom fra tid til annen opp med ønske om at Norge burde gå bort fra denne politikken. Dette var begrunnet ut fra rent militære hensyn. Utbygging av baseskjeletter og installasjoner ble aktualisert gjennom innføringen av Natos fleksibel respons strategi⁴⁴ i 1967 og utbyggingen av Kola-basene fra begynnelsen av 1970-tallet. Begge disse begivenhetene utløste en rekke tiltak for å forberede mottak av allierte forsterkninger. Fleksibel respons medførte blant annet en ambisjon om å styrke det fremskutte forsvaret i Finnmark, noe som ledet til en debatt om å myke opp restriksjonene for alliert trening i området. Restriksjonene innebar at allierte luft- og marinestyrker ikke fikk operere øst for 24°Ø, og hærstyrkene ikke fikk øve eller trene i Finnmark i fredstid. Den sovjetiske styrkeutbyggingen resulterte i et behov for et godt utbygd baseskjelett og forhåndslagring av materiell for å raskt kunne motta forsterkninger. Årsaken til det sistnevnte behovet lå nettopp i basepolitikken. Disse styrkene kunne ikke være stasjonert i Norge i fredstid, men en vesentlig del av dem måtte likevel nå frem før et krigsutbrudd.⁴⁵

2.1.3 Den nordiske balansen

I sin søken etter løsninger på de sikkerhetspolitiske spørsmålene i tiden etter annen verdenskrig, ble krigserfaringene viktig for de nordiske landene. Finland forsøkte å basere sitt forhold til Sovjetunionen på tillit i stedet for avskrekking, og i april 1948 underskrev Finland Vennskaps-, samarbeids- og bistandspakten (VSB-pakten) med Sovjetunionen. I denne forpliktet Finland seg til å avverge et hvert angrep som ble rettet mot Finland, eller mot Sovjetunionen gjennom finsk territorium, av Tyskland eller stater som var i allianse med Tyskland. Etter dette var Finland knyttet til den sovjetiske interessesfæren. Norge anså at isolert nøytralitet hadde sine mangler, og både Norge og Danmark mente at en viss tilknytning til vestmaktene var nødvendig og valgte en vestlig orientering ved sitt medlemskap i Nato. Nøytralitetslinjen hadde holdt Sverige utenfor annen verdenskrig og de valgte å holde på sin nøytralitet.⁴⁶

VSB-pakten formaliserte Finlands bånd til Sovjetunionen, men Finland forble et demokrati og ble aldri en sovjetisk satellittstat.⁴⁷ Norge og Danmark på sin side var Nato-medlemmer med

⁴⁴ Fleksibel respons (*flexible response*) gikk ut på at Natos svar på en militær utfordring skulle tilpasses situasjonen. Strategien som hadde vært gjeldende frem til dette tidspunktet var massiv gjengjeldelse, ethvert anslag skulle møtes med omfattende bruk av atomvåpen.

⁴⁵ Tamnes, 1997: 105-108

⁴⁶ Bones, 2010: 17; Dalsjö, 1987: 135

⁴⁷ Kronvall, 2003: 35

enkelte restriktive føringer og i midten av dette utgjorde Sverige en nøytral buffer. Dette gav opphav til en nordisk balanse-politikk. Norden ble sett på som en fredens øy i den kalde krigen, som en sone som var preget av lavspenning. Etter hvert ble det et bærende prinsipp i norsk utenrikspolitikk at man ikke skulle utfordre dette nordiske likevektsmønsteret. En fryktet at dersom Norge gjorde endringer i sine selvpålagte bindinger eller på en annen måte trakk vestmaktene for tett inn i flankeforsvaret, kunne dette utløse sovjetiske mottrekk ovenfor Finland. Dette hensynet ble likevel sjeldent uttalt offentlig.⁴⁸

Begrepet ”Den nordiske balansen” er et statsvitenskapelig begrep som ble introdusert i 1964 av Arne Olav Bruntland, og det har siden vært gjenstand for atskillig analyse. Teorien fremstiller handlingen til de involverte aktørene som klassisk realpolitikk, det er makten som rår mellom statene. Det sikkerhetspolitiske mønsteret som ble etablert i Norden på slutten av 1940-tallet innebar at en tilstedeværelse fra stormaktene og spenningen som var mellom dem ble holdt på et relativt lavt nivå. Teorien sa at hvis en av maktene ønsket å utvide sitt handlingsrom gjennom politiske eller militære virkemidler, så ville dette lede til en av følgende to ting: Enten en økning av konfliktnivået i regionen på grunn av mottiltak fra den andre parten, eller til en tilbakevending til det tidligere lave spenningsnivået på grunn av en vellykket avskrekking.⁴⁹ Et eksempel på en slik utvikling er hvis Sovjetunionen økte sitt press på Finland for eksempel ved å kreve forhandlinger angående militære anliggende i tråd med VSB-pakten. I et slikt tilfelle kunne Danmark og Norge true med, eller gjennomføre, en oppletting i sin restriktive alliansepolitikk. Dette ville føre til at Sovjetunionen enten droppet sine krav, og det lave spenningsnivået ble gjenopprettet, eller det ville utløse en rekke mottiltak som ville føre til et forhøyet konfliktnivå. Et eksempel på det motsatte kan være at Norge eller Danmark hadde gjennomført utspill som kunne ha virket provoserende på Sovjetunionen, for eksempel ved å opprette en sterk offensiv militær kapasitet. Slike tiltak kunne ha ført til at Sovjetunionen hadde utplassert militære styrker i Finland.⁵⁰ Teorien har fått kritikk blant annet når det gjelder hvordan en skulle definere og oppdage hva som var en endring av likevekten i balansen. Ville for eksempel øking av den sovjetiske innflytelsen ovenfor Finland automatisk føre til en endring i norsk sikkerhetspolitikk? Hvis så, hva er økt sovjetisk innflytelse? Økt selvsensur i den finske pressen? Direkte påvirkning av innenrikspolitikken? Felles militærøvelser? Dette er bare noen eksempler, listen kan gjøres

⁴⁸ Tamnes, 1997: 53-54

⁴⁹ Bones, 2010: 16

⁵⁰ Petersson, 2003: 26

lengre. Videre ble teorien også kritisert for at det var svært vanskelig å si hva denne automatiske motreaksjonen burde bestå i. Ett annet problem er at det ikke var sikkert at endringen ville skje plutselig og være veldig klar, den kunne ha bygd seg opp over tid. Utfordringen her var både å oppdage at det faktisk er en endring og ettersom det ville mangle en provokasjon ville det bli vanskelig for politikerne å forklare mottiltak både innen- og utenlands.⁵¹ Kan det tenkes at vedtaket om å bygge Frøy-stillingene var et motsvar til den sovjetiske utbyggingen på Kola? Ble det gjennomført noen vurderinger med tanke på nordisk balansetankegang når en vurderte om det skulle bygges så nært grensen til Finland? Dette er spørsmål som jeg kommer nærmere inn på senere.

2.1.4 Forverring i den internasjonale situasjonen

Den kalde krigen var ikke en sammenhengende periode med høy spenning mellom blokkene. Tidvis var det perioder med tilløp til avspenning. I perioden fra 1945 til 1952 var spenningen økende. Så kom det en periode frem til 1956 hvor forholdet mellom supermaktene var noe bedre. Deretter var det økende spenning frem til Cubakrisen i 1962. Etter dette var det en lang avspenningsperiode som varte til midten av 1970-tallet.⁵² Så forverret forholdet seg på nytt, med den sovjetiske invasjonen i Afghanistan i desember 1979 som den endelige spikeren i kista for avspenningspolitikken.⁵³

Perioden med avspenning fra midten av 1960-tallet og frem til midten av 1970-tallet blir kalt for *détente*. Denne perioden førte til et håp om en avslutning på den kalde krigen.⁵⁴ Det er flere teorier til hvorfor avspenningsperioden likevel tok slutt. Det som regnes som faktorene på amerikansk side er oppfatningen i opinionen av amerikansk tilbakegang og sovjetisk fremgang, spesielt i den tredje verden.⁵⁵ I tillegg mente amerikanske politikere at Sovjet drev styrkeoppbygging i skjul av Salt-2 prosessen⁵⁶ og at undertrykking av menneskerettighetene fortsatte selv etter at Helsinki-erklæringen var inngått.⁵⁷ På sovjetisk side så de det som helt

⁵¹ Dalsjö, 1987: 145, 172

⁵² Lundestad, 2010: 77

⁵³ Tjelmeland, 2006: 109

⁵⁴ Lundestad, 2010: 101

⁵⁵ Dette er nærmere diskutert i: Njølstad, 1990:

⁵⁶ SALT-1 ble inngått i 1972 og var bilateral mellom de to supermaktene. Denne avtalen var todelt. En del gikk på å hindre utbygging av antirakettsystemer og den andre satte tak på offensive atomvåpenbærere. To år senere ble de enige om et oppfølgingsforslag, SALT-2, som skulle la opp til en ytterligere reduksjon i den strategiske styrken. Denne avtalen ble ikke ferdigforhandlet før i 1979 og ble etter hvert lagt på is. For mer se: Tjelmeland, 2006: 92-93

⁵⁷ Helsinki-erklæringen var sluttproduktet til det først møtet til Konferansen om sikkerhet og samarbeid i Europa (KSSE). Denne slo fast prinsippet om respekt for et lands suverenitet og de gjeldende landegrensene i Europa. I tillegg var det en del som gjaldt respekt for menneskerettigheter og fri

legitimt å støtte det de oppfattet som anti-imperialistiske frigjøringsbevegelser i den tredje verden. Sovjetiske myndigheter så på dette som en parallell til USAs mange intervensjoner i den tredje verden. Den militære styrkeoppbyggingen ble sett i lys av den kinesiske utfordringen. Sovjetunionen mente de også måtte balansere for atomvåpenstyrken til Frankrike, Storbritannia og Kina og ikke bare den amerikanske.⁵⁸

For norsk sikkerhetspolitikk ser vi blant annet denne endringen i ordlyden i beskrivelser av den sikkerhetspolitiske utvikling i stortingsproposisjoner og stortingsmeldinger fra perioden. I St.meld. nr 31 (1972–73)⁵⁹ beskrives et todelt mønster. På politisk nivå var det avspenning mellom de to supermaktene samtidig som det pågikk en militær styrkeoppbygging. Denne todelingen med optimisme for den politiske avspenningen kombinert med bekymring for styrkeoppbyggingen, og da spesielt på Kola, var fremtredende i flere meldinger og proposisjoner.⁶⁰ Bekymringen for styrkeoppbyggingen ble stadig klarere uttalt. Samtidig kan det virke som optimismen gikk fra at dette var innledningen på noe nytt, til at en fortsatt kunne øyne et lite håp. I St.prp. nr 1 (1980–81)⁶¹ var ordlyden endret til at det var et mer anstrengt forhold mellom de to supermaktene, samt at det sikkerhetspolitiske klimaet i verden var skjerpet. Som vi ser skjedde prosessen rundt om en skulle bygge permanente stillinger i Lyngen-området i en tid da den internasjonale situasjonen endret seg til det verre. Dette sammen med økningen i styrkene på Kola kan ha ført til et behov for å forsterke både integrasjonen og avskrekkingen.

2.2 Trusselvurderinger

Etter annen verdenskrig var det innledningsvis frykten for tysk revansjisme som stod sentralt i det norske trusselbildet. Dette bildet endret seg raskt og i en intern militær utredning fra november 1945 trer Sovjetunionen frem som den mest åpenbare motparten. Erfaringene fra annen verdenskrig førte til at det var en bred allmenn enighet om at Norges strategiske betydning gjorde det lite sannsynlig at Norge kunne stå utenfor en fremtidig konflikt mellom

utveksling av ideer og informasjon. Avtalen ble undertegnet i august 1975. Avtalen ble raskt kritisert på vestlig side ved at den innebar en de facto anerkjennelse av det sovjetiske herredømmet over Øst-Europa, og det eneste vesten hadde fått, var tomme ord og løfter om menneskerettigheter. For mer se: Tjelmeland, 2006: 104-105; og Njølstad, 1990: 17

⁵⁸ Tjelmeland, 2006: 105-111

⁵⁹ St.meld. nr 31 (1972–73) *Om virksomheten i Forsvaret 1969–72*: 3

⁶⁰ Se blant annet: St.meld. nr 9 (1973–74) *Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet i tiden 1974–78*:4, St.prp. nr 1 (1976–77) *Forsvarsbudsjettet 1977*:4, St.prp. nr 1 (1977–78) *Forsvarsbudsjettet 1978*:5, St.prp. nr 1 (1978–79) *Forsvarsbudsjett 1979*: 5–6, St.meld. nr 94 (1978–79) *Forsvarskommisjonens utredning og hovedretningslinjer for forsvarets utvikling i tiden 1979–83*:5 og St.prp. nr 1 (1979–80) *Forsvarsbudsjett 1980*:5–6

⁶¹ St.prp. nr 1 (1980–81) *Forsvarsbudsjett 1981*:4

stormaktene. Dette var en endring i forhold til mellomkrigstidens tankegang om at Norge kunne klare å stå utenfor. Videre fikk erfaringene fra 9. april og felttoget våren 1940 stor betydning for trusselbildet og krigsforberedelsene. Sentralt i dette var frykten for et plutselig og uvarslet overfall – et kuppet angrep.⁶² Geografiske forhold har stor betydning for hvordan landmilitære operasjoner kan gjennomføres og jeg vil derfor starte med å se på norsk militærgeografi.

2.2.1 Geografiske forhold⁶³

Geografiske formasjoner som fjellkjeder, vann, elver og myrer kan begrense operasjoner og tvinge dem til å bli ført langs bestemte ruter eller fremrykningsveier. Norge har en geografi som er preget av en lang kyst med en rik skjærgård, landet har en vekslende topografi med store fjellområder, markerte daler og dype fjorder. I Norge er de beste mulighetene for manøver og det gunstigste lendet for å ta opp forsvarsstrid i de indre deler av landet, mens det i kystområdet er færre muligheter. På den andre siden er mesteparten av viktig infrastruktur konsentrert til de kystnære områdene der størstedelen av Norges befolkning bor. Dermed vil det i realiteten bety at hvis en satser på å føre striden i det sterke lendet, vil en i praksis samtidig gi fra seg det en egentlig skal forsvare.

Ser en mer detaljert på landet, så karakteriseres Østlandet av at det er forholdsmessig flatt og åpent lende, noe som gir relativt gode muligheter for bruk av mekaniserte avdelinger.⁶⁴ De indre delene er preget av mange dalfører med høyfjellspartier imellom. For sørvestlandet har området rundt Stavanger et rikt veinett og er velegnet for mekaniserte operasjoner. Agderkysten særpreges av en rik skjærgård. Lendet i kystområdet er småkupert og oppstykket og vanskelig fremkommelig utenfor vei. Vestlandet er sterkt defiléartet.⁶⁵ Med et begrenset utbygd vei- og jernbanenett på slutten av 1970-tallet, var området lite egnet til å drive større landmilitære operasjoner. Trøndelagsområdet begrenses i syd av fjellovergangene over Dovre og i nord av Namdalen. Deler av området rundt Trondheimsfjorden er flate, og dermed velegnet for mekaniserte forband. Nordland syd for Ofotfjorden er særpreget ved sin lengde i forhold til bredden fra havet til grensen. Terrenget er defiléartet med mange fjorder som stikker inn i landet. Det er begrensede muligheter for omfattende offensive operasjoner, og

⁶² Skogrand, 2004: 33

⁶³ Gjeseth, 2011: 27–32

⁶⁴ Trusselvurderingene tilsa at Sovjetunionen kom til å bruke styrker som var motorisert og mekanisert. Videre var det også forventet at de i stor grad ville søke å kjempe fra eller i tilknytning til sine kjøretøy.

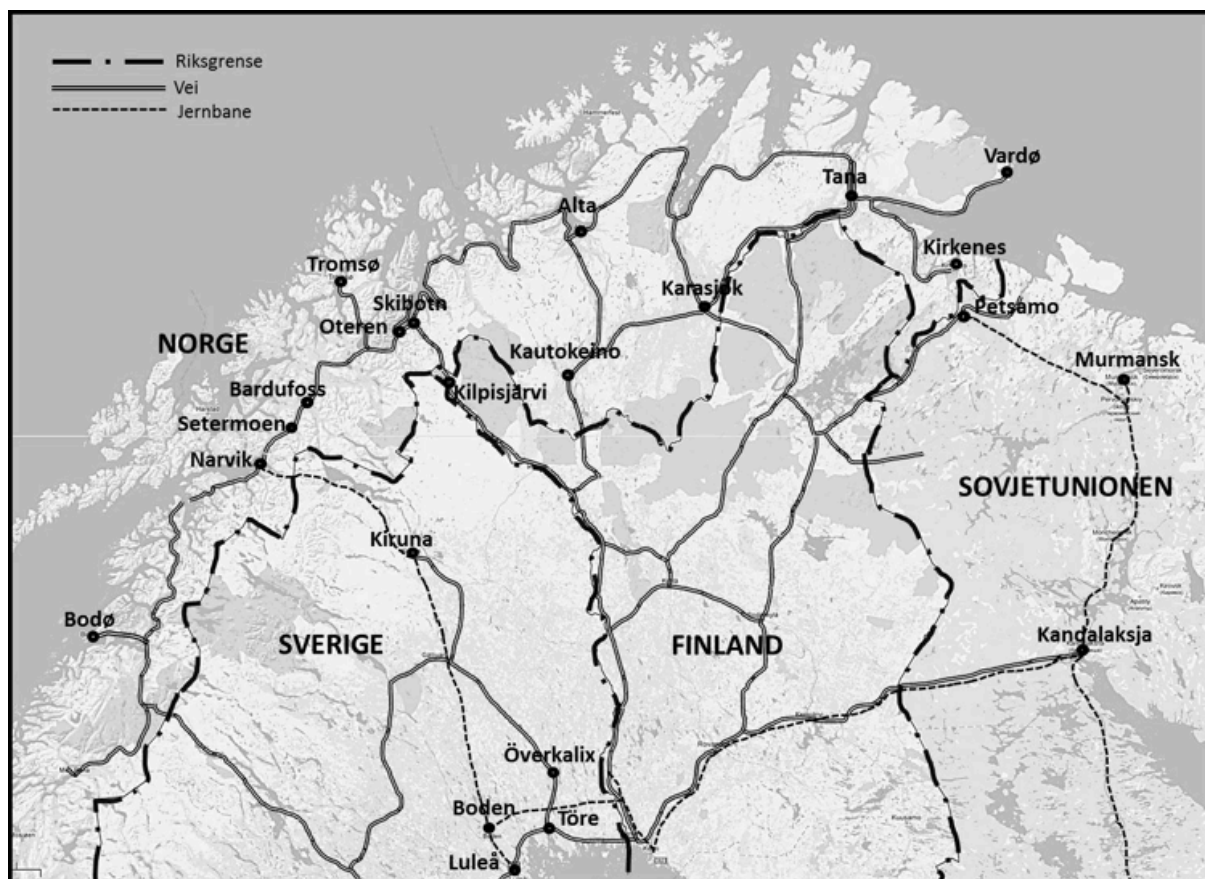
⁶⁵ Defilé er en vanskelig passasje (for eksempel en trang dal, område mellom to vann, vei som snirkler seg i en bratt fjellskråning langs en fjord, el.l.) som en troppestykke bare kan passere på smal front, og der det ikke er den nødvendige plass for utvikling til strid.

terrenget er dermed godt egnet til å sinke en fremrykkende fiende. Troms og nordre deler av Nordland er et område preget av fastland som strekker seg fra Lyngenfjorden til Ofotfjorden, delt i to av et fjellmasiv over Gratangen. Indre Troms er egnet for mekaniserte avdelinger. Det alpinartede terrenget og de mange fjordene begrenser taktisk manøvrering i store deler av området. Finnmark domineres av en høyslette – Finnmarksvidda, og et kystområde med en rekke fjorder. Her er det gode muligheter for å føre mekanisert strid.

Under den kalde krigen skjedde det en kontinuerlig utbedring av veisystemet for å tilfredsstille den økende landtransporten med bil. Likevel var veinettet i enkelte områder svakt utbygd og dette ville sannsynligvis vært et større problem for en sterk mekanisert fiende enn for de norske avdelingene.⁶⁶ Videre foregikk det en utbygging av luftfarten og det fant også sted en havneutbygging, noe som økte mulighetene for strategiske transporter og med det sjanser for overføring av forsterkningsstyrker. Den største svakheten var mangelen på et landsomfattende jernbanenett med høy kapasitet.

I 1960 var befolkningen fordelt med 50 prosent på Østlandet, 12 prosent på Sørlandet, 12 prosent på Vestlandet, 15 prosent i Trøndelag og 11 prosent i Nord-Norge. I løpet av 1960- og 1970-tallet var det en økning på Østlandet på bekostning av de andre områdene. Nærmere 70 prosent var bosatt i byer og tettsteder, og mesteparten var også bosatt ved eller nær kysten. I Nord-Norge var 90 prosent bosatt mindre enn fire kilometer fra kysten.

⁶⁶ De norske avdelingene, særlig infanteriet, hadde få kjøretøy og de var dermed i stor grad nødt til å forflytte seg til fots. De sovjetiske avdelingene hadde en stor mengde kjøretøy og var dermed i stand til å forflytte seg raskt, men de ble også bundet til å forflytte seg langs akser hvor de hadde fremkommelighet. Mengden av kjøretøyer førte også til at det var behov for store mengder med etterforsyninger, disse ble i stor grad transportert på kjøretøyer (lastebiler) som ikke hadde særlig gode egenskaper for å forflytte seg i terrenget.

Figur 2.1 Kart over Nord-Scandinavia. (Produsert av forfatteren.)

2.2.2 Utviklingen i trusselvurderingen i tiden fra 1945 og frem til 1980

I en utredning fra Forsvarsstaben til Forsvarskommissjonen av 1946, gjennomført sent 1946 og tidlig 1947, ble den aktuelle situasjonen beskrevet.⁶⁷ Her kom det frem at den kjennetegnes ved et visst motsetningsforhold mellom de tidligere allierte. Det hadde dannet seg en blokkdannelse med Sovjetunionen som ledende stat for den østlige, og for den vestlige var det USA og Storbritannia som dannet kjernen. Utredningen gikk gjennom hvilken interesse disse to blokkene eventuelt hadde ovenfor Norge under en konflikt, samt en beskrivelse av hvilke muligheter de to partene hadde for et angrep på Norge. Mulige alternativer for angrep fra Vestmaktene og angrep fra Østmaktene var beskrevet hver for seg. Med andre ord ble det sett på som en mulighet at Norge kunne bli angrepet også av USA og Storbritannia. De tidligere aksemaktene var beskrevet, men da ikke som en trussel i seg selv. Trusselen fra disse var det latente krigspotensialet i form av folketall, råstoffer og forsynings- og produksjonsevne og hvordan dette kunne utnyttes av partene i en eventuelt konflikt.

⁶⁷ RAFA-2975 Forsvaret, Militært person- og organisasjonsarkiv Ole Berg, eske 28, *Betraktning over Norges militærpolitiske stilling som grunnlag for vår forsvarsorganisasjon*: 6, 9, 17–25, 34–44

En strategisk vurdering av Norges forsvar fra da det var klart at Norge ville inngå i en vestlig allianse, sa i mars 1949 at det kun var ett krigsalternativ igjen, nemlig faren for angrep fra Sovjetunionen. En følge av dette var at de norske forsvarsplanene utelukkende kunne ta sikte på å motstå et angrep fra øst. Det som ble antatt å være Sovjetunionens angrepsmål var: 1) Utvidelse av sikkerhetssonen, særlig for luftforsvar/ luftvarsling. 2) Hindre vestlige allierte i å få baser på norsk territorium. 3) Sikre seg baseområder for sjø- og luftkrigføring. 4) Tilrive seg deler av den norske handelsflåten. 5) Sikre seg muligheten til å utnytte Norges forsynings- og krigspotensielle muligheter.⁶⁸

Etter at Norge ble medlem i Nato var det innledningsvis forskjeller i hvordan Nato og Norge vurderer trusselen mot Norge. Natos trusselvurderinger i løpet av 1950-tallet sa at et sovjetisk angrep på Norge ville komme som en del av et bredt angrep på hele Europa. Årsakene til dette var at kontinentet fremstod som det sentrale stridsområdet. Dette var det vesentlige området som det var forventet at Sovjetunionen ville sikre seg. For det andre ville det være umulig å holde flankene hvis Nato tapte kontinentet.⁶⁹ Norske politikere og militære hevdet at nordflankens strategiske betydning var undervurdert i Nato. Regjeringen ville ikke uten videre godta forutsetningen om at et sovjetisk angrep først ville finne sted på kontinentet. Et førsteslag mot nordflanken eller et isolert angrep mot Norge kunne ikke utelukkes.⁷⁰ På slutten av 1950-tallet økte interessen for flankeproblematikken. Det en fryktet var at Sovjetunionen kunne foreta en begrenset operasjon mot et perifert område og besette det før alliansen rakk å reagere. En av hensiktene med et slikt angrep kunne være å demonstrere hulheten i Natos trussel om å utløse en kjernefysisk apokalypse ved den minste provokasjon, og på den måten fremprovosere en splittelse i alliansen. Nord-Norge kunne virke som et særlig aktuelt område siden det både var et flankerområde og det konvensjonelle styrkeforholdet mellom øst og vest, i området, var spesielt ugunstig for Nato.⁷¹

På 1960- og 1970-tallet var det en betydelig maritim opprustning på Kolahalvøya, spesielt ubåter tilhørende de strategiske kjernefysiske styrkene. Som en følge av denne oppbyggingen fant det også sted en økning i de landmilitære styrkene. Denne opprustningen var en del av konflikten mellom USA og Sovjetunionen og ikke rettet mot Norge spesielt. Likevel var det

⁶⁸ RAFA-2975 Forsvaret, Militært person- og organisasjonsarkiv Ole Berg, eske 28, mappe 28-2, *En strategisk vurdering av Norges forsvar. Forsvarets oppgaver*; Forsvarsstaben, datert mars 1949:1

⁶⁹ Skogrand, 2004: 29, 36

⁷⁰ Eriksen og Pharo, 1997: 68

⁷¹ Skogrand, 2004: 29-30

et sovjetisk behov for å sikre denne kapasiteten og dermed ble norsk område interessant fra et sovjetisk perspektiv.⁷² Selv om størrelsen på disse styrkene ikke var større en at de trolig kun var et ledd i forsvaret av Nordflåtens baser, bestod trusselen av at de kunne angripe Nord-Norge i den første fasen av en krig for å hindre at norsk område ble brukt av Nato som utgangspunkt for et angrep på Kola-basene. Videre hadde de med sin høye fredstidsbemanning ved de mest prioriterte avdelingene⁷³ evne til å på kort varsel gjennomføre et angrep mot Norge.⁷⁴

Oppfatningen av hvordan et angrep mot Norge ville fortone seg, gjennomgikk også en utvikling i disse årene. Innledningsvis var det et angrep mot Sør-Norge som var den uttalte hovedtrusselen. Med tiden endret dette seg, og Nord-Norge ble sett på som mest utsatt. Denne endringen skjedde blant annet etter opprustningen av Vest-Tyskland og utbyggingen av basene på Kola. Sør-Norge ble da vurdert til å være beskyttet av Tyskland og Danmark i sør, og av Sverige i øst. Samtidig økte Sovjetunionens muligheter til å kunne, uten forutgående forberedelser, iverksette et angrep mot Nord-Norge.⁷⁵ De norske erfaringene med det overraskende angrepet 9. april 1940, ofte om talt som 9. april-spøkelset, var tilstede gjennom hele perioden. Dette blir synlig ved at det var trusselen for et overraskende angrep som var dimensjonerende for planleggingen,⁷⁶ noe vi blant annet ser i Forsvarsstudien hvor det for Nord-Norge sin del var et overraskende isolert angrep som de påtenkte forsvarsstrukturene ble analysert opp mot.⁷⁷

Gjennom hele den kalde krigen ble det vurdert som sannsynlig at Sovjetunionen kom til å benytte seg av finsk territorium ved et angrep mot Norge. Årsaken til dette ligger i geografien og hvordan grensene er trukket opp. En fremrykningsakse fra Sovjetunionen, gjennom Finland og Finskekilen mot Lyngen ville bli betraktelig kortere enn en akse som gikk gjennom Finnmark. Dette ville være gunstig både med hensyn til slitasje på materiellet under fremrykningen, men også på hvor raskt etterforsyninger kunne være på plass. I tillegg ville en også omgå de norske styrkene i Finnmark.⁷⁸ Bakgrunnen for at en vurderte dette var VSB-

⁷² Gjeseth, 2011: 211-212, 299

⁷³ Jfr Børresen m.fl., 2004; hadde de 70 prosent bemanning på slutten av 1960-tallet. Dette økte til 80 prosent på 1980-tallet.

⁷⁴ Børresen m.fl., 2004: 36, 44

⁷⁵ Gjeseth, 2011: 87, 93-95, 101, 174-175

⁷⁶ Skogrand, 2004: 33

⁷⁷ FFI, Report S-14, *Forsvarsanalysen – sluttrapport*, datert juli 1978:12–13

⁷⁸ Bergh og Eriksen, 1998: 203 Gjeseth, 2011: 74-75, 106, 308

pakten og det faktum at den åpnet for finsk-sovjetisk militært samarbeide i en krise- eller krigssituasjon. På norsk side regnet en med at Finland ville motsette seg en sovjetisk innmarsj, men på grunn av det svakt utbygde forsvaret i det nordlige Finland ble det i forsvarsledelsen antatt at finnene kun kom til å forsinke en sovjetisk fremrykning med noen dager.⁷⁹ Fra 1960-tallet begynte en oppbygging av de finske styrkene i Lappland, noe som førte til at norske forsvarsmyndigheter etter hvert fikk større tiltro til at finnene ville sloss dersom landet ble angrepet.⁸⁰ Likevel ble det i planverket ikke regnet med dette; finsk motstand ble sett på som en bonus og ikke regnet med som en planleggingsfaktor.⁸¹

En sammenligning med Sverige viser at det etter annen verdenskrig ikke var store forskjeller i trusselvurderingene. Sverige hadde tre krigsplaner, eller krigsfall som det het på svensk. Dette var: Krigsfall I: krig med Tyskland, krigsfall II: krig med Sovjetunionen og krigsfall III: krig med England-USA. Krigsfall I hadde sin opprinnelse fra 1943, mens krigsfall II og III stammet fra våren/ sommeren 1945. Etter annen verdenskrig var det kun to som var aktuelle, krigsfall II og III. Krigsfall II (angrep fra Sovjetunionen) var den som dominerte planleggingen og den ble delt opp i flere alternativer alt etter hvor i landet en invasjon var forventet. Som vi skal se var ikke dette ulikt det som ble gjort i Norge. Bengt Wallerfelt skriver at det kan virke som om en plan for krigsfall III kun hadde blitt drøftet med regjeringen, uten at det ble gjennomført noen planlegging for denne muligheten. Utenriksminister Undén mente at det var viktig at krigsplanleggingen ikke ble ensidig. Det kunne sette den svenske nøytralitetspolitikken i et dårlig lys hvis dette skulle bli kjent.⁸²

2.2.3 Den gjeldende trusselvurderingen på slutten av 1970-tallet

Forsvarsanalysen, gjennomført under Forsvarskommisjonen av 1974, konsentrerte seg om to konfliktsituasjoner. Et overraskende og isolert angrep på Nord-Norge (konfliktsituasjon 2⁸³) og et angrep på Norge som en del av en storkrig i Europa (konfliktsituasjon 4).⁸⁴

⁷⁹ Eriksen og Pharo, 1997: 72

⁸⁰ Tamnes, 1997: 53

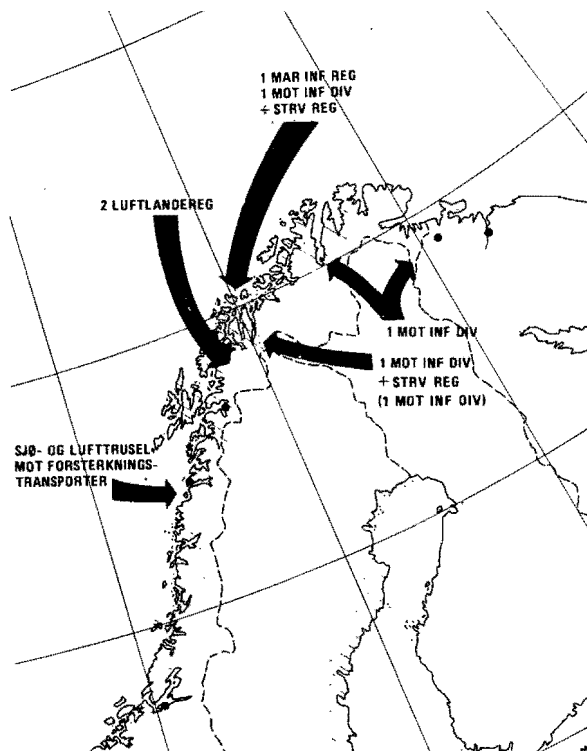
⁸¹ Gjeseth, 2011: 265

⁸² Wallerfelt, 1997: 146, 149, 189; Wallerfelt, 1999: 32, 38–39, 45

⁸³ Forsvarssjefens Dokument 1 la til grunn 4 mulige situasjoner: 1) Fredssituasjonen, 2) Et begrenset, overraskende angrep på Finnmark-Troms. 3) Et begrenset overraskende angrep mot hele Nord-Norge, eventuelt omfattende Trøndelag. 4) Angrep mot hele Norge som en del av en større konflikt. FFI, Notat S-345, *Overraskende angrep mot Nord-Norge – En studie av angrepsalternativer*, datert 1. oktober 1974:3

⁸⁴ FFI, Intern rapport S-71, *Landstridssimuleringer i Nord-Norge under forsvarsanalysen*, datert 4. desember 1978: 5–7

I konfliktsituasjon 2 regnet en med at Sovjetunionen ville forsøke å besette Norge ned til Vestfjorden samt angrep på viktige mål med sjø- og luftstridskrefter ned til og med Trøndelag (figur 2.2). En forventet at et slikt angrep ville komme hurtig og overraskende i den hensikt å nå målene før allierte forsterkninger hadde muligheter til å komme på plass. For å klare å oppnå overraskelse var det antatt at en i hovedsak kun ville benytte stående styrker fra Leningrad militærdistrikt.⁸⁵ Det var formodet at hovedangrepet ville bli ført gjennom Finskekilen mot Troms og Ofoten. Dette angrepet ville bli støttet av en sjølandsetting i Tromsø eller i Vågsfjord. Samtidig ville Finnmark angripes gjennom Finland mot Lakselv og med kryssing av den norsk-sovjetiske grensen i Sør-Varanger.⁸⁶

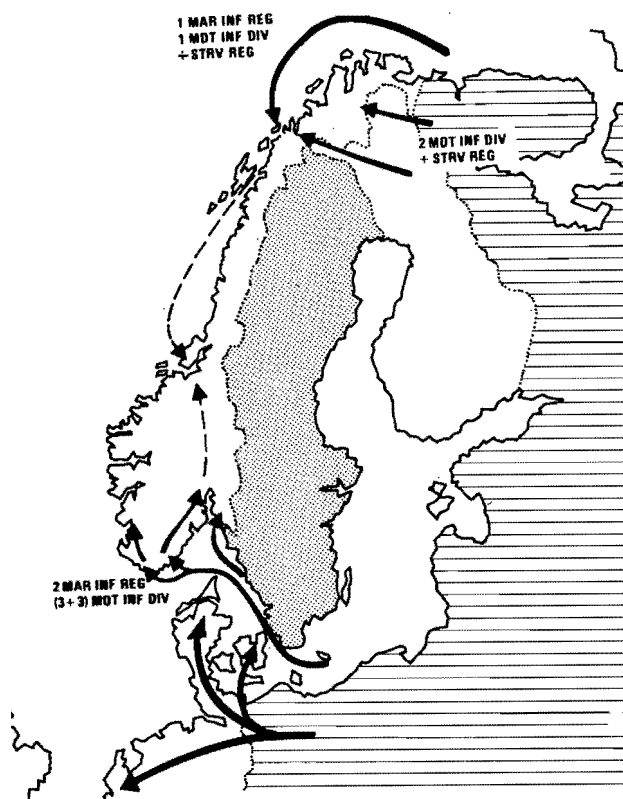
Figur 2.2 Hovedangrepsakser i konfliktsituasjon 2 (kilde FFI, Report S-14, *Forsvarsanalysen – sluttrapport*, datert juli 1978:13)

Konfliktsituasjon 4 ble delt opp i to forskjellige mulige situasjoner. Angrep mot Nord-Norge i åpningsfasen av et angrep mot Vest-Europa kombinert med et angrep mot Sørlandet så snart Østersjøtløpene var åpnet og sikret – konfliktsituasjon 4A (figur 2.3). Og angrep mot Nord-Norge og Trøndelag i åpningsfasen av et angrep mot Vest-Europa – konfliktsituasjon 4C (figur 2.4). I konfliktsituasjon 4A anslo en at de primære målene var Nord-Norge og Sørlandet. Deretter skulle operasjonene videreføres mot Østlandet og Trøndelag. Angrepet mot Nord-Norge ville trolig komme gjennom Finskekilen mot Troms og Ofoten støttet av en

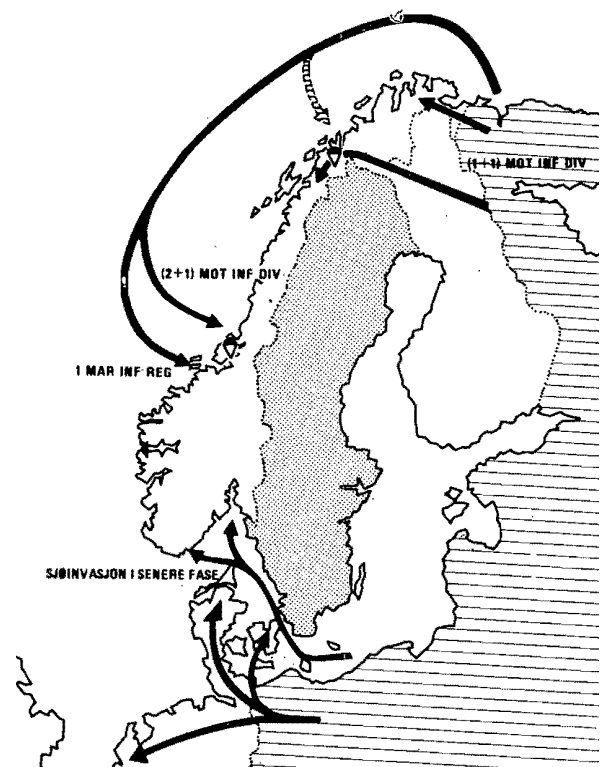
⁸⁵ FFI, Intern rapport S-71, *Landstridssimuleringer i Nord-Norge under forsvarsanalysen*, datert 4. desember 1978: 6

⁸⁶ FFI, Notat S-475, *Operativ vurdering av hovedoperasjonsområder*, datert 30. august 1977: 8

sjølandsetting i Tromsø eller i Vågsfjord. Mot Sørlandet var det vurdert enten en sjølandsetting både i Rogaland og Agder eller bare i Agder. For konfliktsituasjon 4C antok en at målene innledningsvis var Nord-Norge og Trøndelag. Trøndelag ville bli angrepet samtidig med Nord-Norge eller litt forskjøvet i tid avhengig av tilgjengelighet på sjø- og luftstridskrefter. Deretter så en for seg at operasjonene ville bli ført videre mot resten av Sør-Norge. Dette ville skje ved fortsettelse av fremrykningen fra Trøndelag og sjølandsettinger på Sørlandet eller i Oslofjorden. Angrepet mot Nord-Norge var forventet å komme gjennom Finskekilen mot Troms og Ofoten, støttet av en sjølandsetting i Tromsø eller i Harstad. Denne sjølandsettingen mente en kom til å skje over kai siden en regnet med at marineinfanteristyrkene ble disponert i Trøndelag. Trøndelag ble tenkt angrepet med en sjølandsetting i det sentrale Trondheimsområdet, alternativt ved en sjølandsetting på kysten av Nord-Trøndelag eller Møre etterfulgt av en fremrykning mot det sentrale Trondheimsområdet. Angrepet mot resten av Sør-Norge formodet en ville bli gjennomført av styrker fra Østersjøområdet som hadde deltatt i kampene i Nord-Tyskland og Danmark.⁸⁷

Figur 2.3 Hovedangrepsakser ved konfliktsituasjon 4A (Kilde: FFI, Report S14, *Forsvarsanalysen – sluttrapport*, juli 1978:15)

Figur 2.4 Hovedangrepsakser ved konfliktsituasjon 4C (Kilde: FFI, Report S14, *Forsvarsanalysen – sluttrapport*, juli 1978:16)

⁸⁷ FFI, Notat S-475, *Operativ vurdering av hovedoperasjonsområder*, datert 30. august 1977: 9–13

I en studie av angrepsalternativer ved et overraskende angrep mot Nord-Norge ser vi hvor raskt en forventet at trusselen kunne materialisere seg. På D-dag⁸⁸ er det skissert kryssing av den norsk-sovjetiske grensen (H), luftlandsetting (H+½) og sjølandsetting (H+5). Luftlandsettingen var forventet mot Tromsø, Heia, Olsborg, Bardufoss eller Bjerkvik-Evenes. Sjølandsettingen kunne komme i Kvæningen, Tromsø-Lyngseidet, Ullsfjord, Malangen eller Salangen-Gratangen. Videre regnet en med at fremre regiment ville være på den norsk-finske grensen ved Skibotn, på D+2. I den samme studien er det også antatt at norske myndigheter ville ha iverksatt enkelte beredskapstrinn på D-2.⁸⁹ I en senere studie antas det at ved et angrep mot Vest-Europa ville det erklæres forberedende beredskap senest D-10, enkel beredskap D-6, forsterket beredskap D-2 og full beredskap D-dag. Det ble forventet at Norge vil angripes i krigens aller første dager.⁹⁰

En fellesnevner i alle tre konfliktsituasjonene er et angrep mot Nord-Norge hvor hoveddelen av landstyrkene er antatt å komme gjennom Finskekilen. I tillegg vil dette være kombinert med en luft- og sjølandsetting en plass i området fra Kvæningen i nord til Harstad-Bjerkvik i sør.

2.3 Doktrine

Gjennomgangen av forskningsstatus viste at måten Forsvaret, og da spesielt Hæren, skulle føre striden på, av enkelte er brukt som delargument i begrunnelsen for utbyggingen. I dette underkapittelet vil jeg dermed se på hvilken doktrine som var gjeldende i perioden. Doktrine kan i militær sammenheng defineres ”som et sett med synspunkter omkring krig og krigføring og de prinsipper som angår føring av krig.”⁹¹ Videre skal doktrine ”være grunnlaget for hvordan en planlegger for krig innen det militære system.”⁹² I det norske Forsvaret kom ikke doktrinebegrepet i alminnelig bruk før på 1990-tallet. Under den kalde krigen ble doktrine oppfattet som en unødvendig høytidelig betegnelse på oppskriften for det militære håndverk. Videre var det et visst ubehag knyttet til begrepet fordi det kunne forbindes med

⁸⁸ D-dag er et militært uttrykk som brukes i forbindelse med planlegging av operasjoner for å angi angrepsdagen, uten at en trenger å sette en spesifikk dato. Klokken-H angir starttidspunktet. Ved å føye til + eller - og et tall vises det da til så mange dager eller timer før eller etter. D+2 blir altså angrepsdagen + to dager.

⁸⁹ FFI, Notat S-345, *Overraskende angrep mot Nord-Norge – En studie av angrepsalternativer*, datert 1. oktober 1974

⁹⁰ FFI, Report S-14, *Forsvarsanalysen – sluttrapport*, datert juli 1978: 14–16

⁹¹ Johansen, Lütken og Rekkedal, sitert i Henriksen, 2006: 17

⁹² Johansen, Lütken og Rekkedal, sitert i Henriksen, 2006: 17

kommunistisk terminologi. I stedet ble det brukt mer nøytrale uttrykk som grunnsyn, retningslinjer og direktiver.⁹³

Forsvaret hadde under den kalde krigen få direktiver vedrørende fellesoperasjoner. I stor grad hadde forsvarsgrenene utarbeidet direktiver for egen forsvarsgrens strid. I Hæren var dette *Taktiske direktiver for Hæren*, og i tiden etter annen verdenskrig ble direktivet fra 1938 nyttet. I 1961 kom et nytt direktiv som implementerte Norges nye strategiske situasjon, samt erfaringene fra annen verdenskrig. Dette direktivet var i hovedsak en veiledning i føring av strid på brigade og bataljonsnivå. En revidert versjon av direktivet kom i 1979. I denne var det også beskrevet operasjoner på divisjonsnivå og forsvarsdistrikts-/ landforsvarsnivå.⁹⁴

2.3.1 Periferi- og dybdeforsvar

Prinsipielt kan det legges to forskjellige strategier, eller doktriner, til grunn for et defensivt forsvar; enten periferiforsvar eller dybdeforsvar.⁹⁵ I følge Gjeseth var det i Sverige en diskusjon om striden skulle føres som et periferiforsvar eller et dybdeforsvar. I Norge var det ikke en slik debatt, valget var en selvfølge – periferiforsvar.⁹⁶

Gjennom periferiforsvar søker en å forsvare så store deler av landet som mulig, spesielt befolkningsentra, økonomisk potensial og viktige strategiske områder for den samlede strid. For å kunne gjennomføre dette må en, rent operativt, enten *deployere* styrkene fremskutt ved grense og kyst, eller i et sentralt samlingspunkt. Sistnevnte innebærer at styrkene ikke settes inn før fiendens hovedangrepsretning og kraftsamling er fastslått, mens ved fremskutt gruppering risikerer en at styrkene er spredt og muligens galt gruppert for å kunne møte trusselen. I Norge var det på grunn av lange avstander og dårlige kommunikasjoner vanskelig å få til en sentral gruppering. I tillegg var det nødvendig å holde flyplasser og havner åpne for å kunne ta i mot forsterkninger utenfra. Dette førte til at en del styrker ble bundet lokalt.⁹⁷

Dybdeforsvar har som hensikt å vinne tid gjennom å utnytte geografien og ved å unngå avgjørende kamper med fienden. En er villig til å ofre lende for på den måten vinne tid slik at en kan få inn forsterkninger, enten egne eller allierte. Dette kan være et middel for den

⁹³ Henriksen, 2006: 17-18

⁹⁴ Gjeseth, 2011: 25-26

⁹⁵ Gjeseth, 2011: 21

⁹⁶ Gjeseth, Gullow, Landforsvarets krigsplaner under den kalde krigen, foredrag i Oslo Militære Samfund 17. oktober 2011, http://www.oslomilsamfund.no/oms_arkiv/2011/2011-10-17-Gjeseth.html (3. mai 2012)

⁹⁷ Gjeseth, 2011: 21-23

underlegne for å unngå et raskt nederlag. Tiden en vinner kan benyttes ikke bare til å samle militær kampkraft, men også til å påvirke internasjonal opinion og politikk. Et eksempel på dette er felttoget i Sør-Norge i 1940. Når en gjennomfører dybdeforsvar baserer en seg i stor grad på utnyttelse av naturlige hinder og defiléer. Befestninger og kommunikasjonsødeleggelse må forberedes allerede i fredstid. Taktiske hensyn går foran bevaring av egen infrastruktur, ødeleggelsene kan derfor bli betydelige.⁹⁸

2.3.2 Gjeldende strategi

De taktiske doktrinene i Hæren endret seg lite frem til 1980-tallet. Det ble undervist og øvet i et mobilt og manøverbetinget konsept. Dette gjenspeilet seg ikke i oppdrag, utrustning og etterutdanning av krigshæren. I svært mange tilfeller ble det valgt en statisk måte å løse oppdraget på fremfor en mobil. Hærens sentrale stridsform var forsvar. For forsvarsstriden ble stillingsforsvar med godt utbygde stillinger ansett som det mest hensiktsmessige. Ved eventuelle innbrudd i stillingen, skulle området søkes gjenopprettet ved motangrep.⁹⁹

2.4 Operative planer

De operative planene og deres opphav har stor relevans for problemstillingen. I dette delkapittelet vil jeg se på planverket og hvordan en plan ble utformet, den nasjonale militære beredskapen, mobilisering, allierte forsterkninger og til slutt hovedtrekkene i planen som var gjeldende på slutten av 1970-tallet. Hovedoppgaven til det norske forsvaret var å være et nødvergeinstrument som først skulle tas i bruk etter at landet var truet eller angrepet. Dette innebar at de første aktive militære tiltak i en konflikt ble overlatt til motstanderen. Den operative planleggingen gjenspeilet dette ved at planen i utgangspunktet var passiv; det var lagt opp til at de norske styrkene skulle forsvare seg ved et angrep. Ved en mobilisering ville avdelingene bli utgangsgruppert etter hvor de passet best på bakgrunn av trusselbildet som lå til grunn for vurderingen. Planleggingen måtte derfor bygge på en rekke forutsetninger hvor svært mange av de avgjørende faktorene var mer eller mindre ukjente, slik som motstanderens kapasiteter, intensjoner og planer.¹⁰⁰

I de første etterkrigsårene ble de få styrkene Norge hadde konsentrert til den landsdelen hvor størsteparten av landets befolkning bodde – Sør-Norge. Med medlemskapet i Nato og den sterke opprustningen alliansen iverksatte på 1950-tallet, endret dette seg. Sør-Norge fikk også

⁹⁸ Gjeseth, 2011: 21-23

⁹⁹ Gjeseth, 2011: 314-315

¹⁰⁰ Gjeseth, 2011: 18

etter hvert en strategisk beskyttelse både av alliansen gjennom opprustningen av Vest-Tyskland, samt at Sverige, gjennom sin plassering, fungerte som en buffer. Dette førte til at en kunne konsentrere seg om Nord-Norge, hvor også den geografiske avstanden til motstanderen var minst.¹⁰¹

2.4.1 Planverket

Operativ planlegging var en toppstyrt prosess. Det var en forutsetning at sentrale myndigheter i sine planer ga nødvendige oppdrag og rammer for neste nivå i kommandokjeden. Gjeseth beskriver hierarkiet slik:

For Norges vedkommende ble forsvarsplaner for landet utarbeidet av nordkommandoen på Kolsås og godkjent av regjeringen ved en kongelig resolusjon. Neste ledd var de to forsvarskommandoene, og før 1969, Øverstkommanderende i Nord-Norge (ØKN) og de allierte forsvarsgrenvise sjefer i syd. Det neste leddet for Hæren var distriktskommando, deretter divisjon eller Landforsvar/ forsvarsdistrikt. Brigadene og en rekke av bataljonene utarbeidet også egne planer. Totalt sett var dette et omfattende sett av planer.¹⁰²

Utgangspunktet for planarbeidet var en ordre fra høyere myndighet. Planverket tok høyde for at kampene kunne begynne som resultat av et kupp, eller etter at mobilisering hadde funnet sted. På grunn av dette fantes det, på alle nivå, normalt to sett planer for å kunne ivareta begge alternativer. Det vesentlige i planarbeidet var oppdraget slik det var gitt fra høyere myndighet, med operasjonsvurderingen som det mest sentrale arbeidet. Hovedfaktorene i vurderingen var; oppdraget, operasjonsområdet (lendet), tiden (tid/rom), fienden, og egne styrker. Lendet var viktig blant annet for å fastslå aktuelle fremrykningslinjer i området og hvordan disse kunne sperres, eventuelt utbedres for eget bruk. Vær og føre ble også vurdert i dette punktet. Tid var en viktig faktor, spesielt for en forsvarer, blant annet for å avgjøre hvor mye tid en disponerte til forberedelser som stillingsutbygging og annet befestningsarbeide. Det var viktig at en brukte realistiske antakelser om fienden og egne styrker. I en stridssituasjon ville de fleste faktorene, med unntak av fienden, være kjent og det ville gjøres store anstrengelser gjennom oppklaring og etterretning for å finne ut mest mulig om fienden. I fredstid var det kun egne styrker og det operative konseptet som var kjent.¹⁰³ Selv for de militærgeografiske forhold ville planleggerne måtte forutsette at kampene kom til å stå i et bestemt område. Det var ingen sikkerhet for at kampene faktisk kom til å stå i det forutsatte området. En måte å øke sannsynligheten for at dette skulle skje var befestningsarbeider for på den måten tvinge

¹⁰¹ Gjeseth, 2011: 87

¹⁰² Gjeseth, 2011: 32-33

¹⁰³ Blir også brukt "fog of peace" som benevnelse på dette.

motstanderen inn i et, for egen avdelinger, gunstig område. Operasjonsplanene var utarbeidet som en fempunkttsordre i henhold til Nato-standard, hvor følgende punkter var med: situasjon, oppdrag, plan og utførelse, administrasjon og forsyningstjeneste, samt stridsledelse og samband.¹⁰⁴

En viktig forutsetning for forsvar av landet, helt fra de første diskusjoner i 1945-1946, var å holde kampene gående til en kunne få allierte forsterkninger. Tidsaspektet for hvor lenge egne styrker måtte holde ut ble et viktig parameter, og dette fikk betegnelsen holdetid.¹⁰⁵ FFI brukte holdetid som et effektivitetskriterium i sine studier. Holdetid var den tiden Forsvaret ble forventet å kunne holde kontroll over et definert område. Landet var delt i fire hovedoperasjonsområder; Nord-Norge, Trøndelag, Sørlandet og Østlandet. I hver av disse områdene ble det definert geografiske områder som var viktige for gjennomføring av militære operasjoner og som var forventet å være målet for sovjetiske operasjoner i den landsdelen. Disse områdene fikk betegnelsen nøkkelområder. Hvor lenge disse nøkkelområdene kunne holdes, ble viktig i analysearbeidet til FFI. Det ble også benyttet et kriterium kalt *kritisk angrepsstyrke*, som målte hvor stor angrepsstyrke det norske forsvaret var i stand til å stå i mot. Siden disse to kriterium i stor grad gav samme resultat i form av prioriteringer og tiltak, ble holdetid imidlertid benyttet, siden dette var det enkleste kriteriet. Modellen gikk ut på å beregne hvor lang tid etter et fast oppgitt tidspunkt (normalt enten D-2 eller D-dag) et bestemt nøkkelområde ville bli tapt til sovjetiske styrker, ut fra hvilken innsats egne og sovjetiske styrker brukte mot området. I analysene ble det kjørt beregninger hvor en i de to faktorene varierte blant annet med: styrkeoppbygging, varsling, våpenlevering, våpenvirkning, forflytninger, deteksjon av motstanderen og aktive og passive måltiltak. Dette gav et grunnlag for å regne seg frem til hvilken innsats som gav tilstrekkelig holdetid for et område (fremstilt grafisk i de forskjellige rapportene). Slik kunne en regne ut hvilken størrelse og kvalitet Forsvaret burde ha, og hvor mye dette ville koste.¹⁰⁶

2.4.2 Beredskap

Størstedelen av den militære kapasiteten var basert på verneplikt og mobilisering av reservister. For Luftforsvarets del var så å si alle flygere, og etter hvert store deler av bakkeorganisasjonen, profesjonelle. I Sjøforsvaret var det også en stor andel av yrkestilsatt

¹⁰⁴ Gjeseth, 2011: 32-39

¹⁰⁵ Gjeseth, 2011: 32, 39-41

¹⁰⁶ FFI, Report S-14, *Forsvarsanalysen – sluttrapport*, datert juli 1978; FFI, Notat S-475, *Operativ vurdering av hovedoperasjonsområder*, datert august 1977: 3

personell. Hæren på sin side var vernepliktsbasert også på befalssiden. De stående styrker, med andre ord de styrkene som i fredstid hadde beredskap, bestod av vernepliktige som var inne til førstegangstjeneste.¹⁰⁷ Dette førte til at avdelingene fikk en todelt oppgave. De måtte både være beredskapsavdeling og en utdanningsorganisasjon. For at avdelingene til en hver tid skulle være i stand til å oppfylle kravet om beredskap ble det utviklet et system der avdelingene ikke fikk tilført mannskaper samlet, men kvartalsvis. Dette førte til at det ble en tredeling i erfaringsnivået. Et eksempel på dette var at Brigaden i Nord-Norge (Brig N) – den største stående hæravdelingen, litt avhengig av tidspunktet en ser på, ville ha en tredjedel med fra svært liten til tre måneders brigadetjeneste, en tredjedel med tre til seks måneder og en tredjedel med seks til ni måneders tjeneste ved brigaden.¹⁰⁸ I størst mulig grad forsøkte en å skifte ut hele underavdelinger helst på kompani (tilsvarende) nivå, men dette var ikke mulig i alle avdelinger og det foregikk utskiftning av tropper eller til og med helt ned på enkeltperson. Lundesgaard trekker frem at Brig N, på grunn av overnevnte, i store trekk var mer en skolebrigade enn en stående brigade. Likevel mener han at den, på grunn av befalskorpset, fortjener begrepet stående brigade.¹⁰⁹

I perioden bestod det stående invasjonforsvaret av styrker fra alle forsvarsgrener. For Hæren var det Brig N i Indre Troms og på Hinnøya, Garnisonen i Sør-Varanger, en bataljonsstridsgruppe i Porsanger og Hans Majestets Kongens Garde. Kystforsvaret hadde Kystartilleriets beredskapsfort og Marinens operative undervannsbåter, MTBer og mineleggere. I Luftforsvaret var det avskjæringsjagere og jagerbombere på beredskap i tillegg til luftvernartilleriets kadrebataljoner med beredskapsbatterier ved Ørland, Bodø, Andøya og Bardufoss. I tillegg kom Nike-bataljonens rakettluftvern som var utplassert rundt Oslo, men som grunnet lang rekkevidde dekket mesteparten av Østlandet og deler av Sørlandet. Sammen med Heimevernet var oppgaven til de stående norske styrkene ved mobilisering å beskytte mobiliseringen og sikre mottak av allierte forsterkninger.¹¹⁰

2.4.3 Mobilisering

I St. meld. nr 9 (1973-74) ble hensikten med mobiliseringsstyrkene beskrevet til raskt å kunne forsterke det stående invasjonforsvaret i Nord-Norge, og samtidig etablere et forsvar av avgjørende områder i Sør-Norge. Videre skulle mobiliseringsstyrkene, ved sin størrelse og

¹⁰⁷ Skogrand, 2004: 34

¹⁰⁸ Før mannskapene ble overført til Brig N hadde de fleste vært gjennom en tre måneders rekruttskole.

¹⁰⁹ Lundesgaard, 1995: 259-260

¹¹⁰ Børresen m.fl., 2004: 67-68

slagkraft, skape tyngde og utholdenhet i forsvarsstriden.¹¹¹ Planene fra 1970 sa at Forsvaret etter mobilisering ville ha rundt 350.000 befal og menige. Disse ville være fordelt med litt over 130.000 til Hæren, omtrent 80.000 til Sjøforsvaret, rundt 70.000 til Luftforsvaret og cirka 70.000 til Heimevernet. Tallene økte frem mot midten av 1980-tallet, og på sitt høyeste nivå i 1984 bestod den disponible styrken av nesten en halv million soldater, med en hær som utgjorde nesten 160.000. Til sammen utgjorde den disponible styrken nesten 12 prosent av landets befolkning. Inkluderer en de sivile komponentene i totalforsvaret, som Sivilforsvaret, helsevesenet, handelsflåten i utenriksfart og mannskaper på forhåndsrekvirerte fartøyer, ville dette ha utgjort mellom 20 og 30 prosent av Norges befolkning.¹¹²

Karakteristisk for siste halvdel av den kalde krigen var at de mer tettbygde strøkene i Sør-Norge skulle mobilisere og sette opp hæravdelinger som deretter kunne transporteres til Nord-Norge.¹¹³ Forsterkningene måtte komme raskt på plass fordi en ventet et angrep uten vesentlig varslings, og derfor var det kun flytransport som kunne gi det nødvendige tempoet i overføringen. Dermed ble det nødvendig å lagre det tunge materiellet¹¹⁴ til disse avdelingene i Nord-Norge. Ytterligere oppfølgingsstyrker skulle overføres ved en kombinasjon av sjøtransport av materiellet og landeveistransport av personellet.¹¹⁵

2.4.4 Alliert forsterkning

Det norske forsvarskonseptet var gjennom hele etterkrigstiden basert på erkjennelsen av egen underlegenhet og behov for assistanse utenfra. En lærdom etter felttoget i Norge i 1940, og en av årsakene til Norges medlemskap i Nato, var at denne militære hjelpen måtte være forberedt i fredstid. Allerede fra traktatinngåelsen i 1949 var det et sterkt ønske fra myndighetene å skaffe bindende avtaler om konkret militær støtte. Et problem med forsterkninger utenfra var tiden det tok for å få disse på plass og operativ i Norge. Da det i 1953 ble bestemt at en amerikansk marinekorps-avdeling skulle ha Norge og Danmark som primært innsatsområde, kunne for eksempel styrkene ikke være på plass for tidligst 30 dager etter et krigsutbrudd siden de ble transportert på skip. På 1960-tallet utviklet Nato en flernasjonalt styrke, Allied Command Europe Mobile Force (AMF), som skulle kunne ta seg av en lokal begrenset trussel på flankene. Denne styrken hadde til hensikt å virke avskrekkende og markere at selv

¹¹¹ St.meld. nr 9 (1973-74) Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet i tiden 1974-78:50-51

¹¹² Børresen m.fl., 2004: 66

¹¹³ Skogrand, 2004: 41

¹¹⁴ Med tungt materiell menes: kjøretøy, avdelingsvåpen som maskingevær og mitraljøser, og lagutstyr som telt, ovn osv.

¹¹⁵ Gjeseth, 2011: 181-186

begrenset aggresjon ville bringe Sovjetunionen i strid med enheter fra flere Nato-land. AMF-styrken, som bestod av både hæravdelinger og flyskvadroner, hadde både sør- og nordflanken som mulig innsatsområde. I 1967 ble det etablert en større kanadisk styrke, Canadian Air Sea Transportable Brigade (CAST-brigaden), som hadde Norge eller Danmark som innsatsområde. Videre ble norsk territorium stadig en mer integrert del av vesttyske forsvarsplaner.¹¹⁶ Vest-Tyskland ønsket å oppnå dybde i sitt forsvar ved å få adgang til norsk område. Hensikten med dette var å oppnå styrkespredning, evakuering og omgrupperings muligheter. Dette resulterte i etablering av lagre for ammunisjon, miner og drivstoff til den vesttyske marinen, bygging av reservehospitaller og avtaler om overføring av fly til Norge i en krigssituasjon.¹¹⁷ Ut over 1970-tallet ble det et stadig større antall styrker som ble mer direkte knyttet til forsvaret av nordflanken i form av øremerking og forhåndslagring av materiell. Øremerkingen betydde likevel ikke at styrkene kun hadde Norge som innsatsalternativ, de kunne ha forskjellige alternativer både nasjonalt og i Nato-sammenheng.¹¹⁸

I desember 1976 ble det etablert en bilateral studiegruppe mellom Norge og USA. Denne gruppen konsentrerte seg om det nordnorske forsvarsproblemet og så på hvordan en best kunne løse dette ved hjelp av ny teknologi og ulike forsterkningsalternativer. I 1979 kom gruppen med en rapport som blant annet foreslo at en til tre amerikanske jagerflyskvadroner skulle overføres til Nord-Norge tidlig i en krise. Gruppen bidro slik til en omprøving innen Nato til fordel for nordflanken. Gruppen kom også opp med et forslag til hvordan man kunne løse det som var den store utfordringen i flankeforsvaret, nemlig en rask overføring av bakkestyrker. De anbefalte at en redusert luftbåren marineinfanteribrigade (MAB – 13 000 mann) skulle øremerkes, og den skulle ha sitt tunge materiell lagret i Nord-Norge. Brigaden skulle danne fortroppen til en større amfibiestyrke som ville trenge nesten 45 dager for å nå frem. Gruppens arbeid ble kjent for offentligheten våren 1980.¹¹⁹ I den nasjonale politiske debatten som fulgte, ble til slutt Trøndelag utpekt som lagringsområde, og i 1981 ble det inngått en avtale med amerikanerne om forhåndslagring.¹²⁰ Den bilaterale studiegruppen var aktiv på samme tidspunkt som Frøy-utredningen ble iverksatt. Dermed er det sannsynlig at oppdragsgiver til sistnevnte kjente til dette arbeidet og mulighetene for å hurtig få på plass forsterkninger. Større sannsynlighet for forsterkninger kan ha ført til en økt vilje til å sikre

¹¹⁶ Skogrand, 2004: 34, 184-186

¹¹⁷ Tamnes, 1997: 79

¹¹⁸ Børresen m.fl., 2004: 58

¹¹⁹ Tamnes, 1997: 85-86

¹²⁰ Børresen m.fl., 2004: 62

muligheten for å gjennomføre overføringer. Et faktum som kan styrke denne påstanden er at det i perioden før opprettelsen av denne bilaterale studiegruppen, i 1973–74, var uformelle forsvarsdialoger med USA. Deltaker på noen av disse dialogene var Tønne Huitfeldt, som i 1977 ble øverstkommanderende for Nord-Norge og var den som gav oppdraget om å vurdere om hvordan forsvaret av Skibottendalen – Oteren – Øvergård kunne styrkes ved hjelp av permanente anlegg bygget i fredstid.¹²¹

2.4.5 Hovedtrekk i planene mot slutten av 1970-tallet

Allerede i de første forsvarsplanene etter annen verdenskrig ble Lyngen definert som et område hvor det var gode muligheter for å gjennomføre et ”seigt forsvar”.¹²² Dette ser vi igjen ved at Lyngen, gjennom Natos Medium Term Defence Plan (MTDP), ble sagt å være området i nord hvor den sovjetiske fremrykningen skulle stanses. Betydningen av dette området skulle øke i løpet av den kalde krigen, og det ble det sentrale området i norsk forsvarsplanlegging.¹²³ Området nord for Lyngen, Nord-Troms og Finnmark, var det innledningsvis ingen planer om å forsterke i en krigssituasjon. De styrkene som var i området skulle forsvare seg så godt de kunne for på den måten gi tid for forsvarsstyrkene i Troms til å forberede seg. Etter hvert kom det opp en problemstilling om hva som ville skje hvis Sovjetunionen gjennomførte et lokalt begrenset angrep mot Finnmark. Da ble det viktig at styrkene som var i Finnmark holdt det gående så lenge at det ikke bare ble et norsk problem. På sikt førte dette til en økning i de stående styrkene i Finnmark, samt opprettelsen av Forsvarssjefens utrykningsstyrke (FUS). Dette var en infanteribataljon som hadde sitt tunge materiell lagret i Finnmark og som etter mobilisering skulle flys inn fra Sør-Norge.¹²⁴

Mot slutten av 1970-tallet var Sør-Norge blitt til et bakre område for Nord-Norge. Beskyttelsen som Sør-Norge fikk gjennom Nato-medlemskapet førte til at Forsvaret kunne prioritere Nord-Norge. Dette gjorde at en kunne overføre styrker fra Trøndelag og Østlandet.¹²⁵ I 1977 var det, for Hæren, planlagt med følgende styrker ved Distriktskommando Nord-Norge (DKN): Brig N, som allerede var allerede på plass i Indre

¹²¹ Tamnes, 1991: 243–245; Tamnes, 1997: 84–85; FKN, H-3479/77/B/FKN-KOMLAND/RE/BT/972, Forsvarsanlegg i omr Skibottendalen – Oteren – Øvergård oppnevning av prosjektgruppe ”FRØY”. Mandat. datert 15. november 1977.

¹²² RAFA-2975 Forsvaret, Militært person- og organisasjonsarkiv Ole Berg, Eske 28, mappe 28–2
Forsvarsplan for Norge: 18–19

¹²³ Skogrand, 2004: 37–39

¹²⁴ Gjeseth, 2011: 83, 183, 212–220

¹²⁵ Gjeseth, 2011: 312

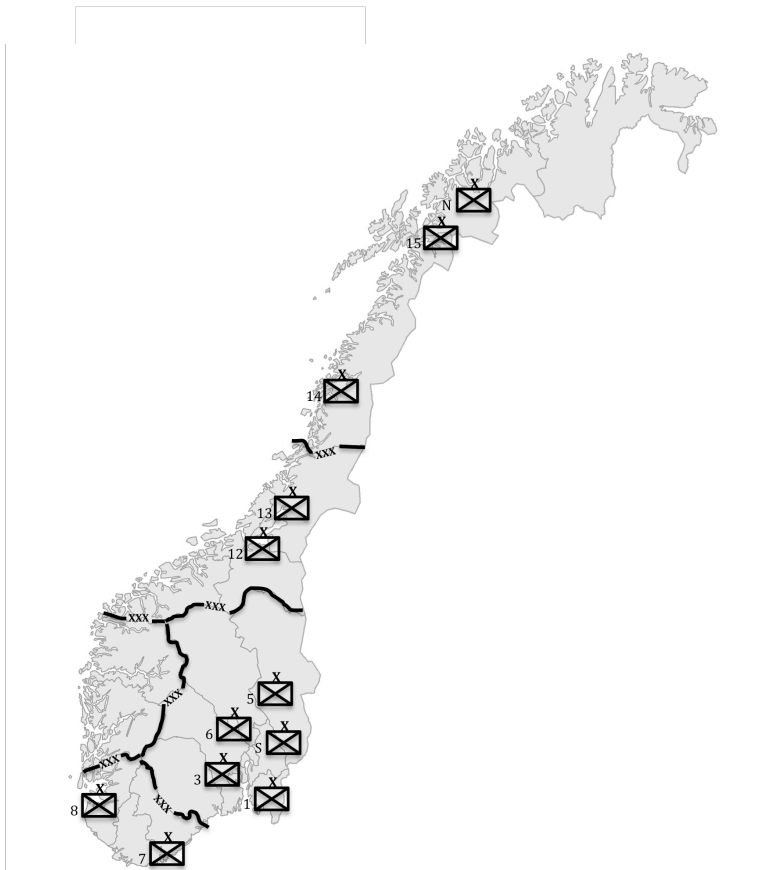
Troms og Kombinert regiment¹²⁶ (KR)15, som ville mobiliseres med standkvarter i Narvik-området. De nasjonale forsterkninger til Nord-Norge var FUS bestående av en infanteribataljon, KR 5 fra Østlandet (denne hadde det tunge materiellet lagret i Indre Troms) og KR 13 fra Trøndelag. I tillegg var KR 3 og Brig S øremerket for overføring. KR 14 ville settes opp i Mosjøen og skulle til Bodø – Fauske området.¹²⁷ Distriktskommando Trøndelag (DKT) hadde KR 12, etter at KR 13 var overført. Hos Distriktskommando Østlandet (DKØ) var det KR 1, KR 3 og Brig S med KR 6 som reserve for Forsvarskommando Sør-Norge. Distriktskommando Sørlandet (DKS) og hadde KR 7 i Kristiansand og KR 8 i Rogaland. Distriktskommando Vestlandet (DKV) hadde ingen avdelinger av denne typen før Brig V fra midten av 1980-tallet. I tillegg til dette var det hos alle distriktskommandoer et stort antall lokalvernavdelinger i form av lokale feltavdelinger og forsyningsavdelinger.¹²⁸ På slutten av 1960-tallet og begynnelsen av 1970-tallet utgjorde dette 4 bataljonstridsgrupper (infanteribataljon støttet av artilleribatteri og ingeniørtropp), 34 infanteri/lokalvern bataljoner, 24 lokalvernkompanier, 2 artilleribataljoner, 2 artilleribatteri, 7 ingeniørkompanier, 37 forsyningskompanier, 14 tekniske kompanier, 17 transportkompanier, 6 kløvkompagnier, 3 oppklaringseskadroner og en del mindre enheter som 1 sperreskytstropp og 31 sperreskytslag. I tillegg til dette kom også de forskjellige kommandoene som de 5 distriktskommandoene, 12 forsvarsdistriktskommandoene og 4 landforsvarskommandoene. DKØ var den klart største, med DKT som nest størst.¹²⁹

¹²⁶ Etter annen verdenskrig ble alle brigadene, i samsvar med tradisjonene fra før krigen, kalt brigade. I 1952 ble det gjennomført en organisasjonsendring hvor mobiliseringsbrigadene ble omdøpt til kombinerte regimenter, mens de stående brigadene fortsatt ble kalt brigade. I 1983 ble igjen brigadebetegnelsen innført for alle.

¹²⁷ FKN, H-3952/77/B/FKN-KOMLAND/AL/BT/320 *Transportlinjestudie i nordland 22–25 nov 1977*. Vedlegg C, plan-status og reserver (Gitt av O-staben)

¹²⁸ Gjeseth, 2011: 199-204

¹²⁹ RAFA-1942 Forsvaret, Hærens overkommando, Eske 135 Analyse av landforsvar, Vedlegg 2 til kap c mobiliseringsavdelinger, *Hærens troppeliste 1969*

Figur 2.5 Oversikt over Hærens brigader/ kombinerte regimenters oppsettingssteder ved mobilisering. (Produsert av forfatteren)

Sjøforsvaret hadde 15 Kystartillerifort i Nord-Norge, og ett fort i hvert hovedinnløp var alltid bemannet. I tillegg ville en stor del av fartøyene til enhver tid befinne seg i landsdelen. Ved mobilisering ville de aller fleste fartøyer seile til Nord-Norge. For luftforsvaret var to skvadroner med jagerfly stasjonert i Bodø, og ved mobilisering ville det overføres tre skvadroner til Nord-Norge fordelt med to på Andøya og en på Bardufoss.¹³⁰

I 1973 ble FFI gitt i oppdrag å gjennomføre en analyse av Hærens operative enhet. Denne utredningen hadde til hensikt å undersøke om brigadene, slik de var planlagt utrustet, var holdbare og hvilke justeringer som ville være aktuelle i fremtiden. Analysen inneholdt en rekke delstudier inkludert feltprøver, simuleringer og krigsspill. Sluttrapporten som ble levert i juli 1978 konkluderte med at: ”Våre feltavdelinger mangler tilstrekkelige midler og gis i de situasjoner vi har studert, små muligheter til å løse pålagt oppdrag, – de har utilstrekkelig fysisk beskyttelse, ildkraft og taktisk mobilitet.”¹³¹ Videre slutter rapporten at

¹³⁰ FKN, H-3952/77/B/FKN-KOMLAND/AL/BT/320 *Transportlinjestudie i nordland 22–25 nov 1977*. Vedlegg C, plan-status og reserver (Gitt av O-staben)

¹³¹ FFI, Rapport S-15, *Analyse av Hærens operative enhet*, datert 10. juli 1978:96

stridsutholdenheten og muligheten til å løse forsvarsoppdrag med begrensede tap økte vesentlig når striden kunne støtte seg til *permanente* befestninger, men at tiden til rådighet for å etablere disse syntes å bli for knapp. De skisserte dermed en mulighet å avpasse de landstridskreftene til den lokale trussel og muligheter til å allerede *i fred* anlegge og eventuelt bemanne permanente feltbefestninger, i de områdene de sattes opp i. Anbefalingen fra FFI var at det for fremtiden burde videreføres en generell utforming av de operative enhetene. Dette ble begrunnet i det faktum at en skreddersydd avdeling kunne få redusert sin stridseffekt ved å settes inn i et område den ikke var tilpasset til og dermed ikke ville være like anvendelig.¹³²

2.5 Lyngen-området i de norske forsvarsplanene

Geografisk sett er Lyngen den første større naturlige forsvarsbarrieren der en underlegen motstander kan ta opp kampen mot et bredt angrep fra øst. Her er det mulig å både fange opp et sovjetisk angrep gjennom Finnmark og en fremrykning gjennom Finland mot Skibotn. Området kan betegnes som et defilé.¹³³ Allerede før krigen, i perioden 1935–1939, hadde kaptein John Høgevold utarbeidet en militærgeografisk beskrivelse av området.¹³⁴ Her beskriver han at området karakteriseres av lange fjorder, lave eid mellom fjordbunnene og høye fjellpartier, ofte med alpeaktige formasjoner.

2.5.1 Vurderinger før annen verdenskrig

Først ved utbyggingen av Ofotbanen (1898–1902) ble det laget planer for forsvaret av Nord-Norge.¹³⁵ Frem til da hadde Vardøhus festning vært den eneste militære infrastruktur og avdeling i landsdelen. Årsaken til at det ble lagt forsvarsplaner var at Ofotbanen med tilknytningen til det svenske og finske jernbanenettet gav Russland en mulighet for en operasjons- og forsyningslinje ut til en isfri havn ved Atlanterhavet. Dette endret unionsforsvaret til å rette fokuset mer mot nord. I Sverige ble Boden festning bygd (1900–1916) og flere militære avdelinger ble etablert i Norrland. Norske styrker var tiltenkt som en del av forsvaret av Norrland og etter 1905 planla en fremdeles med at et forsvar av Ofotbanen skulle skje på svensk side, enten Sverige eller Russland var angriperen. Etter hvert ble det også planlagt for at et angrep kunne komme gjennom Finskekilen mot Lyngen, noe som ble mer aktuelt etter at Finland fikk sin suverenitet. Dog var trusselen fra Sverige og Finland sett

¹³² FFI, Rapport S-15, *Analyse av Hærens operative enhet*, datert 10. juli 1978: 11-12, 86, 96

¹³³ Skogrand, 2004: 38

¹³⁴ SATØ, Høgevold John (1939) *Militærtopografisk beskrivelse av Lyngenavsnittet*.

¹³⁵ Verneplikten ble innført i Nord-Norge i 1897 og etableringen av landstridskreftene startet i 1898. Ydstebø, 2001: 122

på som mindre farlig enn trusselen fra Russland.¹³⁶ På samme tid ble det også innført alminnelig verneplikt i Nordland, Troms og Finnmark (1897). Roald Berg skriver at Ofotbanen og det økte trusselbildet jernbaneutbyggingen på Nordkalotten medførte, medvirket til at en innførte verneplikt.¹³⁷

2.5.2 Tysk plan for forsvar av området 1944–1945

Under annen verdenskrig, fra juni 1941, ble fronten fra Nordishavet til Bottenviken holdt av 20. *Gebirgsarmee*. Arméen hadde innledningsvis som oppdrag å avskjære Murmansk-banen. Da den ikke klarte dette, hovedsakelig grunnet vanskelige transport- og forsyningsforhold for de tyske styrkene, ble dens oppgave endret til å beskytte Finland og Norge mot russisk inntrengning. Etter Finlands kapitulasjon høsten 1944 trakk arméen seg ut av Finland. Dette førte til at den ikke lengre kunne etterforsynes over Finland via Bottenviken, dermed måtte all etterforsyning gå gjennom norsk område, noe som blant annet på grunn av mengden og kapasiteten i transportnettene ikke var mulig. I tillegg sammenfalt dette med en sovjetisk offensiv, og arméen ble trukket tilbake til norsk side. Erfaringene den tyske generalstaben hadde fra vinterkrigføring i Russland gjorde at de forkastet tanken på å etablere forsvarsposisjoner i Finnmark. I stedet valgte den å etablere seg i Lyngenstillingen (Kilpisjärvi-Skibotten). Planene gikk ut på å opprette en sperrestilling fra Lyngenfjorden og inn til svenskegrensen med en annen forsvarslinje ved Narvik. Tyskerne vurderte det slik at fjellene sør for Lyngen langs grensen mellom Norge og Sverige ville danne en god naturlig hindring selv om Sveriges nøytralitet skulle bli krenket. Fronten måtte være helt sammenhengende, sperret med et sammenhengende system av piggrådshinder og dekket av et minebelte. Støttepunkter med patruljerende vakthold i lukene ville ikke være tilstrekkelig, dette var noe russerne hadde vist at de kunne utnytte.¹³⁸ Arméen bygget selv stillingene vinteren 1944–1945, etter at de hadde trukket seg tilbake til området. De benyttet seg også av store mengder russiske krigsfanger, som ble overført fra andre leirer i området. Hovedstyrken ble forlagt i dalbunnen, men etter hvert som stillingene og forlegningshyttene ble ferdigstilt, kom sikringsstyrker på plass oppe på fjellet. Utbyggingen var ikke ferdig ved krigsslutt 8. mai 1945.¹³⁹

¹³⁶ Ydstebø, 2001: 101–103, 117–127

¹³⁷ Berg, 2001: 266–268

¹³⁸ RAFA-2510 Forsvaret, Distriktskommando Nord-Norge, Eske 162, Mappe 201 kommisjoner og org, J.nr H 1178/49, *Norge*, udatert.

¹³⁹ Fossum, 1996: 164–168

2.5.3 Gjennomførte tiltak fra 1945 og frem til 1980

Sjefen for Distriktskommando Nord-Norge, general Arne D. Dahl, konkluderte i 1948 med at disponible styrker måtte sammendras i Troms innland, mens Finnmarks landforsvar måtte regnes som en fremtrygd med oppgave å sinke fiendens fremmarsj. 6. brigade (etter 1952; KR 15) hadde forsvaret av Bardufoss som sin viktigste oppgave, men ved en videre utbygging av forsvaret burde de få sitt oppdrag i Lyngen-linjen. Hærens overkommando var enig i at hovedforsvarsstillingen skulle legges til Lyngen, men påpekte også at det skulle føres et bevegelig forsvar, i motsetning til det tyskerne hadde planlagt.¹⁴⁰

Selv om det finnes naturlige sterke forsvarsavsnitt (linjer) må vi være varsom med å basere forsvaret på slike linjer. Vi må ikke klebe fast til disse med det resultat at våre avdelinger blir tilintetgjort eller utmanøvrert av fiendtlige tropper som blir luftlandsatt i stillingenes rygg.¹⁴¹

I sin innstilling fremhever Forsvarskommisjonen av 1946 at feltavdelingene måtte kunne støtte seg til faste festningsanlegg eller feltbefestninger og at flere av disse burde forberedes i fredstid. I sine bemerkninger denne innstillingen refererte Øverstkommanderende i Nord-Norge til et skriv fra tidligere samme år, 24. januar 1950, hvor han har foreslått opprettelsen av *Lyngen festning*.¹⁴² Han begrunnet denne med at når den var ferdig utbygd ville den ikke bare kunne støtte feltavdelingene under deres operasjoner, men at den også ved et overraskende angrep kunne bidra til å oppholde fienden så lenge at det ville være mulig å få gjennomført mobiliseringen. For å få til det siste var det viktig at stillingene alltid måtte bemannes av en mindre garnison.¹⁴³

I november 1950 nedsatte Hærens overkommando en kommisjon som skulle komme med forslag til befestning av Lyngen-linjen. I mars 1951 konkluderte kommisjonen at Lyngen festning burde bygges. Forslaget var at det skulle bygges tre festningsområder; ett ved bunnen av Storfjorden, ett på Balsfjordeidet og ett i Øverbygd. Festningssystemet måtte holde ut i 11 dager, som var tiden en regnet med mobiliseringen ville ta. Utbyggingen ville koste cirka 30 millioner kroner¹⁴⁴ over en treårsperiode. Landfestningen måtte ses i sammenheng med et anlegg på sjøfronten for at Lyngen festning ikke skulle bli omgått fra sjøen.

¹⁴⁰ Gjeseth, 2011: 76–78

¹⁴¹ General Olaf Helset sitert i Gjeseth, 2011: 78

¹⁴² RAFA-2510 Forsvaret, Distriktskommando Nord-Norge, eske 162, mappe 201 Hærens org, J.nr. H-180/50/916/PMS/AP, *Forsvarskommisjonens innstilling – Den spesielle del*. Datert 14. mars 1950: 4

¹⁴³ RAFA-2510, Forsvaret, Distriktskommando Nord-Norge, eske 162, mappe 201 Hærens org, J.nr H-110/50/KW/HN *Forsvarskommisjonens innstilling. Den spesielle del*. Datert 11. februar 1950: 4

¹⁴⁴ 30 millioner 1951- kroner, dette tilsvarer i overkant av 458 millioner 2012- kroner.

Hovedproblemen med forslaget var knyttet til de økonomiske bevilgningene og liten utskrivningsstyrke¹⁴⁵ i nord. De første midlene, to millioner, ble bevilget allerede høsten 1950 til bygging av Oteren fort. Allerede i desember 1951 ble det klart at byggingen ikke ville bli så omfattende som først foreslått.¹⁴⁶

I 1953 ble det gjennomført en utredning for å se hva de klarte å bygge for to millioner. I denne foreslo Distriktskommando-ingeniør sjefen at det burde bygges et hovedfort på vestsiden av Storfjorden i nordøstre avhelling av Melfjell, bestående av ett batteri med fire kanoner og ett med to kanoner. I tillegg et støttefort i Hattfjell på østre side av fjorden, bestående av ett batteri på to kanoner. Det var planlagt å benytte 155mm kanoner, og totalt ville bemanningen, inkludert både artillerister og dekningsstyrken av infanterister, vært på 209 mann. Videre fremhevet han at å kalle det foreslåtte anlegget for Lyngen festning var noe pretensiøst. Anlegget måtte heller betraktes som forberedte artilleristillinger med tilhørende ammunisjonslager i fjell samt med bombesikre dekningsrom beregnet for kortere tids opphold for personell.¹⁴⁷

Utbygging av Lyngen festning ble skrinlagt i 1954. Det er flere sammenfallende årsaker til dette. De åpenbare er kostnadene forbundet med utbyggingen og effektene fra opprettelsen av Brigaden i Nord-Norge. Etableringen av brigaden konkurrerte både med hensyn til byggekapasitet, med oppretting av leirene som de trengte og utskrivningsstyrken til bemanning.¹⁴⁸ Når det gjaldt utskrivningsstyrken, så var det også rift mellom Sjøforsvaret, Luftforsvaret, Hæren og Heimevernet. For at festningen skulle ha ønsket effekt måtte mobiliseringsstyrken ha hatt lokal tilhørighet og dette ville særlig ha gått utover styrkene til Infanteriregiment (IR) 16. I tillegg kan også befestningenes lave militære status etter annen verdenskrig være en årsak, selv om den ikke ble brukt åpent. Faktum var at den franske Maginotlinjen ble omgått, og den var dermed et eksempel på en mislykket militær strategi. De allierte erfaringene fra landgangen i Normandie, hvor en klarte å slå seg gjennom et sterkt befestet område, medvirket også til denne tankegangen.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Utskrivningsstyrke er de som er tilgjengelig for å kunne innkalles til førstegangstjeneste og deretter bli mobilisert. Hvis en avdeling var beregnet å sikre mobilisering og overføring av avdelinger fra andre deler av landet, måtte denne kunne settes opp raskt og dermed var det nødvendig å ha en utskrivningsstyrke med kort reisetrekning.

¹⁴⁶ Lundesgaard, 1995: 30–31

¹⁴⁷ RAFA- 2244 Forsvaret, Hålogaland ingeniørbataljon, Eske 8, Brevkopier hemmelig 1953, H-187/53 JV/MJ *Lyngen festning. Forslag til utbygging*, datert 25. august 1953: 3–4

¹⁴⁸ Johansen, 1999: 56–57

¹⁴⁹ Gjeseth, 2011: 157–158; Intervju med Gullow Gjeseth, 03.11.2012

I perioden fra 1950 og utover ble det gjennomført en del sperrearbeider i området, mesteparten i tilknytning til Lyngen-linjen. I 1953 ble det oppført sperreanlegg som var beregnet på samvirke med og til beskyttelse for fortene, som på dette tidspunktet fortsatt var på planleggingsstadiet. Det var bygd delvis forberedte stillinger for en tropp ved Falsnes, et kompani på fjellet ovenfor Kitdalen, et kompani i Kitdalen, et kompani i Signaldalen, et kompani ved Ellevoll (på veien til Lyngseidet), et kompani i området Vollan, en tropp nord i Tamokdalen og et kompani i søndre del av Tamokdalen. I tillegg var det forberedt en rekke kommunikasjonsavbrudd.¹⁵⁰ Ser vi litt mer spesifikt på hva dette innebærer så planla DKN i 1950 at det i Lyngenavsnittet skulle bygges 82 mitraljøsebunkere, 18 bunkere for panservernkanoner og 50 minekammer for kommunikasjonsødeleggelser. I indre Troms utenom Lyngenavsnittet skulle det bygges 44 mitraljøsebunkere, 11 bunkere for panservernkanoner og 25 minekammer. I en rapport fra Hålogaland ingeniørbataljon, datert 26. april 1952, angående fremdriften i dette arbeidet, står det at i Lyngenavsnittet var mitraljøsebunkerne som skulle bygges, ferdige eller under konstruksjon. På grunn av at det enkelte steder ville bli uforholdsmessig kostbart å bygge de planlagte bunkerne summerer antall mitraljøsebunkere seg til rundt 70. Det var iverksatt arbeid med seks bunkere for panservernkanon, og 48 minekammer var klargjort. For området utenom Lyngenavsnittet fremkommer det av rapporten at arbeidet ikke var kommet like langt. I alt var det 13 mitraljøsebunkere som var ferdigstilt eller iverksatt, mens det for resten ikke var gjennomført detaljrekognosering på hvor de skulle plasseres. Ingen bunkere for panservernkanon var bygget, men det var gjennomført rekognosering for to, og 14 av minekamrene var laget.¹⁵¹

Fra midten av 1950-tallet og frem til slutten av 1970-tallet ble det årlig satt av et mindre beløp, tre til fire millioner, til utbygging av sperrestillinger hvor mer enn halvparten ble brukt i Nord-Norge. Gjeseth skriver at bortsett fra i Skibotndalen var dette snakk om enkeltstillinger med begrenset utholdenhet, og selv i Lyngen-området var det ikke et sammenhengende stillingssystem.¹⁵²

¹⁵⁰ RAFA- 2244 Forsvaret, Hålogaland ingeniørbataljon, Eske 8, Brevkopier hemmelig 1953, H-187/53 JV/MJ *Lyngen festning. Forslag til utbygging*, datert 25. august 1953: 3

¹⁵¹ RAFA-2244 Forsvaret, Hålogaland ingeniørbataljon, Eske 8, Brevkopier Hemmelig 1952, Jnr. H-101/52 CT/KMR *Beredskapstiltak i den nåværende situasjon. Utarbeidelse av plan for beredskapstiltak i en 2-års periode fra 1/7 1950 til 1/7 1952*. datert 26. april 1952: 1-7

¹⁵² Gjeseth, 2011: 268

Et kritisk punkt i forsvaret av Lyngen-området var tidspunktet for utløsning av kommunikasjonsødeleggelsene på veien gjennom Skibotndalen. Etter opprettelsen av Brigaden i Nord-Norge og frem til etter den kalde krigens slutt, hadde 2. bataljon¹⁵³ et kompani stasjonert ved Brennfjell i Skibotn med en tropp i Helligskogen ved grensen til Finland.¹⁵⁴ Dette kompaniet hadde en rekke forsvarsstillinger med permanent bestykning. Det var dermed et behov for å kunne øve stillingsbesettelse og gjennomføre enkle funksjonsskytinger. I tillegg var det fra Forsvarets side et behov for å treffe sikringstiltak omkring forsvarspunktene i dalen. Dette stod i et visst motsetningsforhold til lokalsamfunnets ønske om å utvikle et næringsliv basert på turisttrafikk og friluftsliv.¹⁵⁵

2.6 Oppsummering

Den norske sikkerhetspolitikken var i perioden preget av å avskrekke Sovjetunionen, hovedsakelig gjennom integrasjonen i Nato, samtidig som det ble gjennomført en avskjerming mot en for tett integrering for å unngå å provosere, og dermed berolige Sovjetunionen. Denne politikken kommer blant annet til uttrykk gjennom de selvpålagte begrensningene. Enkelte av disse, spesielt basepolitikken, medførte at det ved et overraskende angrep trolig ikke ville være allierte styrker i landet, slik at det norske Forsvaret måtte klare seg selv i en periode.

Den globale sikkerhetspolitiske situasjonen forverret seg raskt i tiden frem mot 1980, samtidig som det var en militær styrkeoppbygging på Kola. Forsvarets planer la to mulige konfliktsituasjoner til grunn. Den ene var et overraskende og isolert angrep på Nord-Norge og den andre et angrep på Norge som en del av en storkrig i Europa. Etter hvert som Nato bygde opp sine konvensjonelle styrker kunne Norge fokusere på det antatte tidlige angrepet mot Nord-Norge og innledningsvis konsentrere sin forsvarsinnsats for å bekjempe dette. Det beregnet at beredskapsavdelingene innledningsvis skulle ta opp striden inntil mobiliseringsstyrkene var på plass. Siden befolkningssenteret var i Sør-Norge ville dette kreve at en klarte å holde flyplasser og havner åpne for å kunne ta imot forsterkninger. Mot 1980 ble det stadig sikrere at det ville komme forsterkninger til Norge i tilfelle krise og krig.

¹⁵³ Kompaniene i bataljonen rullerte på dette oppdraget. Bataljonen hadde fast garnison på Skjold.

¹⁵⁴ Gjeseth, 2011: 160

¹⁵⁵ Lundesgaard, 1995: 285

For Hæren var det ikke samsvar mellom måten det ble planlagt at den skulle føre striden på, og det som det ble undervist og øvet i. I tillegg ble den gjeldende oppbygging og utrustning av brigadene vurdert til å være utilstrekkelig og gi små muligheter for å løse pålagte oppdrag.

Lyngen-området har vært regnet som et viktig område for å ta opp kampen mot en angriper som kommer fra øst. Det har også vært gjennomført større og mindre forsvarsmessige utbygginger i området siden annen verdenskrig. For norsk vedkommende har dette arbeidet bare tidvis vært som en del av en større helhet.

Kapittel 3: Frøy-beslutningen: Militærhistorisk dokumentasjon og analyse

I min presentasjon av problemstillingen utleder jeg fire spørsmål som vil danne kjernen for min analyse. Spørsmålene kommer jeg til å diskutere i hvert sitt hovedpunkt: Hvorfor ble det iverksatt en utredning om hvilke muligheter det var for å gjennomføre en utbygging av permanente stillinger? Hva var hensikten med å bygge disse stillingene? Hvorfor skjedde denne utbyggingen i Lyngen-området? Hvorfor kom beslutningen på dette tidspunktet? I tillegg kommer spørsmålet om hvorfor dette førte til at det ble besluttet å gjennomføre utbyggingen til å være et gjennomgående tema for hele analysen.

Det er særlig to dokumenter som gir en meget god innsikt i saksgang, årsaker til og hensikten med utbyggingen. Det første er et notat fra Ingeniørstaben ved FKN til ØKN.¹⁵⁶ Notatet er en redegjørelse for et forslag om utbygging av ”tunge stasjonære forsvarsanlegg i Troms innland”. Dokument nummer to, skrevet av ØKN, er oppnevning av og mandatet til prosjektgruppe Frøy.¹⁵⁷ Disse to dokumentene, som er datert henholdsvis 22. august 1977 og 15. november 1977, vil i stor grad innlede de forskjellige delene av analysen.

3.1 Bakgrunnen for utredningen

Som allerede nevnt oppnevnte ØKN generaløytnant Tønne Huitfeldt *prosjektgruppe Frøy* i et notat datert 15. november 1977.¹⁵⁸ I dette skrevet oppga han bakgrunnen til å være analyser som var foretatt i forbindelse med Forsvarskommisjonen av 1974s arbeid. De viste at kystforsvarets styrke ovenfor en sjøinvasjon hadde økt, men samtidig måtte en sikre innfallsporten gjennom Skibotndalen for på den måten få sammenheng i forsvaret av Troms. Hvilke analyser er det så snakk om? Jeg vil nå se på hvilke kommisjoner, utredninger og analyser som var i prosess i samtiden og som kan ha hatt innvirkning på beslutningen om å opprette en prosjektgruppe og utrede mulighetene for en fredstidsutbygging.

¹⁵⁶ FKN, Notat fra Ingstab. j.nr. Ingstab Nr 70/77/872-3 *Prosjekt "Frøy" – utgangspunkt og oppstarting*, datert 22. august 1977

¹⁵⁷ FKN, J.nr H-3479/77/B/FKN-KOMLAND/RE/BT/872, *Forsvarsanlegg i omr Skibottendalen – Oteren – Øvergård oppnevning av prosjektgruppe "Frøy". Mandat*. datert 15. november 1977

¹⁵⁸ FKN, J.nr H-3479/77/B/FKN-KOMLAND/RE/BT/872, *Forsvarsanlegg i omr Skibottendalen – Oteren – Øvergård oppnevning av prosjektgruppe "Frøy". Mandat*, datert 15. november 1977

3.1.1 Kartlegging av prosessen

Ut fra kildemateriale og litteratur jeg har gjennomgått, er det flere prosesser og hendelser som kan ha spilt inn på beslutningen om å gjennomføre en vurdering for hvordan forsvaret av Lyngen-området kunne styrkes. For det første er det studier gjennomført ved FFI, både gjennom forsvarsgrenstudiene gjennomført i tidsrommet 1970–1975 og gjennom forsvarsanalysen i tidsrommet 1975–1978.¹⁵⁹ Sistnevnte var en del av Forsvarskommisjonen av 1974, som var et utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon i mars 1974, og som kom med sin utredning til Forsvarsdepartementet i mars 1978.¹⁶⁰ Videre ble den norsk-amerikanske bilaterale studiegruppen etablert i desember 1976, etter at det hadde vært forløpere fra tidlig på 1970-tallet. I denne gruppen ble det diskutert en rekke temaer, blant annet trusselvurderinger, kystforsvaret, ildkraft til Hæren, behovet til allierte flyskvadroner som var tiltenkt som forsterkninger, forhåndslagring, luft transport, vurdering på i hvilken grad Sverige ville involvere seg og den maritime situasjonen i nordområdene.¹⁶¹ Det var også en del andre interne utredninger i Forsvaret, som i forskningslitteraturen blir tilskrevet en innvirkning på beslutningen. Stjern nevner en transportlinjestudie avholdt ved FKN cirka 1975–1976.¹⁶² Jeg har ikke funnet noe om denne studien, men jeg har funnet ut at det ved FKN ble gjennomført et transportlinjeseminar 25.–26. mai 1977¹⁶³ og en transportlinjestudie i Nordland 22.–25. november 1977.¹⁶⁴ Videre ble det iverksatt en utredning i august 1977 om oppbygging av antall stasjonære anlegg.¹⁶⁵ Til slutt er det enkelte forhold og prosesser som har sammenheng med Frøy utredningen og/eller er utledet av dette prosjektet.

1970–1975	FFI gjennomfører Sjøforsvarsanalysen, Luftforsvarsanalysen og analyse av Hærens operative enhet.
1974–1978	Forsvarskommisjonen av 1974
1975–1978	Forsvarsanalysen, som del av FK74
Des 1976	Etablering av en norsk-amerikansk bilateral studiegruppe.
Mai 1977	Transportlinjeseminar ved FKN
Okt 1977	Rekognosering
Nov 1977	ØKN oppnevner og gir mandat til prosjektgruppe ”FRØY”
Juni 1978	Krigspill FRØY I
1981	Prosjektet godkjent i Stortinget og bevilget midler over forsvarsbudsjettet

Figur 3.1 Oversikt over forhold som kan ha vært medvirkende årsaker til beslutningen og/eller sammenheng med prosjektet.

¹⁵⁹ FFI, Report S-14, *Forsvarsanalysen – sluttrapport*, datert juli 1978: 7–10 og Litteraturliste

¹⁶⁰ NOU 1978:9 *Forsvarskommisjonen av 1974*

¹⁶¹ Tamnes, 1991: 247

¹⁶² Stjern, 2003: 179

¹⁶³ FKN, j.nr. Ingstab Nr 70/77/872-3, Notat fra Ingstab. *Prosjekt ”Frøy” – utgangspunkt og oppstartning*, datert 22. august 1977

¹⁶⁴ FKN, j.nr. H3952/77/B/FKN/KOMLAND/AL/BT/320, *Transportlinjestudie i Nordland 22–25 nov 1977*, udatert

¹⁶⁵ Gjeseth, 2011: 269

Av disse prosessene peker transportlinjeseminarer som ble avholdt ved FKN 25.–26. mai 1977 seg ut. I notatet som blir utarbeidet av Ingeniørstaben ved FKN i etterkant av seminarer redegjorde de for sitt forslag om å iverksette en fredstidsutbygging, samt fremmet forslag til å opprette en prosjektgruppe som skulle se på mulighetene for en utbygging, og at dette burde resultere i konkrete forslag til oppbygging av og antall anlegg.¹⁶⁶ Umiddelbart kan det se ut som at det er dette forslaget som ble fremmet ved transportlinjeseminarer og utdypet i dette dokumentet som er årsaken til at det blir iverksatt en utredning. Notatet oppgir også at de sperrestillinger og kommunikasjonsødeleggelses som allerede er etablert kun vil gi en forsvarer mindre muligheter til å føre en vellykket forsvarsstrid mot en fiende som gjennomfører en fremrykning gjennom Skibotndalen mot Bardufoss. Dette stemmer overens med det ØKN oppgir som bakgrunn i sin oppnevning av prosjektgruppen – bedre sikring av innfallsporten gjennom Skibotndalen.

I sluttrapporten til Forsvarsanalysen kom det ikke spesifikt frem at en burde sikre Lyngenområdet bedre, men det ble fremhevet at forsvaret av Nord-Norge var kritisk avhengig av at forsterkninger av landstridskrefter ble tilført landsdelen i løpet av to til fire døgn etter et krigsutbrudd.¹⁶⁷ Det kan dermed ligge implisitt at dette skulle oppnås ved å forsvare nøkkelområdene som lå i innfallsretningen fra Sovjetunionen slik at nøkkelområdene som inneholdt mottaksmuligheter ikke falt før forsterkninger var på plass. Videre kan det virke som om denne transportlinjestudien ikke var en del av Forsvarskommissjonens arbeide, men at den var tiltenkt å bidra til de tiltakene som Forsvarskommissjonen var forventet å komme med.¹⁶⁸ FFI's deltagelse i studien ble også begrunnet i den erfaringen som de hadde opparbeidet seg i sitt arbeid med Forsvarsanalysen.¹⁶⁹ På den annen side var FFI notatet oppgitt på referanselisten til sluttrapporten for Forsvarsanalysen.¹⁷⁰ Dette viser at svært mange av de prosessene som pågikk på denne tiden var blandet inn i hverandre og at flere av aktørene var aktive innenfor mange områder.

¹⁶⁶ FKN, j.nr. Ingstab Nr 70/77/872-3, Notat fra Ingstab. *Prosjekt "Frøy" – utgangspunkt og oppstarting*, datert 22. august 1977

¹⁶⁷ FFI, Report S-14, *Forsvarsanalysen – sluttrapport*, datert juli 1978: 44

¹⁶⁸ FKN, j.nr. H3952/77/B/FKN/KOMLAND/AL/BT/320, *Transportlinjestudie i Nordland 22–25 nov 1977*, , udatert

¹⁶⁹ FFI, Notat S-504, *Sårbarheten av transportlinjene i Nordland anno 1977*, datert mai 1978: 7

¹⁷⁰ FFI, Report S-14, *Forsvarsanalysen – sluttrapport*, datert juli 1978: 112

Som tidligere nevnt var Forsvarsanalysen en del av bakgrunns materialet til Forsvarskommisjonen av 1974, som leverte sin innstilling i 1978. I utgangspunktet var det meningen at Forsvarskommisjonen skulle ha fullført sitt arbeid i løpet av 1975. Med bakgrunn i at de ønsket å utnytte forsvarsgrenstudiene og forsvaret som en helhet i sitt arbeid fikk de utsatt tidspunktet for avleveringen. Mandatet til Forsvarskommisjonen var å vurdere Forsvarets plass og utforming som et ledd i norsk sikkerhetspolitikk i lys av den sikkerhetspolitiske, teknologiske og strategiske utviklingen. Forsvarskommisjonen skulle fremme forslag til et forsvarsprogram som burde dekke årene frem til 1985 og med et perspektivprogram frem til 1990.¹⁷¹ Som vi ser kan det virke som om det har blitt lagt stor vekt på FFIs analyser i Forsvarskommisjonens arbeid. Flere forskere har beskrevet FFIs betydning i arbeidet med planlegging av både Forsvarets sammensetting og som premisseleverandør til planleggingen av forsvaret av Norge.¹⁷² Det er blitt reist spørsmål om FFIs fremtredende rolle kan ha ført til en rendyrking av den dominerende strategien på denne tiden – utmattelseskrig,¹⁷³ med en sterk betoning på statiske operasjoner og kvantitet fremfor kvalitet. Kritikere i samtiden hevdet at FFI tok for lite hensyn til at en motstander kunne søke å omgå et relativt statisk og forutsigbart norsk forsvarsopplegg.¹⁷⁴ Blant annet Tamnes og Gjeseth stiller spørsmål ved denne måten å analysere og resonnerer seg frem til hvordan forsvaret burde se ut og handle. Spesielt var det et problem å legge inn mange variabler, som et mobilt forsvar nødvendigvis gir, og dette førte til at det ble vanskelig å regne seg frem til en løsning. Denne matematiske utfordringen kan ha vært med å påvirke at en får et statisk kvantitativt forsvarskonsept - det blir en form for modellenes tyranni.¹⁷⁵

Som en del av Frøy-prosjektet ble det gjennomført en rekke tiltak. Allerede før ØKN oppnevnte prosjektgruppen ble det gjennomført en rekognosering i området, hvor blant annet sjef Troms landforsvar (Egil Ingebrigtsen) og assisterende ingeniørsjef 6 divisjon (Rolf Barry-Berg) var tilstede.¹⁷⁶ Etter at prosjektet var startet ble det blant annet gjennomført et krigsspill i regi av FFI for å skape grunnlag for å kunne velge hvilken operativ løsning en skulle

¹⁷¹ NOU 1978:9 *Forsvarskommisjonen av 1974*: 1–2

¹⁷² Bjerga, 2002: ; Børresen m.fl., 2004: ; Gjeseth, 2011: ; Tamnes, 1997:

¹⁷³ Denne strategien baserte seg på at en gjennom mengde, både av materiell og personell, i første omgang skulle avskrekke en motstander fra å angripe ved å vise at dette kom til å bli en langvarig krig og for det andre i en krigssituasjon kunne holde striden gående over lengre tid, i verste fall måneder og år.

¹⁷⁴ Børresen m.fl., 2004: 52, 81–82

¹⁷⁵ Tamnes og Gjeseth, Seminar IFS, 19. mars 2013.

¹⁷⁶ IFS, Notat fra Ass ingsj/ Div 6 til Ingsj/ Div 6, *ØKNs varslede Skibotnstudie. Rapport fra rekognosering i Skibotn med Sj/ TLF 14 okt 77 – synspunkter på de fortifikatoriske tiltak i området mm.* datert 17. oktober 1977.

benytte. I juli 1979 avgav Troms landforsvar (TLF) sin hovedrapport om Frøy prosjektet.¹⁷⁷ På grunn av størrelsen på kostnadene til prosjektet ble det autorisert av Forsvarsdepartementet våren 1981. Forsvarsdepartementet orienterte Stortinget om prosjektet gjennom utrykt vedlegg til St.prp nr 1 (1981–82)¹⁷⁸ hvorpå det ble godkjent av Stortinget ved behandlingen av denne St.prp.¹⁷⁹

3.1.2 Initiativtaker

Kan prosjektets oppstart spores tilbake til noen enkeltaktør? Stjern skriver at det var major Terje Godager som først kom opp med forslaget.¹⁸⁰ I et skriv fra 1993 skriver Godager selv at det var han som initialt kom opp med ideen, og at ØKN Generalloytnant Huitfeldt ”tente på dette forslaget”.¹⁸¹ Det ser også ut til at det er Godager som har forfattet notatet fra Ingeniørstaben til ØKN. På den annen side var det ØKN som utnevnte prosjektgruppen og gav dem mandatet som de skulle jobbe ut fra. Det kan virke som om Troms landforsvar, som var det utøvende leddet i prosjektet, ikke var delaktig i initieringen. TLFs oppgave var ut fra gjeldende trusselvurdering å studere hvor stillingene burde plasseres.¹⁸² Ut fra kildematerialet virker det som om assisterende ingeniørsjef 6. divisjon, kaptein Barry-Berg, hadde en svært aktiv rolle, men initiativet kan ikke knyttes til ham. Det ser mer ut som om han og Huitfeldt hadde samme tanke om hvordan en ved hjelp av fredstidsutbygging kunne og burde forsterke forsvaret i dette området.

3.2 Hensikten med stillingene

Hva var så hensikten med å gjennomføre en utbygging av permanente stillinger i fredstid? Det er i stor grad dette eksisterende forskningslitteratur svarer på. Jeg kommer til å ta utgangspunkt i den kategoriseringen som jeg innledningsvis gjorde av disse årsaksforklaringene og se dem opp mot kildene som jeg har funnet. Spesielt er det interessant å sammenligne dem med notatet fra Ingeniørstaben og mandatet til prosjektgruppen.

¹⁷⁷ RAFA-3985 Forsvaret, Troms landforsvar/ Brigaden i Nord-Norge, Eske 562, Samarbeidsutvalg mellom Storfjord kommune og Forsvaret. Notat fra sj/TLF til Stsj/ FO, *Forsvarsutbygging i Storfjord*, datert 25. april 1983.

¹⁷⁸ FD bortsettingsarkiv, ref 89/00059/872.spmp/Sperrestilling Frøy/ årstall 1981–1989, J.nr 7139/81/B/FD V 1/TAW/AMB/872, *Prosjekt Frøy*, datert 25. juni 1981.

¹⁷⁹ FD bortsettingsarkiv, ref 89/00059/872.spmp/Sperrestilling Frøy/ årstall 1981–1989, J.nr. 89/00559–80/ FD VI P/EG/872, *Prosjekt Frøy – Hærens sperrestillinger*, datert 23. mars 1993.

¹⁸⁰ Stjern, 2003: 179

¹⁸¹ FD bortsettingsarkiv, ref 89/00059/872.spmp/Sperrestilling Frøy/ årstall 1981–1989, J.nr. 89/00559–80/ FD VI P/EG/872, *Prosjekt Frøy – Hærens sperrestillinger*, datert 23. mars 1993.

¹⁸² Egil Ingebrigtsen, Intervju 15. januar 2013.

3.2.1 Øke holdetiden

Som jeg har vært inne på i beskrivelsen av eksisterende forskningslitteratur om emnet er det flere av forklaringene som kan samles i en større sekk som jeg har valgt å bruke betegnelsen *holdetid* om. Fellestrekket ved disse årsaksforklaringene var at dette på en eller annen måte skulle hjelpe hæren til å klare å holde området lengre en det som var forventet at en skulle klare før en utbygging.

Den mest vanlige forklaringen på hva som var hensikten med utbyggingen, er at gjennom en utbygging ville en klare å holde området lengre ved at de sovjetiske styrkene ble holdt unna oppsettingssteder, flyplasser og havner. En ville dermed øke muligheten til å kunne sikre mobilisering og overføring av styrker til Troms. Både Gjeseth og Stjern er inne på denne forklaringen. I boken *Ingeniørvåpenet i Nord-Norge* skriver Ivar Stjern: ”En hadde noen tid vært klar over at forsvaret over Skibotn-Lyngen neppe hadde den holde-tiden som var nødvendig for å sikre at nasjonale forsterkninger fra Sør-Norge og allierte forsterkninger nådde frem i tide.”¹⁸³ Videre skriver Stjern at med bakgrunn i dette faktum ble det derfor gjennomført en transportlinjestudie ved FKN, cirka 1975–1976, hvor en drøftet hvorledes en kunne redusere overføringstiden samt øke overføringssikkerheten for nasjonale forsterkninger til Nord-Norge. I løpet av denne studien ble det foreslått fra Ingeniørstaben at et av tiltakene burde være å gjennomføre en større fredsutbygging i Lyngen-området. ØKN grep fatt i ideen som deretter ble utdypet videre i notatet fra Ingeniørstaben. Prosjektet ble foreslått gitt navn etter kodenavnet på Ingeniørsjefen – Frøy. I notatet¹⁸⁴ fra Ingeniørstaben til ØKN blir det oppgitt at en fiendtlig fremrykning gjennom Skibotndalen mot Bardufoss ville føre til at det ble vanskelig å holde områdene som var angitt i Natos forsvarsplaner. Videre stadfestet det at de sperrestillinger og kommunikasjonsødeleggelser som var forberedt trolig ikke ville være nok for å gjennomføre en vellykket forsvarsstrid. Ingeniørstabens løsningsforslag til dette var å oppnå en større seighet i forsvaret gjennom en omfattende utbygging av stasjonære forsvarsanlegg. I notatet tas det opp at det virket som om det var to kritiske faktorer i forsvaret av Indre troms; personell og tid. En utbygging ville kreve raskt mobiliserbart personell, men gevinsten ville være økt holdetid og dermed større mulighet for å tilføre forsterkninger. Videre tar notatet opp at det burde gjennomføres en analyse som så på forholdet mellom stasjonære og mobile enheter. Den måtte fastlegge alternative strukturer for

¹⁸³ Stjern, 2003: 179

¹⁸⁴ FKN, j.nr. Ingstab Nr 70/77/872-3, Notat fra Ingstab. *Prosjekt "Frøy" – utgangspunkt og oppstarting*, datert 22. august 1977

stasjonære enheter, samt avklare hvilken forsvarsverdi stasjonære styrker hadde i forhold til og i relasjon med mobile styrker. Avslutningsvis burde analysen kunne ut i et konkret forslag til utbygging av stasjonære anlegg og omfanget dette skulle ha. Som vi ser forskutterer Ingeniørstaben at anbefalingen ville føre til en utbygging. Det er ikke noe i skrevet som gir en forklaring på dette. I anbefalingsskrevet fra Forsvarets overkommando til Forsvarsdepartementet blir det også oppgitt at hensikten med å bygge ut disse stillingene var å øke holdetiden i Lyngen-området for på den måten hindre et gjennombrudd og dermed sikre mottak av forsterkninger til landsdelen. De fremhevet at området var forsvarsmessig sterkt og at det tidligere var utført adskillige sperre- og befestningsarbeider. Dog stilte de seg tvilsomme til at de stillingsområdene som allerede er bygd ville være i stand til å hindre et gjennombrudd, slik som oppdraget til ØKN var gitt i Natos forsvarsplaner.¹⁸⁵

Både Lundesgaard og Gjeseth er inne på at kraftutbyggingen i området, og da fremfor alt anleggsveiene,¹⁸⁶ forringet forsvarsevnen i området ved å lette tilkomsten for motoriserte avdelinger.¹⁸⁷ Denne utbyggingen er ikke nevnt som en faktor i notatet fra Ingeniørstaben eller mandatet fra ØKN. Det trenger ikke å bety at det ikke er en relevant forklaringsfaktor. Det faktum at forsvarsevnen var blitt forringet kan ligge implisitt i behovet for å øke holdetiden siden den trolig var blitt redusert gjennom denne utbyggingen. I et notat fra assisterende ingeniørsjef ved 6. Divisjon etter en rekognosering i Skibotndalen i oktober 1977 ble det pekt på at fjellpartiet mellom Skibotndalen og Signaldalen, på grunn av veiutbyggingen var blitt mer fristende for en angriper. Videre påpekte han at de eksisterende stillingene i liten grad sperret disse anleggsveiene.¹⁸⁸ Det kan dermed virke som om dette initialt ikke var den utløsende årsaken. Givetvis kan det ligge implisitt både i det som Ingeniørstaben tar opp når de skriver at eksisterende sperrestillinger og kommunikasjonsødeleggelser ikke i tilstrekkelig grad ville hjelpe en forsvarer, og i det som ØKN sier at en måtte styrke innfallsporten gjennom Skibotndalen. Det er også mulig at dette ble tilført som en faktor underveis i utredningen. Det kan være at en ved den tidligere nevnte rekognoseringen i oktober 1977 ble klar over i hvilken grad anleggsveiene forringet forsvarsevnen. I andre studier som hadde et mer detaljfokus blir det tatt høyde for disse

¹⁸⁵ FD bortsettingsarkiv, ref 89/00059/872.smpm/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr. 007139, datert 19. mai 1981. *Prosjekt Frøy*.

¹⁸⁶ For kart se appendix A.

¹⁸⁷ Anleggsveiene ble opprettet for å kunne demme opp og bygge tunneler fra vannene som ligger på fjellplatået vest for E-78. Lundesgaard, 1995: 31; Gjeseth, 2011: 268

¹⁸⁸ IFS. Notat fra assingsj/ Div 6, ØKNs varslede Skibotnstudie. Rapport fra rekognosering i Skibotn med Sjø/TLF 14 okt 77 – synspunkter på de fortifikatoriske tiltak i området mm. datert 17. oktober 1977.

veiene, for eksempel i Krigsspill Frøy I. Her ble to kompanier etablert i forsvarsstillinger i tilknytning til området hvor anleggsveien tar av fra E-78 (E-8), cirka 15 km inn i landet fra riksgrensen. En studie gjennomført ved Troms landforsvar i januar 1979, stadfestet at det ved flere steder ville være mulig å omgå defileer langs E-78 hvis en benyttet anleggsveiene.¹⁸⁹

I et notat fra sjef Troms landforsvar til stabssjef for Forsvarets overkommando blir bakgrunnen for utbyggingen forklart med at det var behovet for en mer systematisk og planmessig forsvarsutbygging i fredstid innenfor Storfjord kommune som førte til at ØKN oppnevnte prosjektgruppe Frøy.¹⁹⁰ Dette er eneste stedet hvor jeg har kommet over denne forklaringen. I og for seg er jo dette riktig, ved at utbyggingen førte til en mer systematisk og planmessig utbygging, men som vi har sett så var ikke dette hensikten.

I en redegjørelse til Riksrevisjonen i 1992 innledet Godager, som nå var blitt oberst, med en kort bakgrunn om prosjektet. Her skrev han at han under Transportlinjestudie Nordland i 1977 kom opp med et forslag om at en kunne investere i økt holdetid i Troms i stedet for eller som et supplement til investering for å redusere overføringstid og/ eller økt overføringsevne fra Sør-Norge. Forslaget var at dette kunne gjøres ved at en over et begrenset tidsrom investerte i permanente befestninger.¹⁹¹ Dette er en forklaring som ikke er blitt tatt opp i noe av den eksisterende forskningslitteraturen. Jeg leser bruken av ordet ”investere” som økonomisk investering. Det ville være billigere å øke holdetiden i Troms gjennom en utbygging av Lyngen-området, enn å bruke midler på anskaffelse av fly og/eller skip for å klare å raskere få på plass forsterkninger i Troms. Slik at en gjennom antall soldater skulle øke holdetiden. Forsvarsanalysen konkluderte med at det var behov for 4 ½ brigade for å klare å holde Troms.¹⁹² Det kan også være at ordet investere ikke kun innebærer økonomisk investering, men at det går mer i retning av at en skulle sørge for at hele mobiliserings og overføringsapparatet var på plass slik at overføringen gikk raskt. Uavhengig av betydning er dette det eneste stedet at jeg finner denne forklaringen. Det er ikke benyttet som forklaring i

¹⁸⁹ IFS, Troms landforsvar/ Brig N, Kopibok 26, J.nr. H93/79/B/TLF/G-3/HK/MS/872, *Operativ vurdering for forsvar av omr Skibotndalen – Oteren – Øvergård i forbindelse med ”Frøy”*, datert 16. januar 1979.

¹⁹⁰ RAFA-3985 Forsvaret, Troms landforsvar/ Brigaden i Nord-Norge, Eske 562, Samarbeidsutvalg mellom Storfjord kommune og Forsvaret. Notat fra sj/TLF til Stsj/ FO, *Forsvarsutbygging i Storfjord*, datert 25. april 1983.

¹⁹¹ FD bortsettingsarkiv, ref 89/00059/872.spmp/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr. 15539/92/B/FBT TII/TFG/AJJ/872, *Prosjekt Frøy – Hærens sperrestillinger*, datert 22. desember 1992

¹⁹² FFI, Report S-14, *Forsvarsanalysen – sluttrapport*, datert juli 1978: 49–50

skrivet fra Ingeniørstaben hvor den fremmer dette forslaget, også det forfattet av Godager,¹⁹³ eller andre samtidige kilder. Det kan være at dette ikke har blitt tatt med, men har ligget implisitt siden det ble fremmet under Transportlinjestudien. Skrivet er et svar til spørsmål fra Riksrevisjonen angående Frøy-utbyggingen. Riksrevisjonen behandlet saken i forbindelse med de konstitusjonelle antegnelse til statsregnskapet for 1992, og de stiller spørsmål blant annet vedrørende overforbruk. En annen mulighet kan dermed være at Godager, bevisst eller ubevisst, prøver å vise til at dette var en billigere løsning enn hva alternativene hadde vært.

De begrensede mulighetene for å iverksette en stillingsutbygging etter at en krig hadde brutt ut, særlig vinterstid, blir av Gjeseth beskrevet som en av årsakene til å gjennomføre en utbygging av stillingene i fredstid.¹⁹⁴ Det var forventet at de første sovjetiske styrkene kunne være i Lyngen-området, med styrker som gikk gjennom Finland, allerede to dager etter D-dag. Ser vi dette sammen med det faktum at det ville ta noe tid å komme seg på plass i området, selv om det var Brigaden i Nord-Norge som fikk oppdraget som stående avdeling, ville det bli liten tid til å gjennomføre en utbygging av stillinger i området. Det var gjort beregninger som viste at en brigade under gunstige forhold ville klare å bygge ut en forsvarsstilling i løpet av tre døgn.¹⁹⁵ I sine kommentarer til innstillingen fra forsvarskommisjonen av 1974 viser ØKN til at det var gjort forsøk under øvelser og at disse viste at med de grunnforhold som en har i Nord-Norge tar det for lang tid å få en avdeling ”ned i bakken”, dermed burde det settes av betydelige midler til bygging av permanente sperrestillinger i Nord-Norge.¹⁹⁶ I sin analyse av Hærens operative enhet kom også FFI frem til at tiden til rådighet for en brigade å gjennomføre feltbefestningsarbeider som en del av sine forsvarsforberedelser var for knapp. Analysen så ikke på forsvar av Lyngen-området, men et av scenarioene den studerte var en nylig mobilisert brigade under forsvarsoperasjon i ”kanaliserende lende”, altså svært likt det en kunne forvente i Skibotndalen. En av konklusjonene til FFI var at sperrestillinger burde planlegges og i stor grad utbygges i fred i nøkkelområdene, inkludert havne- og strandforsvar.¹⁹⁷

¹⁹³ FKN, j.nr. Ingstab Nr 70/77/872-3, Notat fra Ingstab. *Prosjekt "Frøy" – utgangspunkt og oppstarting*, datert 22. august 1977

¹⁹⁴ Gjeseth, 2011: 269, 317

¹⁹⁵ RAFA-2526 Forsvaret, 6. divisjon, Eske 357, 201 Fremtidig brigadeorg. Stabsstudie (I) Skriv fra Hærens Stabsskole, vedlegg D i *Fremtidig brigadeorganisasjon – stabsstudie*, J.nr 417/79/B/HSTS/VE/SØ/201, 15. august 1979

¹⁹⁶ FKN, . J.nr. K-2915/78/B/FKN-O/GG/UR/203, *Uttalelse om forsvarskommisjonens innstilling*, datert 6. september 1978.

¹⁹⁷ FFI, Report S-15, *Analyse av Hærens operative enhet*, datert juli 1978: 19, 86–89

En annen faktor som ikke blir nevnt, men som alltid kastet en skygge over trusselvurderinger og planarbeid var erfaringene fra 9. april 1940 – faren ved et overraskende angrep. Under gunstige forhold var en brigade forventet å bruke tre døgn på å etablere seg i forsvarsstillinger. Dette var lengre tid enn de 30 timene som de mest pessimistiske vurderingene tilsa at de første sovjetiske styrkene ville bruke fra de krysset den finsk-sovjetiske grensen, til de stod ved den norsk-finske grensen. Det ble regnet med at norsk etterretning ville fange opp at sovjetiske styrker krysset den finsk-sovjetiske grensen og forstå at det var et angrep på vei slik at mobilisering kunne iverksettes.¹⁹⁸ Jeg har ikke funnet at dette er oppgitt som en årsak til utbyggingen, men et strategisk overraskende angrep var det som ble regnet som den største trusselen og var dimensjonerende for all planlegging. Det er dermed sannsynlig at dette har spilt en viss rolle. Skogrand er også inne på at 9. april hadde seiglivede konsekvenser for forsvarsplanleggingen. En av disse var frykten for et plutselig og uvarslet overfall.¹⁹⁹

Ytterligere en faktor som kan tilsi at det ville være liten tid til å få gjennomført stillingsutbygging er planen for hvordan en hadde tenkt å disponere avdelingene etter hvert som forsterkninger ble tilført landsdelen. I en studie gjennomført i juli 1978 hadde ØKN forutsatt følgende gruppering: En brigade i Lyngen-Skibotn, med delvis permanente befestninger; en brigade i Tromsø-området, en brigade i Bardufoss-området for å sikre flyplassen for eget bruk og for mottak av forsterkninger, en brigade i Ofoten-Hinnøya-området for å sikre flyplassene Evenes og Andøya og havner i området, en brigade i Malangen-området som reserve og for innsetting enten mot Tromsø eller Lyngen.²⁰⁰ Det er interessant å merke seg at før vedtaket om utbygging av permanente stillinger var tatt, ble en utbygging brukt som forutsetning av ØKN. Det forelå også et planverk for i hvilken rekkefølge de forskjellige områdene skulle styrkes ved en mobilisering, samt av hvilke avdelinger. Dette kan illustreres gjennom en av 6. Divisjons planer for styrketilvekst i Troms, hvor fiendens hovedangrepsretning var ukjent. I tråd med ØKNs forutsetning var divisjonens operasjonsområde delt inn i brigadeområder, men i dette tilfellet kun i fire. Disse områdene ble benevnt Lyngenbrigaden, Tromsøbrigaden, Malangenbrigaden og Bardufossbrigaden. Styrkene som en innledningsvis forventet å ha til disposisjon var Brig N og en lokalt mobilisert infanteribataljon og etter to døgn KR 5. Invasjonen ville komme gjennom

¹⁹⁸ . FFI, Notat S-345, *Overraskende angrep mot Nord-Norge – En studie av angrepsalternativer*, datert 1. oktober 1974:13

¹⁹⁹ Skogrand, 2004: 33

²⁰⁰ Gjeseth, 2011: 267–268

Finskekilen og Finnmark, og over sjøen mot Tromsø. Brig N var planlagt deployert som Lyngenbrigade og mobiliseringsbataljonen i Tromsøbrigadens område inntil KR 5 var på plass og tok over. Deler av KR 5 skulle bli værende på Bardufoss inntil AMF(L) var på plass og kunne ta rollen som Bardufossbrigade. KR 13 var tiltenkt som Malangenbrigade.

En variant av denne planen tilsa at invasjonen kom gjennom Finskekilen og langs E-6 gjennom Finnmark. Det ble da lagt opp til en forsterkning av Lyngen-området på bekostning av Tromsø. I denne planen ble det deployert to brigader i Lyngen, Brig N som Skibotnbrigade og KR 5 som Oterenbrigade. Felles for disse planene var at dette var en utgangsgruppering hvorfra en enkelt kunne flyttes til området hvor fienden kraftsamlet. Det var også lagt planer for alternative innsettingsområder for de forskjellige brigadene alt etter hvilken brigade som først klarte å bli klar samt hvor trusselen kom fra.²⁰¹ Som vi ser så var det i denne perioden²⁰² i hovedsak Brig N som var beregnet til å være Lyngenbrigade. Til tross for dette kan det tenkes at avdelingene ville bli omprioritert. Dermed kan en faktor i vurderingen ha vært muligheten for at styrken i området ville bli byttet ut avhengig av hvilke avdelinger som var klare og hvor trusselen ført manifesterte seg. Dette kunne ha ført til utbytting av de avdelingene som jobbet med byggingen og på den måten forlenget byggetiden. For eksempel ved at Brig N først ble sendt til området, men på grunn av en større trussel i Tromsø-området måtte flytte dit og oppdraget deres i Lyngen-området hadde falt til KR 5 så snart denne var på plass. Dette er ikke oppgitt som en årsak så det virker ikke som om det har vært en del av vurderingen.

I et vedlegg til mandatet for prosjektgruppen var Huitfeldt inne på at tidsfaktoren var av vesentlig betydning for hva som måtte bygges ut i fred og hva som kunne bygges ved en beredskap. Ved utsatte områder nær grensen og aktuelle landsettingssteder måtte en regne med at det ville være svært kort tid til beredskapstiltak, det var forventet at dette knapt nok ville holde til stridsforberedelser. Stillinger som var planlagt i terreng som var vanskelig og tidkrevende å gjennomføre en utbygging i, skulle også i størst mulig grad søkes utbygd i fredstid. Videre måtte en ta hensyn til at trusselbildet kunne endre seg og at

²⁰¹ Gjeseth, 2011: 270–273

²⁰² På begynnelsen av 1980-tallet var det KR 5 som fikk dette oppdraget, mens Brig N ble Malangenbrigade.

fredstidsutbygging måtte prioriteres til områder som mest sannsynlig ville ha en avgjørende betydning selv etter endringer i trusselbildet.²⁰³

3.2.2 Kvaliteten på de norske styrkene

Enkelte av de eksisterende forklaringene har jeg samlet i en kategori som jeg har kalt for kvalitet. Med kvalitet mener jeg både materiell (type, standard og mengde) og utdanning (etterutdanning og vedlikeholdstrening). Etter annen verdenskrig hadde Forsvaret fått mye av materiellet sitt gjennom våpenhjelpen fra USA, i tillegg til at mye eks-tysk materiell ble brukt. Dette førte til at fremfor alt Hæren raskt fikk et volum som det var vanskelig å opprettholde på et kvalitativt nivå som samsvarte med den teknologiske utviklingen. I 1960 var Hærens materiell teknologisk i hovedsak fortsatt på nivå med materiell fra annen verdenskrig. Det moderniseringsbehovet som Hæren hadde, var det ikke økonomisk rom for.²⁰⁴ Innstillingen til Forsvarskommisjonen av 1974, som ble lagt frem i 1978, oppsummerte med at det var et stort utskiftningsbehov i løpet av 1980-tallet. Det begrunnes med at mesteparten av materiellet ble anskaffet på 1950- og 1960-tallet samtidig som det hadde vært en betydelig våpenteknisk utvikling, Forsvarets utrustning stod ikke i rimelig forhold til mulige angrepsstyrkers våpen og materiell. Det var et særlig påtrengende behov for å få styrket landforsvarets luftvern, panservern, ildstøtte, mobilitet og seighet.²⁰⁵ Kommisjonen ga i prinsippet prioritet til Hæren. Analysen fastslo at en modernisering av materiellet og en heving av landforsvarsavdelingenes kvalitet var det som ville gi det største bidraget til den samlede forsvarsevnen vurdert ut fra den økonomiske innsatsen. På den annen side påpekte kommisjonen at på grunn av økonomiske bindinger i allerede foretatte anskaffelser, blant annet av 72 F-16 jagerfly, ville det ikke være vesentlige midler disponible for Hæren. Dette betød at investering i og modernisering av Hæren ikke kunne komme før på 1990-tallet.²⁰⁶ Det kan dermed se ut til at planleggerne måtte ta hensyn til dette faktum i sine planer. De måtte planlegge for de avdelingene som de hadde og ikke de som de ønsket å ha. Likevel blir det i flere av studiene inkludert våpensystemer som enda ikke var anskaffet og en forskutterer

²⁰³ FKN, J.nr H-3479/77/B/FKN-KOMLAND/RE/BT/872 *Forsvarsanlegg i omr Skibottendalen – Oteren – Øvergård oppnevning av prosjektgruppe "Frøy". Mandat*, datert 15. november 1977 vedlegg A: ØKN's veiledning for planlegging og fredstidsutbygging av befestningsanlegg og kommunikasjonsødeleggelser for Hæren,

²⁰⁴ Gjeseth, 2011: 316–317

²⁰⁵ NOU 1978:9 *Forsvarskommisjonen av 1974*: 215

²⁰⁶ Gjeseth, 2011: 196, 316–317

avdelingsorganisasjon som ikke hadde blitt godkjent. Dette kommer særlig frem i FFI sine studier.²⁰⁷

En av studiene som FFI gjennomførte i perioden før forsvarsanalysen, og som ble benyttet som bakgrunnsmateriale i denne, var *analyse av Hærens operative enhet*. Hensikten med denne analysen var å se på brigadene (Hærens operative enhet) som en hadde og om disse var holdbare i forhold til fremtids tanker og hvilke justeringer som ville være aktuelle for fremtiden. FFI konkluderer med at den standard brigadeorganiseringen²⁰⁸ som ble benyttet i brigadene og de kombinerte regimentene, manglet tilstrekkelige midler og at de hadde små muligheter til å løse de oppdrag som det var forventet at de kom til å få. Det ble spesielt fremhevet at de hadde utilstrekkelig fysisk beskyttelse, ildkraft og taktisk mobilitet. I forslaget til en fremtidig brigadestruktur er FFI inne på muligheten for å skreddersy brigadene til forholdene i de enkelte distriktene, blant annet gjennom å nytte de lokale mulighetene som ligger i å allerede i fred anlegge og eventuelt bemanne permanente feltbefestninger. Med bakgrunn i fleksibilitet, argumenterer FFI for at en ikke bør skreddersy, men fortsette å ha en generell utforming på brigadeorganiseringen. Dette for at den operative enheten skal kunne trekkes ut av et distrikt og settes inn i et annet.²⁰⁹ Våren 1979 gjennomførte Hærens Stabskole en stabsstudie om hvordan en fremtidig brigade burde organiseres. I ØKNs kommentarer til denne nevner han at beskyttelse fortsatt var mulig å oppnå ved faste anlegg, men at graden av beskyttelse som disse kunne gi var avtagende på grunn av våpentyper som var under innføring.²¹⁰ Det fremkommer ikke om denne beskyttelsen var nødvendig på grunn av liten pansring av egne avdelinger. Det virker som om det i stor grad siktes til beskyttelse mot en lufttrussel og ikke i like stor grad beskyttelse fra landstridskrefter, selv om det sies at de sovjetiske strykene som er forventet å angripe Norge hadde stor ildkraft. I selve stabsstudien blir behovet for beskyttelse beskrevet mer generelt slik at den i større grad også omfatter trusselen fra landstridskrefter.²¹¹ I FFIs studier er det også i stor grad lufttrusselen

²⁰⁷ FFI, Notat S-518, Rapport fra krigsspill "FRØY" I. Om forsvar av Skibottendalen-Oteren-Øvergård. 11. August 1978

²⁰⁸ Denne standard brigadeorganiseringen blir i studien kalt for Brig 78. Studien foreslår en justering av denne organiseringen til en Brig 85 struktur. Etter videre arbeide i Hæren blir denne strukturen noe omgjort og døpt til Brig 90.

²⁰⁹ FFI, Report S-15, *Analyse av Hærens operative enhet*, Juli 1978: 96

²¹⁰ RAFA-2526, Forsvaret, 6. Divisjon, Eske 357, 201 Fremtidig brigadeorg Stabsstudie (I). J.nr 10131/79/B/FKN/KOMLAND/F B-H/ED/201.10, *Fremtidig brigadeorganisasjon. Stabsstudie*, datert 10. desember 1979.

²¹¹ RAFA-2526 Forsvaret, 6. divisjon, Eske 357, 201 Fremtidig brigadeorg. Stabsstudie (I), j.nr 417/79/B/HSTS/VE/SØ/201, Skriv fra Hærens Stabskole, vedlegg D i *Fremtidig brigadeorganisasjon - stabsstudie*, datert 15. august 1979

som nevnes når det er snakk om behovet for beskyttelse. Dette begrunnes med at avdelingene ikke skulle påføres så store tap før en eventuell landstrid startet at de ikke ville være i stand til å løse sitt oppdrag. I disse studiene blir det også konkludert med at det ville være billigere å bygge og vedlikeholde stillinger for å redusere tap, enn å øke størrelsen på mobiliseringsavdelingene slik at de ville være bedre i stand til å kjempe selv etter å ha tatt tap.²¹²

Som vi ser så er det en generell konsensus i kildene om at de norske landstridskreftene ikke hadde en tilstrekkelig materiellmessig kvalitet til å kunne føre en effektiv kamp mot den forventede sovjetiske trusselen. Det var heller ikke forventet at en kunne skaffe seg den beskyttelsen en hadde behov for ved investering i pansrede transport- og kampkjøretøy. I denne sammenhengen kan det virke som om det var et billigere alternativ å bygge stillinger for slik å skaffe avdelingene beskyttelse. For utsatte områder burde disse stillingene bygges allerede i fredstid siden en la til grunn at det ville være svært kort tid til forberedelser i disse områdene. I sine kommentarer til Forsvarskommisjonen er ØKN inne på at siden det ikke var mulig å gi de norske avdelingene beskyttelse i form av pansring økte behovet for permanente stillinger.²¹³

I ett foredrag i Oslo Militære Samfund er Gullow Gjeseth inne på at mot slutten av 1970-tallet er det en konseptuel endring fra et bevegelig forsvar til et mer statisk forsvar med permanente befestninger som det sentrale holdet i forsvarsstriden. Årsaken til dette var ikke nødvendigvis en endring i konseptene, men at man i forsvarsplanleggingen måtte ta hensyn til den hæren en hadde og ikke den man ønsket at en hadde.²¹⁴ Som jeg tidligere har nevnt kan det være at også kvaliteten på, eller mangelen av, etterutdanning av krigshæren var en medvirkende til at det ble praktisk å løse oppdrag på en mer statisk enn mobil måte.²¹⁵ I Frankrike var det i mellomkrigstiden en diskusjon om hva en vernepliktsarmé med ett års førstegangstjeneste var i stand til å kunne gjennomføre. Her ble konklusjonen at Maginotlinjen var det eneste alternativet. Skulle en ha en mekanisert styrke som var ment å være i stand til å gjennomføre

²¹² FFI, Rapport S-71, *Landstridssimuleringer i Nord-Norge under Forsvarsanalysen*, datert 4. Desember 1978: 57–59

²¹³ FKN, j.nr. K-2915/78/B/FKN-O/GG/UR/203, *Uttalelse om forsvarskommisjonens innstilling*, datert 6. september 1978.

²¹⁴ Gullow Gjeseth, *Landforsvarets krigsplaner under den kalde krigen*. Foredrag i Oslo Militære Samfund, 17. oktober 2011. http://www.oslomilsamfund.no/oms_arkiv/2011/2011-10-17-Gjeseth.html (3. mai 2012)

²¹⁵ Gjeseth, 2011: 314–315

offensive operasjoner krevde dette en stor grad av profesjonalisering av disse avdelingene.²¹⁶ Er det mulig å overføre dette til situasjonen på slutten av 1970-tallet? Ble det antatt at de norske styrkene ikke hadde tilstrekkelig med etterutdanning og samtrening til at de ville være i stand til å kunne gjennomføre en mer mobil form for strid, med de ekstra utfordringer som dette ville gi, i forhold til en mer statisk stridsform? Det virker ikke slik. Ser vi på ØKNs kommentarer til Hærens Stabsskoles stabsstudie angående en fremtidig brigadeorganisering så er han inne på at det sannsynlige styrkeforholdet er med på å diktere at det føres en forsvarsstrid, og ikke kvaliteten på styrkene. Samtidig tar han opp at det burde legges større vekt på at den eneste muligheten til å påføre en fiende tellende tap var gjennom offensive operasjoner. Videre er han også inne på den psykologiske betydningen av at norske styrker ”indoktrineres”, og trenes for andre konsepter enn ”å holde ut til hjelpen kommer”.²¹⁷ Ved å fremheve at det burde legges større vekt på offensive operasjoner, er det lite sannsynlig at ØKN anså at styrkene han hadde til disposisjon var av en slik kvalitet at de utelukkende kunne benyttes til statisk forvar. På den andre siden så tar han også opp at det er viktig at styrkene ikke utelukkende gis det inntrykk at formålet er å holde ut til alliert hjelp er på plass, men at de norske styrkene selv skal klare å stanse et sovjetisk angrep. Spørsmålet blir da om å trene på offensive operasjoner var en del av denne ”indoktrineringen”. Som nevnt tidligere så mener Lundesgaard at årsaken til å kunne gi Brig N betegnelsen stående brigade var kvaliteten på befalskorpset. I stor grad var offiserene yrkestilsatt eller på lengre engasjementkontrakter, mens sersjantene hadde ett års befalsskole før de gjennomførte ett års plikttjeneste ved avdeling. Det kan tilsi at kvaliteten på befalskorpset ligger i det at de hadde erfaring over lengre tid. Dette er en erfaring som ville vært vanskelig å oppnå for mobiliseringsavdelinger som var inne til repetisjonstjeneste tre til fire uker hvert fjerde år. I sin mobiliseringsrapport for 1979 beskriver forsvarssjef, general Sverre Hamre, at for de høyest prioriterte avdelingene var øvingssituasjonen tilfredsstillende. Situasjonen var ikke tilfredsstillende for distriktskommandoene, enkelte lokale feltavdelinger og særlig bakre forsyningsavdelinger. Enkelte av disse avdelingene hadde ikke vært repetisjonsøvd på 15–20 år. Tiltross for dette mente forsvarssjefen at mobiliseringshærens beredskap var tilfredsstillende bare den fikk en rolig overgang til full mobilisering med muligheter til å trene og øve avdelingene før de ble satt inn i strid.²¹⁸ Dette er tid de ikke ville ha fått hvis det hadde

²¹⁶ Åselius, 2005:662

²¹⁷ RAFA 2526, Forsvaret, 6. Divisjon, Eske 357, 201 Fremtidig brigadeorg Stabsstudie (I). J.nr 10131/79/B/FKN/KOMLAND/F B-H/ED/201.10, *Fremtidig brigadeorganisasjon. Stabsstudie*, datert 10. desember 1979

²¹⁸ Børresen m.fl., 2004: 77

vært et overraskende angrep. Brigadene og de kombinerte regimentene, særlig de i Nord-Norge, ble regnet som høyt prioriterte avdelinger og er nok blant de Hamre vurderte til å ha en tilfredsstillende kvalitet. Uansett om kvaliteten på de norske styrkene ble vurdert til å være tiltrekkelig eller for dårlig har jeg ikke i noen av kildene funnet dette som argument for å gjennomføre en utbygging.

3.2.3 Frigjøre avdelinger

Den siste forklaringen som er oppgitt i eksisterende forskningslitteratur har jeg satt i en kategori for seg selv. Dette er at stillingene skulle bemannes av en spesialtilpasset avdeling for på den måten å frigjøre brigaden som var tiltenkt til å holde stillingene til å kunne nyttes i en mer fleksibel rolle som manøverelement.²¹⁹ Jeg har ikke funnet noe i kildene som tilsier at det skulle opprettes en egen avdeling som skulle være spesialtilpasset til dette formålet. I mandatet oppgir ØKN at anleggene skal være beregnet brukt av (i prioritets rekkefølge); stående avdelinger, Heimevernet, eventuelt lokale feltavdelinger med beredskapsoppdrag i området og øvrige styrker som forutsettes *deployert* til området.²²⁰ I sin rapport etter rekognoseringen i Skibotndalen i 1977 nevner Barry-Berg at en av faktorene som de skulle vurdere en mulig utbygging av stillinger ut fra var som kompensasjon for mangel på avdelinger.²²¹ Slik jeg tolker dette er det da ikke ment at en spesialtilpasset avdeling skulle overta, men mer i retning av at en brigade skulle kunne forsvare området selv om den ikke var fullstendig, eller mindre avdelinger som lokalvern bataljoner. Heller ikke under forsvarsanalysen er det nevnt forslag om å etablere noen egne festningsavdelinger i Lyngen-området. Hvis dette hadde vært en etablert idé ville nok denne studien ha nevnt dette, siden den kommer opp med behov for egne avdelinger som skulle ha strandforsvar, av mulige landgangssteder i Rygge- og Larvik/ Brevik-området, som sin hovedrolle.²²² I St. meld. nr 16 (1992–93) kommer festningsbataljoner opp som noe som skal inn i en fremtidig krigsstruktur.²²³ Det kan dermed se ut til at det å ha egne avdelinger til disse stillingene er noe som er blitt til etter hvert som stillingene har blitt bygd ut.

²¹⁹ Lundesgaard, 1995: 31; Børresen m.fl., 2004: 83

²²⁰ FKN, j.nr H-3479/77/B/FKN-KOMLAND/RE/BT/872, *Forsvarsanlegg i omr Skibottendalen – Oteren – Øvergård oppnevning av prosjektgruppe "Frøy". Mandat.*, datert 15. november 1977

²²¹ IFS, Notat fra Ass ingsj/ Div 6 til Ingsj/ Div 6, *ØKNs varslede Skibotnstudie. Rapport fra rekognosering i Skibotn med Sj/ TLF 14 okt 77 – synspunkter på de fortifikatoriske tiltak i området mm.* datert 17. oktober 1977.

²²² FFI, Report S-14, *Forsvarsanalysen – sluttrapport*, datert juli 1978: 70–71

²²³ St meld nr 16 (1992–93) *Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet og utvikling i tiden 1994–98:* 183–184

Med utgangspunkt i det som kan virke som de to viktigste notatene for beskrivelse av hensikten, notatet fra Ingeniørstaben og mandatet til prosjektgruppen, kan det se ut til at det var mulighetene til å holde et bestemt område lengre med den hensikt å sikre mobilisering og overføring av styrker som var den initiale drivkraften bak utbyggingen. Over tid kan dette argumentet ha blitt utvidet med flere andre sammenfallende argumenter, eller at disse argumentene har ligget implisitt i det å holde et bestemt område lengre. Hva var så årsaken til at denne utbyggingen kom i Lyngen-området?

3.3 Valg av Lyngen-området

I forsvarsplanleggingen etter annen verdenskrig ble Finnmark ikke tillagt en stor rolle i forsvaret av Norge. Dette på grunn av at Forsvaret vurderte Finnmarks posisjon til å være utsatt ut fra de gode mulighetene Sovjetunionen hadde for å gjennomføre et angrep uten forvarsel, og det lave antallet personell som kunne mobiliseres lokalt. Det ble tidlig bestemt at i Finnmark skulle det ikke opptas noe avgjørende forsvar. Den betydelige delen av styrkene i Nord-Norge måtte kraftsamles til et hardnakket forsvar av Troms. Terrenget i Lyngen-området blir fremhevet som ideelt for å gjennomføre et seigt forsvar.²²⁴

3.3.1 Periferi vs dybdeforsvar

Som jeg tidligere har vært inne på skriver Gjeseth at det ikke var noen form for diskusjon i Norge for om en skulle velge et periferi- eller dybdeforsvar. Valget var klart. Det måtte bli et periferiforsvar hvor en tok opp forsvaret så langt fremme som mulig.²²⁵ Som vi ser ble det tidlig vurdert at det ikke var mulig å oppta avgjørende strid i Finnmark. Det var flere årsaker til dette, som kort varslingsstid, små muligheter for mobilisering og overføring av styrker og at lendet var i angriperens favør særlig vurdert ut fra utrustningen til de sovjetiske styrkene. Det var dermed ikke sagt at Finnmark skulle oppgis uten kamp. Styrkene her skulle drive oppholdende strid så lenge de kunne for på den måten gi tid til forberedelser for styrkene i Troms, og deretter gå over til geriljakrigføring.²²⁶ I Nato-planene fra 1954 ser vi at Lyngen blir oppgitt som et område hvor et sovjetisk angrep skulle stanses, dette var en ordlyd som ble liggende som et oppdrag i alle fall helt frem til begynnelsen av 1980-tallet.²²⁷ Nato-planene

²²⁴ RAFA-2975 Forsvaret, Militært person- og organisasjonsarkiv Ole Berg, eske 28, mappe 28-2. *Forsvarsplan for Norge*: 6-7, 8-9, 18-19

²²⁵ Gjeseth, Gullow, Landforsvarets krigsplaner under den kalde krigen, foredrag i Oslo Militære Samfund 17. oktober 2011, http://www.oslomilsamfund.no/oms_arkiv/2011/2011-10-17-Gjeseth.html (3. mai 2012)

²²⁶ RAFA-2975 Forsvaret, Militært person- og organisasjonsarkiv Ole Berg, eske 28, mappe 28-2. *Forsvarsplan for Norge*: 18-19

²²⁷ FD bortsettingsarkiv, ref 89/00059/872.smp/Sperrestilling Frøy/årstall 1981-1989, J.nr. 007139 19. mai 1981. Notat fra Forsvarets Overkommando *Prosjekt Frøy*, datert 15. mai 1981

frem til at Vest-Tyskland ble medlem, var å ta opp det avgjørende forsvaret ved Rhinen, noe som må sies å kunne regnes som dybdeforsvar. Etter at Vest-Tyskland ble medlem godtok de selvsagt ikke å oppgi hele landet. Dermed endret Nato sin doktrine til *forward defence*, eller grensenært forsvar, ved at en skulle ta opp forsvaret ved den vesttyske grensen. Dette var en dreining mot periferiforsvar. I etterkant av denne dreiningen ble det fra Nato-hold reist spørsmål om ikke Norge også skulle ta opp striden på grensen til Sovjetunionen, men Norge opprettholdt sin intensjon for at det avgjørende forsvaret skulle iverksettes i Troms og ikke i Finnmark.²²⁸ På den annen side var det allerede fra midten av 1950-tallet et økende fokus på mulighetene for et begrenset isolert angrep mot Finnmark. Det ble antatt at et slik angrep ville bli gjennomført overraskende og hurtig med overlegne styrker. For Norge ble det viktig at styrkene i Finnmark kunne klare å holde striden gående så lenge at det ikke bare ble et norsk problem. Dette resulterte i at det ble etablert en kompanigruppe ved Garnisonen i Porsanger i 1965. Denne vokste etter hvert til å bli en bataljonsstridsgruppe bestående av en infanteribataljon som kjerne, forsterket med feltartilleribatteri, luftvern batteri og stridsvogntropp, samt Banak fort. I tillegg ble det forhåndslagret materiell til en infanteribataljon beregnet brukt av Forsvarssjefens utrykningsstyrke.²²⁹ Likevel er det tydelig ut fra utgangsgrupperingen at et angrep skulle bli møtt som om det var hele landet som var under angrep. Hvis en så forstod at dette var et lokalt angrep rettet kun mot Finnmark, så ville det først bli aktuelt å flytte styrker dit. Vi ser dette blant annet gjennom at det var styrker fra Sør-Norge som ble valgt som FUS og ikke styrker fra Troms, som var mye nærmere, fordi en ikke ville svekke forsvaret av Troms.

Hvis en sammenligner med Sverige, så hadde de et balansert periferiforsvar. Dette innebar at det skulle planlegges for et dybdeforsvar med kraftsamling, eller initial gruppering, langs kysten og ved grensen. Det var viktig å innledningsvis unngå at større styrker ble slått ut.²³⁰ Dette kan ligne litt på situasjonen i Nord-Norge hvis en tenker Finnmark som periferi og Troms som dybden. Likevel er det ikke mulig å si at det var likt. Hovedtrusselen på landsiden gjennom hele perioden var at angrepet ville komme gjennom Finskekilen, dermed blir Lyngen-området periferi og ikke dybde. Finnmark ble under den kalde krigen regnet mer som et fremre område som var beregnet å varsle om angrepet og deretter sinke fiendens fremrykning gjennom Finnmark. Dette for å gi styrkene i Troms tid til å forberede forsvaret

²²⁸ Gjeseth, 2011: 26, 169, 298; Gjeset, Intervju 18. mars 2013

²²⁹ Gjeseth, 2011: 212–220; Skogrand, 2004: 40–46

²³⁰ Roth, 2007: 37

eventuelt kun sloss mot styrkene som kom gjennom Finskekilen. Det ble lagt planer for hvordan en kunne ta opp forsvaret gjennom Nordland hvis en måtte trekke seg tilbake fra Troms og nordre Nordland.²³¹ Likevel virker det ikke som om en la mye vekt på dette. Striden skulle stå i Troms og nordre Nordland. Det kan jo tenkes at ledelsen ikke forventet at styrkene ville være i stand til å fortsette på grunn av tap av personell og materiell.

3.3.2 Omgåelse

Ved flere anledninger ble det sett på at det var muligheter for omgåelse av området.²³² I en vurdering fra 1950 om hvordan et angrep fra Sovjetunionen mot Nord-Norge ville fortone seg, blir det sagt at en mobiliseringsbrigade skulle utgangsgrupperes i Lyngen-området etter oppsetting. I skrevet blir det stilt spørsmål ved om det ville ha vært bedre å i åpningsfasen av en krig innledningsvis konsentrere seg om forsvar av baseområdene (Tromsø, Harstad og Bardufoss) for deretter å forflytte seg til Lyngen-området når en har en noe bedre vurdering av hva som var fiendens intensjon. I det samme skrevet blir det også tatt opp at Lyngen-området relativt lett kunne omgås på sjøen eller gjennom luften og det var muligheter for å også klare dette på land ved å gå gjennom Rostadalen.²³³

I flere vurderinger var det særlig trusselen for en omgåelse på sjøen som var det mest sannsynlige alternativet. I Forsvarsstudien blir trusselen fra en sjøinvasjon vurdert til å ikke være så stor som tidligere. Grunnen til dette lå i en vurdering om at kystforsvaret var blitt styrket gjennom oppbyggingen av kystartillerifort i de viktigste innseilingsledene. Enten måtte en angriper sette inn store styrker for å slå seg gjennom, eller de måtte gjennomføre landsettingen på steder som var gunstigere for en forsvarer, ved at den ikke kunne settes i land på steder som gjorde den i stand til å dele opp de norske styrkene umiddelbart. Trusselen for en vertikal omgåelse enten ved styrker sluppet fra fly eller satt inn med helikopter ble også ansett som høyst realistisk og dette var en trussel som det ble planlagt for. Det som var felles for disse to alternativene og spesielt for en luftlandsetting var at for å kunne drive strid var en militær styrke avhengig av store mengder med etterforsyning, spesielt av ammunisjon og drivstoff. Dette var også materiell som både veide såpass mye og hadde et slik omfang at de angripende styrkene ikke ville ha plass til mye. En sjøinvasjon ville være mulig å

²³¹ Gjeseth, 2011: 81, 83, 161, 169, 309

²³² Forsén, 2009.; RAFA-2975 Forsvaret, Militært person- og organisasjonsarkiv Ole Berg, eske 28, mappe 28-2, *Angrep i nord. Et opplegg til diskusjon*, datert 20. april 1950.; FFI, Notat S-518, *Rapport fra krigsspill "FRØY" I. Om forsvar av Skibottendalen-Oteren-Øvergård*, datert 11. August 1978: 57; Gjeseth, 2011: ; Holmström, 2008:

²³³ RAFA-2975 Forsvaret, Militært person- og organisasjonsarkiv Ole Berg, eske 28, mappe 28-2, *Angrep i nord. Et opplegg til diskusjon*, datert 20. april 1950.

etterforsyne sjøveien, men dette ville fort krevd havnefasiliteter. En luftlandsetting ville også kunne bli etterforsynt enten ved luftdropp eller ved at styrken raskt fikk kontroll på en flyplass. Utfordringen er at for begge alternativene vil det kreves stor innsats både for å få fraktet forsyningene, men også for å eskortere. Dette ville også være sårbart for motangrep. Dermed ville det være behov for å ha en landveis-forsyningsrute fra Sovjetunionen. Denne ruten ville være nødt til å gå gjennom Skibotndalen, enten den gikk gjennom Finnmark eller Finland.²³⁴

Vurderingen fra 1950, om en eventuell landveis-omgåelse gjennom Rostadalen, blir visualisert hvis en ser på et kart. Da blir det klart at det i hovedsak er to måter å komme seg fra Finskekilen til Rostadalen. Den første er å gå gjennom Sverige. Den andre er å gå fra treriksrøysa på norsk side av riksgrensen med Sverige til en kommer til Reirdalen og deretter følge denne til en er i Rostadalen. På det høyeste er en på litt over 900 meter over havet. I tillegg må en krysse øverst i Stordalen og Barasdalen (Parasdalen), en akse som under Frøyutbyggingen ble tatt hensyn til. Angående en kryssing av Sverige for å klare dette, så selv om det bare er cirka 22 kilometer i luftlinje ville det ha vært en krigshandling. Spørsmålet da blir om denne handlingen ville ha vært nok til at Sverige ville ha reagert. I et diskusjons innlegg i *Kungl Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift* ble det i en artikkel hevdet at det ville vært lett for Sovjetunionen å gå gjennom dette området som i stor grad lå uforsvart. I et motsvaret gir Forsén, som hadde tjenestegjort i området, og på midten av 1990 tallet var sjef for den nordligste grenseregimentsstridsgruppen²³⁵, en beskrivelse av dette området. Han mente at det teknisk var mulig å gjennomføre, helst i slutten av barmarksperioden og det ville krevd store ingeniørressurser. Han var også inne på at mot slutten av 1970-tallet var det relativt få avdelinger i dette området. I hovedsak var det Lapplands jägarregemente bestående av syvni tusen mann og fra dette regimentet var det ett kompani som var planlagt inn i dette området. Det ville heller ikke vært mulig for Sverige å få inn store styrker til dette området siden det var ti mil fra nærmeste vei på svensk side, med vanskelig fremkommelig lende. I tillegg var det planlagt med flere *arméfördelningar*²³⁶, i 1985 var tre, som skulle ta opp forsvarskampen ved Kalix elv.²³⁷ Langs Kalix elv fra Botenviken til et lite stykke nord for Överkalix hadde det svenske forsvaret bygd en forsvarslinje, Kalixlinjen. Dette var en serie

²³⁴ Gjeseth, intervju 18. mars 2013

²³⁵ Dette var avdelinger på regimentsstørrelse, men på grunn av Sveriges nøytralitet kunne de benevnes grenseregiment siden dette gikk mot de internasjonalt gjeldende avtaler. De fikk dermed betegnelsen stridsgruppe og behøvdtes dermed ikke å oppgis i åpne kilder.

²³⁶ Avdeling som inneholdt fra to til flere brigader, tilsvarende det som på norsk blir betegnet divisjon.

²³⁷ Forsén, 2009:116–118

med befestninger, bygd så sent som mot slutten av 1980-tallet, som skulle ”möta, slå eller i sista hand fördröja ryssen.”²³⁸ Det er dermed trolig at hvis de sovjetiske styrkene skulle ha valgt å benytte seg av denne lille snarveien gjennom Sverige, ville det ha blitt oppdaget, og hvis Sverige skulle ha opprettholdt sin nøytralitetslinje måtte de ha forsvart sitt territorium. Dermed ville det trolig har ført til at de sovjetiske styrkene måtte ha satt av styrker for å sikre sin søndre flanke mot Sverige. En annen mulighet ved å gå gjennom Sverige var å krysse store deler av Nord-Sverige og komme inn i Norge langs Ofotbanen til Narvik. På tidspunktet som utbygging av Frøy stillingene ble vurdert var det svært få veier i området. De veiene som fantes fra Finland og inn i Sverige var i stor grad beskyttet av Kalix-linjen. I tillegg var det ingen vei fra Kiruna og inn i Norge, kun Ofotbanen. Som jeg har nevnt var de sovjetiske styrkene i stor grad motorisert slik at de ville ha hatt behov for å støtte seg til linjer i terrenget som hadde fremkommelighet eller var lett å utbedre. I 1984 ble mellomriksveien over Bjørnefjell åpnet, men samtidig startet det en oppbygging av svenske styrker som skulle forsvare dette området.²³⁹ Jeg finner det dermed lite trolig at Sovjetunionen ville ha brukt svensk territorium for å omgå Lyngen-området på landsiden. I alle fall uten at de enten hadde måttet sette av styrker til å sikre sin flanke eller hadde måttet brukt styrker for et angrep på Sverige. Hvis Sovjetunionen hadde gjort dette ville de enten ha angrepet Norge med færre styrker, noe som ville ha vært fordelaktig for forsvaret av Norge, eller de måtte ha satt inn flere styrker enn det de norske trusselvurderingene tilsa.

Sjefen for Natos nordkommando, den britiske generalen Sir Peter Whiteley uttalte i november 1980 under en konferanse ved det svenske Forsvarets; Forsvarets forskningsanstalt, hvordan han mente et sovjetisk angrep mot Norge ville fortone seg. Første steg ville være å gjennomføre døgnkontinuerlige flyangrep mot flyplasser og havner i Nord-Norge. Dette i den hensikt å sette dem midlertidig ut av drift. Han nevner det ikke, men trolig tenkte han at de kun ville sette de midlertidig ut av drift for å selv bruke dem senere. I tillegg ville det være høyt prioritert å redusere antall jagerfly for gjennom det sikre seg luftherredømme. Neste fase ville meget trolig være en amfibie-, luft- eller helikopterbåren operasjon, eventuelt alle tre samtidig. Hensikten med dette ville være å isolere Nord-Norge fra Sør-Norge. Whiteley mente at siden det var kjent at Norge planla å plassere store styrker i den nordlige landsdelen, var det et selvklaart trekk å isolere disse for deretter å slå dem. Dette steget ville bli fulgt opp med et angrep av en divisjon gjennom Finnmark og to gjennom Finskekilen. I denne

²³⁸ Holmström, 2008:31

²³⁹ Forsén, 2009:116–118

sammenhengen er Whiteley, som den eneste fagmilitære som jeg har sett, inne på at på finsk side var det en brigade som hadde som oppdrag å forsvare Nord-Finland og at denne ville ta opp kamp, men at de sovjetiske styrkene ikke ville bruke lang tid på å slå seg gjennom. Videre tar han opp at inntil midten av 1970-tallet var det en god ide at de relativt små norske styrkene la opp til et linjert forsvar i Lyngen, men etter at de sovjetiske amfibiestyrkene hadde utvidet sin aksjonsradius og at Sovjetunionen nå hadde mulighet til å gjennomføre helikopter løft av hele regimenter og luftlandsetting av hele divisjoner ville et linjert forsvar basert på faste installasjoner være like meningsløst som Maginotlinjen var i 1940.²⁴⁰

Thomas Roth skriver at i Sverige ble det, i løpet av den kalde krigen, bygd opp et omfattende antall befestninger og andre underjordiske anlegg. Noe av dette var en arv fra annen verdenskrig, eller beredskapstiden, som tiden fra 1939–1945 omtales som i Sverige. Roth påstår at Sverige var verdensledende innen denne nisjen. I store deler av den kalde krigen var det svenske strategiske grunnsynet at forsvar skulle gjennomføres i tilknytning til faste stillinger. Disse stillingene kunne være forhåndsbygd i fredstid eller de kunne være gjort som feltarbeider. En liten stund på 1970-tallet gikk en bort fra dette konseptet siden en vurderte at det var for farlig å drive strid fra stillinger. I stedet skulle avdelinger på bataljonsnivå eller høyere tildeles et område hvor de skulle drive en bevegelig og aktiv strid. Flere av de permanente stillingene som Sverige bygde ut i denne tiden var sammenhengende og ment å gi gjensidig støtte. En av disse, Kalixlinjen, strekker seg fra Botenviken, cirka ti kilometer sør for Töre langs østsiden av Klaixelv til cirka 20 kilometer nord for Överkalix. Denne linjen bestod av et stort antall ”motståndsnästen med kulspruevärn, kanonställningar och skyddsrum.”²⁴¹ Stillingene ble påbegynt under annen verdenskrig og de ble bygd på frem til midten av 1980-tallet. Fra 1960-tallet ble det også bygd faste artilleribatterier hvor en benyttet kanoner fra marinen, enten overført fra kystartilleriet eller fra utrangerte skip. Roth sier at Kalixlinjen egentlig ikke kan kalles en forsvarslinje, men at det i større grad er en oppholdsessone. Grunnen til dette er at anleggene er plassert i en dybde fra 40 kilometer i sør til 20 kilometer i nord. Planen var at i dette området skulle en drive strid med inntil fem brigader støttet av noen selvstendige bataljoner, inkludert to stridsvognsbataljoner. Det var også bygd flere slike linjer i Sverige.²⁴² Det er mulig å trekke noen paralleller mellom denne utbyggingen og det som ble gjort i Norge. For det første ble det også i Frøy-utbyggingen

²⁴⁰ Whiteley, 1982: 143–145

²⁴¹ Roth, 2007: 97

²⁴² Roth, 2007: 10, 13, 55, 81–87, 96–97

bygget dekningsrom med tilhørende skytestillinger og kanonstillinger bestående av gamle stridsvognstårn. Det var også lagt opp til en viss dybde i forsvaret av Lyngen-området. Frøy-stillingene har en dybde på opp mot 30 kilometer. På den andre siden var ikke faste artilleribatterier en del av Frøy-utbyggingen. Ved første øyekast kan det virke som om Kalixlinjen var mer lik Maginotlinjen enn det Frøy var. Uansett er det ikke noe tvil om at Kalix-utbyggingen var mye større enn Frøy. Tidsmessig var Frøy-utbyggingen noe forskjøvet ved at den startet opp først tidlig på 1980-tallet, mens Kalix hadde blitt bygd på siden annen verdenskrig.

3.4 Tidspunktet

Som jeg har vært inne på ble det på begynnelsen av 1950-tallet bestemt at det skulle bygges en Lyngen-festning, men etter hvert ble det besluttet at en ikke skulle gjennomføre denne utbyggingen likevel. Hvilke faktorer var endret på slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet slik at en vurderte det annerledes og iverksatte en utbygging?

3.4.1 Kommisjoner og analyser

Som jeg har vist til var det flere kommisjoner og analyser som ble gjennomført i løpet av 1970-tallet. Den direkte årsaken til at ØKN valgte å opprette prosjektgruppen som skulle se på om det var muligheter for å bygge ut permanente stillinger i fred kom fra et forslag utarbeidet av ingeniørstaben ved FKN under et transportlinjeseminar som ble avholdt ved FKN 25.–26. mai 1977.²⁴³ Dette seminaret var ikke en integrert del av Forsvarsanalysen, men det ble jobbet for å komme frem til tiltak på de resultater som det var forventet at Forsvarskommisjonen skulle komme med.²⁴⁴ Produktene som FFI kom med i forbindelse med dette seminaret ble også benyttet under Forsvarsanalysen.²⁴⁵ Det kan dermed virke som om de kommisjoner og analyser som var løpende i samtiden hadde innvirkning på at ideen til prosjektet ble født. I det videre arbeidet med utredningen ble også biprodukter av Forsvarsanalysen benyttet, som E-vurderinger og FFIs modeller.²⁴⁶ Resultater fra Frøy utredningen ble også benyttet i Forsvarsstudien. Nok en indikasjon på at det i tiden var en mengde store og mindre utredninger som innvirket på hverandre.

²⁴³ FKN, j.nr. Ingstab Nr 70/77/872-3, Notat fra Ingstab. *Prosjekt "Frøy" – utgangspunkt og oppstarting*, datert 22. august 1977

²⁴⁴ FKN, j.nr. H3952/77/B/FKN/KOMLAND/AL/BT/320, *Transportlinjestudie i Nordland 22–25 nov 1977*, udatert

²⁴⁵ FFI, Report S-14, *Forsvarsanalysen – sluttrapport*, datert juli 1978: 110–112

²⁴⁶ RAFA-3985 Forsvaret, Troms landforsvar/ Brigaden i Nord-Norge, Eske 562, Samarbeidsutvalg mellom Storfjord kommune og Forsvaret. Notat fra sjj/TLF til Stsj/ FO, *Forsvarsutbygging i Storfjord*, datert 25. april 1983

3.4.2 Annen forsvarsutbygging

I mandatet til prosjektgruppen var ØKN inne på at analyser viste kystforsvarets styrke til å motstå en sjøinvasjon i området mellom Lyngenfjorden og Vestfjorden.²⁴⁷ I Forsvarsanalysens sluttrapport er FFI inne på at slik kystartillerifortene var plassert ville en motstander enten måtte slå seg gjennom, med betydelige tap, eller gjennomføre en sjøinvasjon i et området som ville være ugunstig for ham og gi forsvareren fordeler.²⁴⁸ Dette kan tyde på at kystforsvaret og da særlig kystfortene ble vurdert så sterke at det var forventet at de kunne påføre en motstander tilstrekkelige tap, eller være så avskrekkende at Sovjetunionen ble tvunget til å landsette i områder som ikke var like strategisk viktige for forsvaret av området. Det vil si et stykke unna nøkkelområder for oppsetting og mottak av styrker. Denne forbedringen av kystforsvaret gav også Lyngen-området bedre sikring i form av at det ikke var så sannsynlig at området kunne komme til å bli avskjært. Videre kan det virke som om det trolig ikke ville bli like aktuelt å benytte de stående styrkene til forsvar av viktigere nøkkelområder fordi det nå var forventet at disse områdene var beskyttet av kystforsvaret, eller at en invasionsstyrke måtte bruke så mye ressurser på å trenge seg gjennom at det ville gi en god pekepinne på hvor invasjonen kom, samt det ville gi landforsvaret tid til å forflytte seg til gunstigere forsvarsposisjoner.²⁴⁹ Hvis vi sammenligner med Lyngen festning, så var nettopp en av grunnene til at denne ble besluttet kansellert at kystforsvaret var svakt, og en fryktet at festningen kunne bli omgått på sjøsiden.

Fra 1977 ble Canadian Air Sea Transportable Brigade, CAST-brigaden, som hadde hatt både Danmark og Norge som mulige innsatsområder, øremerket for innsats i Nord-Norge. I motsetning til AMF(L), som hadde som oppgave å vise medlemslandenes vilje til å delta i forsvaret av Norge skulle CAST-brigaden avskrekke ved å vise troverdig stridsevne. For å kunne gjøre dette var den avhengig av å kunne settes inn på et tidlig stadium i en krise, og helst før det hadde utviklet seg til kamphandlinger. ØKN planla å benytte denne brigaden som ledd i forsvaret av Troms, som en hurtig reaksjonsstyrke med en utgangsposisjon i området Bardufoss – Olsborg. Den var tiltenkt å enten kunne settes inn i Lyngen-området, ved Tromsø eller i Malangen-området. Skipstransport var det eneste alternativet for å kunne transportere brigaden med sitt tunge materiell fra Canada til Nord-Norge. Denne overføringen var

²⁴⁷ FKN, j.nr H-3479/77/B/FKN-KOMLAND/RE/BT/872, *Forsvarsanlegg i omr Skibottendalen – Oteren – Øvergård oppnevning av prosjektgruppe "Frøy". Mandat.*, 15. november 1977

²⁴⁸ FFI, Report S-14, *Forsvarsanalysen – sluttrapport*, datert juli 1978: 51–53

²⁴⁹ FFI, intern rapport S-71, *Landstridssimuleringer i Nord-Norge under Forsvarsanalysen*, datert desember 1978: 30–39; FFI, Report S-14, *Forsvarsanalysen – sluttrapport*, datert juli 1978: 51–53

beregnet å ta 30 dager. For å redusere overføringstiden ble det opprettet forhåndslagre for materiellet til en av bataljonene i Nord-Norge samt at Norge påtok seg å øremerke handelsskip for å frakte resten av materiellet. Dette førte til at overføringstiden kunne reduseres til 15 dager.²⁵⁰ Det kan tenkes at mulighetene til å få disse øremerkede allierte forsterkningene på plass har vært en medvirkende årsak til at en på dette tidspunktet ønsket å styrke mulighetene for å holde forsterkningsmulighetene åpne. Ingen av kildene som jeg har vært gjennom sier noe om CAST-brigaden spesielt, men det er helt klart at mulighetene for å få inn allierte forsterkninger er en av årsakene til utbyggingen. Et annet moment når det gjelder de kanadiske forsterkningene kan være erfaringene fra annen verdenskrig, hvor en kanadisk avdeling ble sendt til Hong Kong og omtrent gikk rett av båtene og i japansk krigsfangenskap. Flere i det kanadiske forsvaret kalte CAST-brigadens oppdrag for Canadas neste Hong Kong. Det kan være at kanadiske militære har påpekt mulighetene for at også i dette tilfellet kunne hende at hjelpen, selv om den kom så raskt som mulig, kom for seint og dermed kunne en få et nytt tilfelle hvor en avdeling omtrent gikk rett i fangenskap.²⁵¹ Det er ikke noe i mine kilder som skulle tilsi dette, men så har jeg heller ikke sett spesifikt på forhandlingene for denne styrken.

I det samme tidsrommet var det også bilaterale forhandlinger med USA. Det ble etablert en bilateral studiegruppe i desember 1976. Som jeg har vært inne på var noe av det som denne studiegruppen kom frem til forhåndslagring av materiellet til en amerikansk marineinfanteribrigade i Norge. Innledningsvis var det tiltenkt at forhåndslagrene skulle plasseres til Nord-Norge, men blant annet på grunn av at det vakte politisk oppstand når dette ble gjort kjent ble lagrene lagt til Trøndelag. Dette kunne også begrunnes militært i at brigaden ved ankomst ikke i så stor grad var bundet til Nord-Norge, men at det ville være enklere å bruke den der hvor det var størst behov for den. Diskusjonene rundt mulighetene til å øremerke styrker fra marinekorpset (US Marine Corps) ble initiert allerede i 1976, og i 1979 anbefalte studiegruppen at materiellet til en marineinfanteribrigade burde lagres i Norge.²⁵² Som for den kanadiske brigaden kan det også i dette tilfellet tenkes at hvis initiativtakerne hadde kjennskap til denne gruppens arbeide, så ble det mer aktuelt å styrke forsvaret av Lyngen-området for å gi disse styrkene tid til å komme seg på plass. Som tidligere nevnt

²⁵⁰ Børresen m.fl., 2004: 62; Bjerga, 2002: 139

²⁵¹ Tamnes, 1991: 251

²⁵² Tamnes, 1991: 251

hadde Huitfeldt vært med i tilsvarende studier tidlig på 1970-tallet og FFI kom også med innspill til studiegruppen, så det er meget mulig at de hadde kjennskap til dette arbeidet.

Hvis vi sammenligner med planene for Lyngen festning, på 1950-tallet, så var det mot slutten av 1970-tallet sikrere at det ville komme forsterkninger i form av allierte styrker, men disse ville bruke noe tid på å komme på plass. Det ble dermed viktig å holde lenge nok. På 1950-tallet så var det ikke sikkert at det ville komme forsterkninger. Dette kan også ha hatt en innvirkning på at Forsvaret ikke prioriterte en utbygging høyere og til slutt kansellerte den planlagte utbyggingen. På den andre siden er det mulig å argumentere for at Nato på 1950- og 1960-tallet ville komme med ”forsterkninger” i form av atomvåpen brukt mot styrkene på Kola. Gjennom reduksjon av de sovjetiske styrkene ville en gjøre styrkeforholdet jevnere.²⁵³ Det var også viktig på 1950-tallet å holde området så lenge som mulig siden det var en mulighet for at det ville komme allierte forsterkninger. Dermed kan det virke som om de største forskjellene gikk på styrking av kystforsvaret, det økonomiske og utskrivningsstyrken. Mot slutten av 1970-tallet ble kystforsvaret regnet som så sterkt at det ville være vanskelig å omgå Lyngen-området. En utbygging av stillinger ville få en effekt. Frøy-prosjektet var ikke dyrere en at en kunne ta kostnadene som var forbundet med det. Det var også beregnet at allerede eksisterende avdelinger skulle bemanne stillingene slik at de ville ikke konkurrere med andre avdelinger om mannskaper.

3.4.3 Nordisk balanse, integrasjon og avskrekking

Teorien om en nordisk balanse sier at hvis en av partene ønsker å utvide sitt sikkerhetspolitiske eller militære handlingsrom så vil dette føre til en motreaksjon fra den andre parten. Denne motreaksjonen vil føre til at enten går den første parten tilbake på det vedkommende har gjort og en er tilbake til utgangspunktet, eller så vil det bli en permanent økning av konfliktnivået. Er det mulig å se denne utbyggingen som en del av den nordiske balansen? Sovjetunionen hadde siden 1960-tallet gradvis økt antall avdelinger på Kola. Kan en i lys av dette si at utbyggingen var et motsvar? Behovet for utbyggingen var vurdert ut fra de gjeldende etterretningsvurderingene som selvfølgelig tok høyde for den utviklingen som hadde vært. Likevel finner jeg det vanskelig å knytte denne utbyggingen i seg selv som et tilsvar som var ment å få situasjonen tilbake til status quo. For det første synes jeg det er lite sannsynlig at en defensiv utbygging av stillinger ville ha virket truende og dermed fått Sovjetunionen til å reduserte antall styrker på Kola. For det andre ville en utbygging av faste

²⁵³ Intervju Gjeseth.

stillinger vært vanskelig å kvitte seg med etter at de hadde hatt den ønskede effekten for å gjenetablere balansen på et lavt konfliktnivå.

Det er også mulig å se på stillingsutbyggingen som en del av en motsvarspakke, gjennom å vise at en var villig til å gjøre tiltak for å holde ut lengre, for dermed å få på plass forsterkninger som kunne stå i mot et angrep. Jeg mener at også dette faller på at det ville vært vanskelig å gå tilbake på når stillingene først var bygd. Det måtte i så tilfelle ha vært utsiktene til en bygging som var tiltenkt å ha en effekt, men alt arbeidet med disse stillingene helt frem til en begynte å bygge dem ble holdt hemmelig. På bakgrunn av overnevnte ser jeg ikke at denne utbyggingen kunne ha vært et ledd i en motsvarspakke i følge nordisk balansetankegang. Norge var også klar over at utbyggingen på Kola i hovedsak var et ledd i den globale konkurranse- og balanseforholdet mellom USA og Sovjetunionen, og ikke rettet mot de nordiske landene. Den norske utfordringen var at dette kunne medføre disposisjoner som kunne sette norsk sikkerhet i fare.²⁵⁴ Det som kan være et motsvar som ligger innenfor nordisk balansetankegangen, og som også Dalsjö har pekt på, er øremerkingen av allierte styrker til forsvaret av Norge, samt avtalene om forhåndslagring av materiellet til deler av disse styrkene.²⁵⁵

Det kunne tenkes at ved en utbygging så nært grensen til Finland ville en, i tråd med teorien om nordisk balanse, ha gjennomført noen vurderinger for om dette kunne ha utløst sovjetiske mottiltak i Finland. I de kildene som jeg har hatt tilgang til har jeg ikke kommet over noe som peker mot at en har gjennomført noen slike vurderinger. Det virker heller ikke som om det er gjort noen store vurderinger for om prosjektet eventuelt kunne få innenrikspolitiske konsekvenser. Det er nevnt at det kunne få miljømessige konsekvenser, men at anleggene skulle kamufleres og dermed ikke bli særlig synlige i terrenget, og at eventuell utarbeidelse av anleggsveier for å få fraktet materiell og utstyr som behøvdtes for å utføre byggingen antageligvis ikke ville bli reagert på fra reindriftsnæringen.²⁵⁶

Det som kunne være mer tenkelig er at Forsvarskommisjonen av 1974 hadde sin opprinnelse i en nordisk balansetankegang. Ser vi på mandatet så sier dette at: ”I lys av den sikkerhetspolitiske, teknologiske og strategiske utvikling, og under hensyntaken til

²⁵⁴ St.prp nr. 1 (1976–77) *Forsvarsbudsjettet*

²⁵⁵ Dalsjö, 1987: 172

²⁵⁶ FD bortsettingsarkiv, ref 89/00059/872.spmp/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr. 007139 19. mai 1981. Notat fra Forsvarets Overkommando *Prosjekt Frøy*, datert 15. mai 1981

begrensning i de økonomiske ressurser, skal kommisjonen vurdere Forsvarets plass og utforming som ledd i norsk sikkerhetspolitikk.”²⁵⁷ Slik mandatet står er det intet som tyder på at det hadde sin opprinnelse i den nordiske balansen, selv om det *kan* ligge implisitt i ”strategisk utvikling”. Kommisjonen er i sin beskrivelse av sikkerhetspolitiske utviklingstendenser for 1980-årene kort inne på den nordiske balansen og om de andre nordiske landene kunne komme til å rokke ved denne. Det er heller ikke noe i denne beskrivelsen som tyder på at kommisjonen er en konsekvens av et norsk ønske om å rokke ved den.²⁵⁸

Hva så med Holst sitt begrepspar – avskrekking og beroligelse og/eller Tamnes sitt begrepspar – integrasjon og avskjerming. Utbyggingen kan ha vært en del av avskrekking ved at den skulle muliggjøre at forsterkninger kunne komme seg til landsdelen og stanse en sovjetisk fremrykning. Men dette måtte ha vært et langsiktig mål, siden en for det første ikke offentliggjorde noe rundt prosjektet før en startet med byggingen, og selv da ble det gjort mye for å holde informasjonen om den på et lavt nivå. For det andre ville en utbygging ta lang tid slik at ønsket effekt ikke ble oppnådd før etter flere år.²⁵⁹ Videre kan det tenkes at en gjennom en utbygging ville vise at en var villig til å ta opp kampen og at det ville være behov for en betydelig innsats for å klare å erobre Troms. Det kan også tenkes at en gjennom utbyggingen ville vise allierte at en var villig til å kjempe, for på den måten øke muligheten for å få øremerket allierte styrker med Nord-Norge som eneste innsatsalternativ. Dermed faller det mer innunder det som Tamnes har kalt for integrasjon. Jeg har ikke funnet noe om dette i kildene, likevel er det vanskelig å avskrive at elementer som faller inn under avskrekking og integrasjon har vært en del av vurderingsgrunlaget, selv om dette ikke fremkommer i de skriftlige kildene.

Hvis tiltaket var en del av integrasjonen i Nato så styrker dette Holtsmark sin argumentasjon om at disse begrepsparene beskriver det samme fenomenet – i alle fall påstanden om at Norge gjennom integrasjon i Nato oppnådde en troverdig avskrekking. For Frøy-stillingene kan denne avskrekkingen ha vært en indirekte virkning av integrasjon. Ved at en ga signaler ovenfor de allierte som viste at en var villig til å holde ut, til de styrkene som var blitt øremerket var på plass. Det at utbyggingen ble hemmeligholdt og det som ble offentlig kjent

²⁵⁷ NOU 1978:9: 1

²⁵⁸ NOU 1978:9: 23–24

²⁵⁹ FD bortsettingsarkiv, ref 89/00059/872.smpm/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr. 58/81/FD V 1/TAW/AMB *Prosjekt Frøy*, datert 17. juni 1981

ble, bevist eller ubevist, gjenstand for en mytedannelse, kan tyde på at utbyggingen ikke skulle ha en sikkerhetspolitisk avskrekking på samme måte som synlige våpen hadde.

Kapittel 4: Utsyn og oppsummering

Temaet for denne oppgaven er å finne ut hvorfor det ble besluttet å gjennomføre en fredstidsutbygging av permanente forsvarsstillinger i Lyngen-området og hvorfor denne beslutningen kom på dette tidspunktet. I tillegg til å svare på denne problemstillingen vil jeg også se litt på hva som faktisk ble gjort og også drøfte om dette var en norsk Maginotlinje.

4.1 Hva ble faktisk gjort/resultatet

Frøy-prosjektet led ikke samme skjebne som Lyngen festning hadde gjort på 1950-tallet. I 1981 fremmet Forsvarskommando Nord-Norge to mulige utbyggingsforslag til Forsvarets overkommando (FO). Dette var redusert utbygging til cirka 50 millioner kroner og full utbygging til cirka 130 millioner kroner. Ved begge alternativene var det beregnet at det skulle brukes sivile entreprenører, støttet av noe militær innsats, og at utbyggingen skulle foregå over en tiårsperiode. I tilfelle en redusert utbygging var det planlagt at den resterende utbyggingen skulle gjennomføres i en eventuell beredskapsperiode. På grunn av prosjektets størrelse ble det foreslått fra ØKN at det burde tas inn i byggeplanene som et enkeltprosjekt i stedet for at det skulle skje innenfor rammen av sekkeposten sperre- og befestningsanlegg i Hæren. FO anbefalte dette videre til Forsvarsdepartementet (FD) med en anbefaling om at de burde godkjenne Frøyprosjektet som en redusert utbygging med en antatt kostnad av cirka 50 millioner kroner.²⁶⁰ FD sluttet seg til forslaget om redusert utbygging og prosjektet ble godkjent av Stortinget ved behandlingen av St.prp. nr. 1 (1981–1982).

Valgt forslag med redusert utbygging innebar at det blant annet skulle bygges to dekningsrom, syv kompaniområder og to infanteribataljonsområder. Etter hvert dreide utbyggingen seg over mot full utbygging. Denne dreiningen mot full utbygging skjedde lokalt og FD ble klar over dette først ved en kontroll. Etter dette initierte FO i juni 1986 en oppdatering av prosjektet i omfang og kostnad. Det oppdaterte prosjektet hadde en totalramme på 200 millioner kroner, og det ble planlagt at prosjektet skulle ferdigstilles i 1996. Oppdateringen kom på bakgrunn av at den fortifikatoriske utviklingen medførte at de enkelte anlegg ble mer sofistikerte og dermed dyrere. I sammenheng med endringer i

²⁶⁰ FD bortsettingsarkiv, ref 89/00059/872 spmp/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr. K-2676/81/B/FO/FIII6/81/610 *Prosjekt Frøy*, datert 15. mai 1981.

beredskapskravet ble det vurdert at en større del av prosjektet burde fullføres i fredstid.²⁶¹ I 1989 ble det også anbefalt at de anleggene som ble bygget først måtte utbedres, dette med bakgrunn i stort forfall blant annet grunnet vannskader fordi de initialt var bygde med for dårlig drenering.²⁶²

Prosjektet var nasjonalt finansiert gjennom hele byggeperioden. I 1988 ble mulighetene for å få prefinansiert resterende del av utbyggingen reist i Nato. Bakgrunnen for dette var at Hellas og Tyrkia hadde fått programmert tilsvarende prosjekter. I 1992 sendte FD en prefinansieringserklæring til Nato. Til tross for at en var klar over at mulighetene var minimale, ble søknaden sendt med den forklaring at det var forsøket verdt. Tilbakemeldingen var at det krevde en internasjonal anbudskonkurranse for at prosjektet i det hele tatt skulle bli tatt opp til vurdering. FD anslo da at Norge hadde små muligheter til å få refundert disse midlene fra Nato. Dermed var det en fare for at utenlandske selskaper kunne komme til å vinne en anbudskonkurranse med ”følgende kontantstrøm til utlandet”. Konklusjonen ble at hvis en ikke fikk refundert midlene fra Nato og et utenlandsk selskap vant anbudskonkurransen ville Norge som nasjon få svært liten del av ringvirkningene av prosjektet og en trakk dermed prefinansieringserklæringen for Frøy-prosjektet.²⁶³

I 1992 ble prosjektet underlagt kontroll fra Riksrevisjonen. Det som riksrevisjonen særskilt kommenterte, var at prosjektet ikke hadde et godkjent byggeprogram før i januar 1989. Faktum at det var foretatt en rekke utvidelser av prosjektet på lokalt plan uten at FO var klar over dette og at et så omfattende prosjekt burde ha vært med i St.prp nr 1 og ikke i FDs uttrykte vedlegg til denne proposisjonen. Videre ble det stilt en del spørsmål rundt overforbruk, men dette ble ikke kommentert i Innst. S. nr 117 (1993–94).²⁶⁴

²⁶¹ FD bortsettingsarkiv, ref 89/00059/872 spmp/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr. 89/00559–80/FD VI P/ EG/872 *Prosjekt Frøy – Hærens sperrestillinger*. Datert 23. mars 1993

²⁶² FD bortsettingsarkiv, ref 89/00059/872 spmp/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr. 8985/89/B/FBT/HD/TP/ID/872 *Sperrestilling Frøy – Byggeprogram/forprosjekt oppdatering av byggetrinn 1 og 2*, datert 29. september 1989

²⁶³ FD bortsettingsarkiv, ref 89/00059/872 spmp/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr 131/92/FD V 3/ENE *Prefinansiering av sperrestillinger – Frøy*, datert 20. mars 1992

²⁶⁴ FD bortsettingsarkiv, ref 89/00059/872 spmp/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr 89/00559–79 *Prosjekt Frøy – Hærens sperrestillinger*, datert 26. februar 1993; Innst. S. nr 117 (1993–94):

Innledningsvis ble prosjektet beregnet til å være ferdig i 1992.²⁶⁵ Med oppgraderingene endret denne vurderingen seg til 1996.²⁶⁶ I en artikkel i Nordlys fra 27. april 2013 blir det hevdet at de siste byggene sto ferdig i 2002. Frøy-stillingene er nå i ferd med å bli avhendet. Noe skal rives, noe mures igjen og noe skal avleveres til Nord-Troms museum.²⁶⁷

Størsteparten av stillingene tilknyttet Frøy-prosjektet lå i Storfjord kommune. Kommunen huset også beredskapskompaniet fra 2. Bataljon. Mot slutten av 1970-tallet var det i hovedsak behovene til denne avdelingen som preget diskusjonen mellom Forsvaret og Storfjord kommune²⁶⁸ Forsvaret på sin side ønsket å bygge et skytefelt, mens kommunen ønsket at det skulle opprettes en fast garnison, for på den måten skaffe flere arbeidsplasser til kommunen. Denne avdelingen rullerte slik at de ansatte var bosatt i Målselv og betalte skatt dit. I tillegg kom det opp et nytt ønske fra Forsvaret høsten 1978. Dette var å gjøre 900 kvadratkilometer av kommunens 1500 kvadratkilometer til et forbudt område hvor det skulle være sterke begrensninger for ferdsel. Forsvarets hensikt med dette var å forebygge uønsket virksomhet ved egne militære anlegg som enten eksisterte eller ville kunne bli bygget, i denne sammenhengen blir det fremhevet at det er blitt enda mer aktuelt i forbindelse med Frøyprosjektet. Videre skulle det også skjerme militær aktivitet som beredskapsøvelser og forsvarsforberedelser.²⁶⁹ Her ser vi enda en gang at Forsvaret forskutterte at det ville bli en utbygging.

Med bakgrunn i Forsvarets behov i kommunen foreslo forsvarsminister Rolf Hansen våren 1979 at det burde nedsettes et samarbeidsutvalg mellom Storfjord kommune og Forsvaret. Etableringsmøtet ble holdt våren 1980 og mandatet for utvalget var å drøfte hvordan Forsvarets behov best kunne innpasses i Storfjord kommune, og å komme med anbefaling til løsninger. Følgende ble understreket : ”Under arbeidet må det tas for øye ønskeligheten av

²⁶⁵ FD bortsettingsarkiv, ref 89/00059/872.spmp/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr. 58/81/FD V 1/TAW/AMB *Prosjekt Frøy*, datert 17. juni 1981

²⁶⁶ FD bortsettingsarkiv, ref 89/00059/872 spmp/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr 89/00559–80 *Prosjekt Frøy – Hærens sperrestillinger*, datert 23. mars 1993

²⁶⁷ *Nordlys*, (27.04.2013) ”Den hemmelige underjordiske festningen”

²⁶⁸ RAFA-3985 Forsvaret, Troms landforsvar/ Brigaden i Nord-Norge, Eske 562, Samarbeidsutvalg mellom Storfjord kommune og Forsvaret, Verneplan, *Momenter for møte om Storfjord kommune*, 1979

²⁶⁹ RAFA-3985 Forsvaret, Troms landforsvar/ Brigaden i Nord-Norge, Eske 562, Samarbeidsutvalg mellom Storfjord kommune og Forsvaret, Verneplan, *Orientering gitt på åpent møte 28 apr 79 på Hatteng skole.* ; RAFA-3985 Forsvaret, Troms landforsvar/ Brigaden i Nord-Norge, Eske 562, Samarbeidsutvalg mellom Storfjord kommune og Forsvaret, Kommunale møter, *Særutskrift av møtebok for Storfjord formannskap sak 168/81, Fast garnison i Skibotn*, 9. mars 1981

løsninger som så langt råd også tar hensyn til Storfjord kommunes interesser.”²⁷⁰ I 1983 beskriver Troms landforsvar samarbeidet med Storfjord kommune som godt og at de ikke har støtt på nevneverdige vanskeligheter i kontakten med grunneiere. Videre skriver de at de ikke forventet nevneverdige problemer med gjennomføring av utbyggingen på grunn av enkeltpersoners negative innstilling til Forsvaret.²⁷¹ Etter hvert som utbyggingen skred frem var det noen konflikter mellom Forsvaret og deler av lokalbefolkningen. Flere av konfliktene dreide seg om begrensningene i ferdselen og utfordringene dette førte til, særlig for turistnæringen. I tillegg var det også noen konflikter rundt plassering av enkelte av stillingene. Her blir det blant annet hevdet at Forsvaret ikke klarerte bygging med alle grunneiere og det ble også tatt opp om det var i strid med Genevekonvensjonen å plassere stillinger i umiddelbar nærhet av boområder.²⁷²

Hva var det egentlig som ble bygd? Det som hovedsakelig ble bygd var halvtroppsstillinger. Disse bestod av et dekningsrom med køyeplass til 12 mann. I tilknytning til dette var det ganger ut til skytestillinger hvorfra de skulle dekke et spesielt område.²⁷³ Det var også laget muligheter for på en relativt enkel måte utvide gangsystemet og på den måten kunne bygge flere stillinger hvis det var behov for det. Enkelte av dekningsrommene var av dobbel størrelse og de rommet i tillegg kompanistaben. Disse halvtroppsstillingen var satt i et system slik at de gav hverandre gjensidig støtte. Videre ble det også laget stillinger som ble påmontert tårn fra stridsvogner som var tatt ut av tjeneste.²⁷⁴ Denne typen av stillinger var det særlig på nordvest siden av Storfjorden.²⁷⁵

Gjennom langtidsplanen for 1994–1998 ble det bestemt at det innen utgangen av 1998 skulle opprettes enge avdelinger som skulle bemanne Frøy-stillingene. Disse avdelingene fikk betegnelsen festningsbataljoner.²⁷⁶

²⁷⁰ RAFA-3985 Forsvaret, Troms landforsvar/ Brigaden i Nord-Norge, Eske 562, Samarbeidsutvalg mellom Storfjord kommune og Forsvaret, Verneplan, *Forsvarsutbygging i Storfjord*, Datert 25. april 1983: 3

²⁷¹ RAFA-3985 Forsvaret, Troms landforsvar/ Brigaden i Nord-Norge, Eske 562, Samarbeidsutvalg mellom Storfjord kommune og Forsvaret, Verneplan, *Forsvarsutbygging i Storfjord*, Datert 25. april 1983

²⁷² FD bortsetningsarkiv, ref 89/00059/872 spmp/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr 89/00559–62, *Vedr. Sak 125/91 i Storfjord formannskap*, datert 15. august 1991; *Framtid i nord* (20. 10.2012) ”Annes revansje”

²⁷³ For prinsippskisse se appendix B

²⁷⁴ For skisse se appendix C

²⁷⁵ FD bortsetningsarkiv, ref 89/00059/872 spmp/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr. 8985/89/B/FBT/HD/TP/ID/872 *Sperrestilling Frøy – Byggeprogram/forprosjekt oppdatering av byggetrinn 1 og 2*, datert 29. september 1989

²⁷⁶ St. meld. nr 16 (1992–93) *Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet og utvikling i tiden 1994–98*: 182

Etter hvert som mer kildemateriale blir tilgjengelig i forbindelse med avhendingen av disse stillingene bør det være gode muligheter til å forske videre på hva som faktisk ble gjort i området. Spørsmål som jeg umiddelbart stiller er: Hvorfor gikk utbyggingen på lokalt nivå fra redusert til full utbygging? Prosjektet var planlagt ferdigstilt i 1992, men det ble trolig ikke ferdigstilt før i 2002, hva førte til at det ble så store endringer? I hvor stor grad var utbyggingen kjent og hva gjorde Forsvaret for å eventuelt hemmeligholde utbyggingen? Sett i et videre perspektiv ville det være svært interessant å sammenlikne Frøy-prosjektet med tilsvarende utbygginger i Sverige. Samt på det politiske nivået med forsvars- og sikkerhetspolitiske kontakter og berøringspunkter med Sverige og også med Finland.

4.2 En norsk Maginotlinje?

Etter at Frøy-stillingene ble offentlig kjent, har mange omtalt den som en befestning, nærmest en Maginotlinje. Begrepet Maginotlinje kan forstås på i alle fall to måter. De to jeg tenker på er fysisk i form av hva som ble bygd og som strategi. I dette underkapittelet vil jeg kort diskutere dette.

Utbyggingsmessig er det helt klart at dette ikke var en norsk kopi av Maginotlinjen. Dette var ingen stor "fjellfestning" med fort som var knyttet sammen med underjordisk jernbane. Dette var en utbygging av dekning/oppholdsrom med tilhørende skytestillinger for en halvtropp. Disse stillingene var satt i et system slik at flere kunne gi hverandre gjensidig støtte og på den måte vanskeliggjøre et angrep med mekaniserte styrker mot dem. Gjennom plasseringen av disse stillingene forsøkte forsvareren å tvinge motstanderen til å forlate sine pansrede kjøretøyer og gjennomføre angrep mot stillingene med infanteri. Bakgrunnen var at dette ville gjøre det enklere å ramme de myke målene på en mer effektiv måte. Stillingene var også søkt lagt til plasser hvor det ville være ufordelaktig for en angriper. For eksempel til plasser hvor direkteskytende støttevåpen, som stridsvogner, ikke kunne skyte mot eller bare noen få hadde mulighet til dette. Det ble også lagt opp til å benytte eldre stillinger, for eksempel ex-tyske, som narreanlegg. Sammenligner en med hvordan de tyske styrkene hadde planlagt sitt forsvar, så konkluderte de med at det måtte være et sammenhengende forsvarssystem. De erfaringene som de hadde etter sin kamp på østfronten tilsa at det ikke var nok med støttepunkter. Det var likevel den sistnevnte løsning det norske forsvaret valgte.

Som strategi vil vel de fleste si at Maginotlinjen var en forfeilet strategi siden den ikke hindret Tyskland i å erobre Frankrike forsommeren 1940. På den andre siden så gjorde ikke de tyske styrkene noen skikkelige forsøk på å komme seg gjennom. De valgte å gå rundt. Dette kan tyde på at de anså at det ville ha kostet så mye å komme seg gjennom at de var villige til å gå til krig mot Nederland, Belgia og Luxemburg for å komme seg rundt. Dermed er det jo mulig å si at linjen i seg selv ikke var en forfeilet strategi, det var resten som slo feil. Hvis vi trekker noen paralleller til Frøy-stillingene, så var de for det første, som jeg har vært inne på, ikke en Maginotlinje. Jeg finner det vanskelig å sammenligne disse fredstidsbygde dekningsrommene for i underkant av en brigade og noen få kanonstillinger med tårn fra utrangerte stridsvogner med Maginotlinjens enorme anlegg av fort med artilleri i hevbare pansertårn, underjordiske jernbanelinjer for å kunne forflytte personell og materiell og annen infrastruktur som hele garnisoner inkludert messe og sykehus, alt under bakken. Likheten må være at begge var statiske. Etter at posisjonen til en av stillingene hadde blitt kjent ville det vært lett for motstanderen å beskytte anlegget. Med innføringen av presisjonsstyrte avstandsleverte våpen kunne dette vært en særdeles effektiv måte å slå ut de små dekningsrommene som Frøy-stillingene bestod av. På den andre siden ville en motstander ha fått kjennskap til hvor ildstillingene og ikke hvor dekningsrommet var. Det er dermed større sannsynlighet at presisjonsstyrte våpen ville ha blitt brukt mot disse og dermed ville de trolig bare ha slått ut den ene stillingen og ikke hele halvtroppsstilingen. En annen faktor i dette er at på slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet var presisjonsstyrte våpen få i antall på grunn av kostnadene ved disse. For at disse skulle ha blitt brukt er det trolig at det å slå ut den ene stillingen med den halve troppen skulle ha vært høyt prioritert.

For det andre ville det trolig ikke ha vært like enkelt å gå rundt Frøy-stillingene som det var å gå utenom Maginotlinjen. Av de i hovedsak to mulige måtene, ville trolig en omgåelse på sjøen krevd at det ble åpnet en vei gjennom Lyngen-området uansett for å gjøre det enklere å få gjennom både etterforsyninger og forsterkninger. Den andre måten ved å gå gjennom Sverige ville ha krevd villighet og styrker til å først slå, eller i alle fall sikre flanken mot de svenske styrkene før en deretter kunne ha kommet seg inn i Norge, trolig over Bjørnefjell.

Ville Frøy-stillingene ha klart det som var hensikten med dem, å øke holdetiden for på den måten sikre mobilisering og overføring av forsterkninger. Dette er et spørsmål som er meget vanskelig å svare på og som jeg ikke har konsentrert meg om i denne oppgaven. Uten at Russland frigjør de eventuelle sovjetiske planene for et angrep på Norge (og jeg antar de

hadde planer for et angrep) er det vanskelig å anslå hvordan de sovjetiske styrkene vurderte hvilke innvirkninger disse stillingene ville ha på en invasjon. Videre forskning basert på det som allerede er kjent kan likevel gi noen svar. Det som virker sikrere er at det norske Forsvaret hadde tiltro til disse stillingene, og dermed la mye i dem. Både i form av kroner og øre, men også i form av at de stolte på at de ville fungere.

4.3 Konklusjon

Formålet med denne oppgaven har vært å se på om hvorfor det ble besluttet å gjennomføre en utbygging av permanente forsvarsstillinger i Lyngen-området og hvorfor dette ble utredet og besluttet på slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet. Stillingene har et visst myteaspekt hengende over seg og har blitt beskrevet som Maginotlinja fra Lyngen og fjellfestningen i Troms. Dette kan stamme fra at en har kjent til at det er gjennomført en utbygging, men uten at en av sikkerhetsmessige årsaker har fått kjennskap til omfanget av utbyggingen og planene for hvordan det var tenkt brukt.

Jeg har gjennom oppgaven ønsket å finne hva som var årsakene til utbyggingen. Disse har jeg søkt å finne både med tanke på fagmilitære vurderinger, men også om forklaringen kunne finnes innenfor en bredere nasjonal og internasjonal sikkerhetspolitisk kontekst. Den eksisterende forskningslitteraturen, som er marginal, konsentrerer seg om å forklare hva som var den fagmilitære hensikten med denne utbyggingen. Det er svært få som har gått noe mer inn på å se på hva de bakenforliggende årsaken til utbyggingen var. I starten av oppgaven tok jeg opp fire spørsmål som jeg har brukt for å hjelpe meg i å finne svaret på problemstillingen.

1) Hvorfor ble det iverksatt en utredning om hvilke muligheter det var for å gjennomføre en utbygging av permanente stillinger?

Prosjektgruppe Frøy ble nedsatt og gitt mandat av ØKN, generalløytnant Huitfeldt, i november 1977. Det kan virke som om det initiale innspillet for å iverksette en utredning om en fredstidsutbygging av permanente stillinger i Lyngen-området kom fra major Godager ved Ingeniørstaben ved FKN. Ideen ble første gang fremmet under et transportlinjeseminar Nordland våren 1977 og Ingeniørstaben fremmet og utdypet ideen i et skriv fra august 1977. Transportlinjeseminalet ser ut til å ha vært et biprodukt av Forsvarsanalysen og arbeidet til Forsvarskommisjonen av 1974. I oktober 1977 ble det gjennomført en initial rekognosering i området. Rapporten fra rekognoseringen kritiserer hva som har vært gjort så langt i Lyngen-

området og kommer med forslag til hvordan dette kan gjøres bedre. Denne rapporten kan ha virket inn på Huitfeldt sin beslutning om å gjennomføre en utredning.

2) Hva var hensikten med å bygge stillingene?

Både før jeg startet på denne oppgaven og ikke minst underveis så er det tre forklaringer som ofte blir brukt, enten det er snakk om forskningslitteratur eller når en snakker med forskere og forsvarsansatte, for hva hensikten med stillingene var: 1) Øke mulighetene for å holde området lengre. 2) Kraftutbyggingen i området hadde redusert forsvarsverdien. 3) Frigjøre avdelinger, spesifikt den brigaden som var tiltenkt som Lyngenbrigade, ved å benytte en spesialtilpasset avdeling for å bemanne stillingene. Av det jeg har funnet i kildematerialet som jeg har hatt tilgang til er det i stor grad å øke muligheten til å holde området lengre for å kunne sikre en mobilisering og overføring av styrker til Troms som blir oppgitt som motivene bak å iverksette en utredning. Reduksjon av forsvarsevnen med utbygging av anleggsveier er en forklaring som jeg ikke har funnet i kildematerialet som jeg har hatt tilgang til. Det kan være at dette ligger implisitt i at eksisterende stillingsutbygging ikke i tilstrekkelig grad vil hjelpe en forsvarer. Likevel er det trolig mest sannsynlig at dette ble tilført som en faktor underveis i prosessen og dermed ikke var et opprinnelig motiv, men likevel en viktig årsak til at det burde bygges ut stillinger i området. En spesialtilpasset avdeling som skulle bemanne stillingene blir ikke nevnt i noen av kildene som jeg har funnet. Det er dermed ikke en del av de opprinnelige årsakene til utbyggingen. Etter hvert kom det en slik avdeling på plass, men dette var ikke før mot slutten av 1990-tallet. Videre har jeg sett på om det er mulig å forklare utbyggingen gjennom kvaliteten på de norske avdelingene, både i forhold til materiell og utdanning. Det er mulig at manglende evne til å beskytte de norske avdelingene i form av pansrede kjøretøyer ble søkt kompensert i form av stillinger. Det er ikke noe som indikerer at en regnet kvaliteten på befal og mannskaper til å være så lav at de dermed bare var i stand til å gjennomføre forsvarsoperasjoner og at dette krevde en utbygging.

Selv om det var mange gode årsaker til at det burde bygges stillinger i området, hva var så bakgrunnen for at disse burde bygges i fred og stå klare til enhver tid? Enkelte antagelser tilsa at i dette området kunne de første sovjetiske styrkene være på plass 30 timer etter at et angrep var innledet. Det ville dermed ikke være mye tid til forberedelser i form av stillingsutbygging, selv for en stående avdeling, når en trekker fra tiden en ville bruke på å komme seg til området. Selv under gunstige forhold ville ikke denne tiden være tilstrekkelig. Videre ble det fremhevet at det i området er vanskelige grunnforhold og hvis det i tillegg var tele i bakken

vil dette gjøre arbeidet enda mer tidkrevende. Likevel mener jeg at dette også må ses i lys av de ydmykende erfaringene fra 9. april 1940. Dermed er det nok plausibelt å si at en av hovedårsakene til at det ble gjennomført en utbygging av permanente stillinger i fredstid var tiden en forventet eller rettere sagt fryktet en hadde til forberedelse.

En mulig hensikt med stillingsutbyggingen som jeg støtte på underveis var at de skulle være et billigere alternativ eller supplement til en investering i å øke overføringskapasiteten/reducere overføringstiden fra Sør-Norge til Troms. Dette er en forklaring som jeg kun har støtt på i kilder som er skrevet 15 år etter at ideen ble fremmet og i et skriv som blant annet prøver å forklare utbyggingens budsjettoverskridelse. Likevel er dette en forklaring som blir oppgitt av den personen som opprinnelig kom med ideen, og den kan derfor ikke avskrives som en mulig hovedhensikt med utbyggingen.

3) Hvorfor skjedde denne utbyggingen i Lyngen-området?

Lyngen-området var, og er, det første defilé hvor det er mulig å ta opp kampen med få styrker mot en overlegen motstander som kommer fra øst, enten gjennom Finnmark eller Finland. Det kan se ut til at området ble valgt ut allerede i de første forsvarsplanene etter annen verdenskrig. På dette tidspunktet, hvor det var få styrker til å forsvare de strategisk viktige områdene vurdert ut fra befolkningssentra og industri, kunne det å ta opp kampen i Lyngen-området regnes som periferiforsvar. Lyngen ble opprettholdt som området hvor kampen mot de sovjetiske styrkene skulle tas opp også i Nato sitt planverk. Etter hvert som Vest-Tyskland ble medlemsland og en dreide over til en strategi med grensenært forsvar, beholdt Forsvaret planene om at dette skulle være det første området hvor en ville forsøke å stanse en fremrykning. Viktigheten av området vises også etter hvert som trusselvurderingene tilsa at det kunne komme ett isolert begrenset angrep mot Finnmark. Forsvaret valgte fremdeles å holde på konsentrasjonen i Troms, dog ble både antall beredskapsavdelinger i Finnmark økt samt det ble forhåndslandet materiell til en utrykningsstyrke som skulle flys inn fra Sør-Norge.

På begynnelsen av 1950-tallet ble det vurdert at området ville være utsatt for omgåelse særlig via sjøen, men også med luftbårne styrker. Etter hvert som kystforsvaret ble bygd ut, ble dette vurdert til å være så sterkt at en trussel fra sjøsiden ikke ville være like påtakelig lengre. Både en omgåelse på sjøen, men spesielt med luftbårne styrker ville ha vært avhengig av usikre etterforsyningslinjer. Det er dermed trolig at Sovjetunionen hadde blitt nødt til å sikre seg Lyngen-området for å kunne få etterforsyninger til avdelinger lengre sør. En omgåelse via

Sverige ble vurdert til at Sverige trolig ville ha tatt opp kampen og dermed ha ført til at Sovjetunionen også havnet i krig med Sverige.

4) Hvorfor kom beslutningen på dette tidspunktet?

I forbindelse med arbeidet til Forsvarskommisjonen av 1974 ble det gjennomført flere analyser i forsvaret. Arbeidet med disse analysene har ledet til at ideen kom frem. Det hadde vært, og var en stadig styrking av kystforsvaret i området. Disse anleggene ble vurdert til å kunne tvinge en motstander til å gjennomføre landsetting i områder som var gunstige for en forsvarer. Dermed ble det pekt på at det var behov for sikre innfallsporten gjennom Skibotndalen. Samtidig ble det øremerket allierte landmilitære styrker som skulle ha Norge som eneste innsatsområde ved en krig. Det kan være at dette gav større tro på at ved å holde ut ville hjelpen komme. Det er ikke noe som tyder på at dette var med å styre at utbyggingen skjedde på dette tidspunktet, men sikring av havner og flyplasser for å få inn forsterkninger er helt klart en av hensiktene med utbyggingen. Ved å gå inn og se på de bilaterale diskusjonene mellom Norge og særlig USA, men også Canada og Storbritannia kan det være mulig å få ett klarere svar på det sikkerhetspolitiske aspektet.

Oppsummering

Beslutningen om å gjennomføre en fredstidsutbygging av permanente stillinger i Lyngen-området var i stor grad et barn av Forsvarsanalysen under Forsvarskommisjonen av 1974. Ideen kom fra Ingeniørstaben ved FKN, ØKN generalløytnant Tønne Huitfeldt ”tente på den” og videreførte den til en utredning. I stort kan hensikten med utbyggingen forklares i at det skulle øke muligheten til å holde området lengre for på den måten å sikre mobilisering og overføring av styrker. Noe av årsakene til å gjennomføre denne utbyggingen i fredstid var at trusselvurderingene for dette området tilsa at de første sovjetiske styrkene kunne være i området allerede etter 30 timer. Dette var kortere tid enn det en under optimale forhold hadde behov for, for å klare å få en avdeling på brigade størrelse *ned i bakken*. Hvis en i tillegg ser dette i lys av erfaringene og ydmykelsen fra 9. april 1940, ved at frykten for et plutselig overfall konstant var tilstede, så ligger årsakene til en fredstidsutbygging i tiden en fryktet å ha til rådighet.

Lyngen-området ble allerede i de første planene etter annen verdenskrig valgt på grunn av at det var utmerket terreng til å ta opp forsvarsstrid mot en motstander som kom fra øst. I tillegg sammenfaller veiene både gjennom Finnmark og Finland i området og hvis en skal omgå må

en enten gå sjøveien eller gjennom Sverige. Grunnen til at det ble bestemt på dette tidspunktet er trolig knyttet til at kystforsvaret nå ble regnet som sterkt nok til at det var hensiktsmessig å styrke mulighetene til å forsvare dette området. Videre ble det sikrere at det ville komme allierte styrker, men det er ikke noe som tyder på at dette var avgjørende for beslutningen. Etter at ideen var frembrakt på transportseminaret i mai 1977, så var spørsmålet i stor grad ikke å finne ut om det skulle gjennomføres en fredstidsutbygging, men hvor og i hvilket omfang. Det virker som om det hele var forhåndsbestemt; allerede i skrivet fra Ingeniørstaben er ordlyden slik at en får dette inntrykket.

Utbyggingen var trolig også et stille motsvar til den sovjetiske utbyggingen på Kola. Den umiddelbare militærfaglige forklaringen på dette var at med en økt tilstedeværelse av styrker på Kola økte også frykten for et kuppet angrep hvor Forsvaret ikke ville ha tid til forberedelser. Hemmeligholdelsen rundt utbyggingen gjør det mindre sannsynlig at den i seg selv var ment som avskrekking. I et sikkerhetspolitisk bilde er det mer trolig at utbyggingen skulle fremme integrasjonen med Nato gjennom å vise økt nasjonal satsing på utbygging av forsvarsverker. – Hvordan? Gjennom et økende samspill mellom ”nasjonale” og allierte innsatsfaktorer på nordflanken, slik som CAST-brigaden. I neste omgang ville en økt integrasjon føre til ett tettere samarbeid med Nato, og dermed til økt avskrekking, men likevel på en slik måte at ikke norsk forsvarsutbygging i Lyngen-området fremstod som provoserende.

Kilder og litteratur

Arkiver og samlinger

- FD bortsetningsarkiv

- FD bortsetningsarkiv, ref 89/00059/872.spmp/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr. 007139 19. mai 1981. Notat fra Forsvarets Overkommando *Prosjekt Frøy*, datert 15. mai 1981
- ref 89/00059/872.spmp/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr. 007139, *Prosjekt Frøy*, datert 19. mai 1981.
- ref 89/00059/872.spmp/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr. 58/81/FD V 1/TAW/AMB *Prosjekt Frøy*, datert 17. juni 1981
- ref 89/00059/872.spmp/Sperrestilling Frøy/ årstall 1981–1989, J.nr 7139/81/B/FD V 1/TAW/AMB/872, *Prosjekt Frøy*, datert 25. juni 1981.
- ref 89/00059/872 spmp/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr. 8985/89/B/FBT/HD/TP/ID/872 *Sperrestilling Frøy – Byggeprogram/ forprosjekt oppdatering av byggetrinn 1 og 2*, datert 29. september 1989
- ref 89/00059/872 spmp/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr 89/00559–62, *Vedr. Sak 125/91 i Storfjord formannskap*, datert 15. august 1991
- ref 89/00059/872 spmp/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr 131/92/FD V 3/ENE *Prefinansiering av sperrestillinger – Frøy*, datert 20. mars 1992
- ref 89/00059/872.spmp/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr. 15539/92/B/FBT TII/TFG/AJJ/872, *Prosjekt Frøy – Hærens sperrestillinger*, datert 22. desember 1992
- ref 89/00059/872 spmp/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr 89/00559–79 *Prosjekt Frøy – Hærens sperrestillinger*, datert 26. februar 1993
- ref 89/00059/872.spmp/Sperrestilling Frøy/ årstall 1981–1989, J.nr. 89/00559–80/ FD VI P/EG/872, *Prosjekt Frøy – Hærens sperrestillinger*, datert 23. mars 1993.

- Forsvarskommando Nord-Norge

- FKN, j.nr. Ingstab Nr 70/77/872-3, Notat fra Ingstab. *Prosjekt "Frøy" – utgangspunkt og oppstarting*, datert 22. august 1977
- FKN, j.nr. H-3479/77/B/FKN-KOMLAND/RE/BT/972, *Forsvarsanlegg i omr Skibottendalen – Oteren – Øvergård oppnevning av prosjektgruppe "FRØY". Mandat*. datert 15. november 1977.
- FKN, j.nr. H3952/77/B/FKN-KOMLAND/AL/BT/320, *Transportlinjestudie i Nordland 22–25 nov 1977*, udatert
- FKN, j.nr. H-3952/77/B/FKN-KOMLAND/AL/BT/320 *Transportlinjestudie i nordland 22-25 nov 1977*. Vedlegg C, plan-status og reserver (Gitt av O-staben)
- FKN, j.nr. Ingstab Nr 70/77/872-3, Notat fra Ingstab. *Prosjekt "Frøy" – utgangspunkt og oppstarting*. datert 22. august 1977
- FKN, j.nr. K-2915/78/B/FKN-O/GG/UR/203, *Uttalelse om forsvarskommisjonens innstilling*. datert 6. september 1978.

- Institutt for forsvarsstudier

- Notat fra Ass ingsj/ Div 6 til Ingsj/ Div 6, ØKNs varslede *Skibotnstudie. Rapport fra rekognosering i Skibotn med Sj/ TLF 14 okt 77 – synspunkter på de fortifikatoriske tiltak i området mm*. datert 17. oktober 1977.

Troms landforsvar/ Brig N, Kopibok 26, J.nr. H93/79/B/TLF/G-3/HK/MS/872,
Operativ vurdering for forsvar av omr Skibotndalen – Oteren – Øvergård i forbindelse med "Frøy", datert 16. januar 1979.

– **Riksarkivet**

RAFA-1942 Forsvaret, Hærens overkommando

Eske 135 Analyse av landforsvar, Vedlegg 2 til kap c mobiliseringsavdelinger, *Hærens troppeliste 1969*

RAFA-2244 Forsvaret, Hålogaland ingeniørbataljon

Eske 8, Brevkopier Hemmelig 1952, j.nr. H-101/52 CT/KMR *Beredskapstiltak i den nåværende situasjon. Utarbeidelse av plan for beredskapstiltak i en 2-års periode fra 1/7 1950 til 1/7 1952.* datert 26. april 1952

Eske 8, Brevkopier hemmelig 1953, j.nr. H-187/53 JV/MJ *Lyngen festning. Forslag til utbygging.* datert 25. august 1953

RAFA-2510 Forsvaret, Distriktskommando Nord-Norge

Eske 162, mappe 201 kommisjoner og org, j.nr H 1178/49, *Norge*

Eske 162, mappe 201 Hærens org, j.nr. H-110/50/KW/HN, *Forsvarskommisjonens innstilling. Den spesielle del.* datert 11. februar 1950

Eske 162, mappe 201 Hærens org, j.nr. H-180/50/916/PMS/AP, *Forsvarskommisjonens innstilling – Den spesielle del.* datert 14. mars 1950

RAFA-2526 Forsvaret, 6. divisjon

Eske 357. 201 Fremtidig brigadeorg stabsstudie (I). , j.nr 417/79/B/HSTS/VE/SØ/201, Skriv fra Hærens Stabsskole, Vedlegg D i *Fremtidig brigadeorganisasjon – stabsstudie* datert 15. august 1979

Eske 357. 201 Fremtidig brigadeorg Stabsstudie (I). j.nr 10131/79/B/FKN/KOMLAND/F B-H/ED/201.10, *Fremtidig brigadeorganisasjon. Stabsstudie*, datert 10. desember 1979.

RAFA-2975 Forsvaret, Militært person- og organisasjonsarkiv Ole Berg

Eske 28, *Betraktning over Norges militærpolitiske stilling som grunnlag for vår forsvarsorganisasjon*

Eske 28, mappe 28-2, *En strategisk vurdering av Norges forsvar. Forsvarets oppgaver;* Forsvarsstaben, datert mars 1949

Eske 28, mappe 28-2. *Forsvarsplan for Norge:*

Eske 28, mappe 28-2, *Angrep i nord. Et opplegg til diskusjon*, datert 20. april 1950.

Eske 28, mappe 28-10, *Preliminær innstilling fra det strategisk-politiske utvalg*

RAFA-3985 Forsvaret, Troms landforsvar/ Brigaden i Nord-Norge

Eske 562, Samarbeidsutvalg mellom Storfjord kommune og Forsvaret, Verneplan, *Momenter for møte om Storfjord kommune*, 1979

RAFA-3985 Forsvaret, Troms landforsvar/ Brigaden i Nord-Norge, Eske 562, Samarbeidsutvalg mellom Storfjord kommune og Forsvaret, Verneplan, *Orientering gitt på åpent møte 28 apr 79 på Hatteng skole. ;*

Eske 562, Samarbeidsutvalg mellom Storfjord kommune og Forsvaret, Kommunale møter, *Særutskrift av møtebok for Storfjord formannskap sak 168/81, Fast garnison i Skibotn*, 9. mars 1981

Eske 562, Samarbeidsutvalg mellom Storfjord kommune og Forsvaret. Notat fra sj/TLF til Stsj/ FO, *Forsvarsutbygging i Storfjord*, datert 25. april 1983.

– Statsarkivet i Tromsø

Høgevold, John (1939) *Militærtopografisk beskrivelse av Lyngenavsnittet*.

Aviser

Aftenposten (04.02.2011) ”Ville ofre Finnmark”

Aftenposten (30.08.2011) ”Kald krig. De siste rester skal bort.”

Framtid i nord (20. 10.2012) ”Annes revansje”

Nordlys, (14.03.1992) ”Søkelys FS91”

Nordlys, (27.04.2013) ”Den hemmelige underjordiske festningen”

Intervjuer

Gjeseth, Gullow, Oslo, 03.11.2012 og 19.03.2013

Ingebrigtsen, Egil, Telefon, 15.01.2013

Trykte kilder og utredninger

FFI, Notat S-345, *Overraskende angrep mot Nord-Norge – En studie av angrepsalternativer*, datert 1. oktober 1974

FFI, Notat S-475, *Operativ vurdering av hovedoperasjonsområder*, datert 30. august 1977

FFI, Notat S-504, *Sårbarheten av transportlinjene i Nordland anno 1977*, datert mai 1978

FFI, Report S-14, *Forsvarsanalysen – sluttrapport*, datert juli 1978

FFI, Rapport S-15, *Analyse av Hærens operative enhet*, datert 10. juli 1978

FFI, Notat S-518, *Rapport fra krigsspill ”FRØY” I. Om forsvar av Skibottendalen-Oteren-Øvergård*. Datert 11. august 1978.

FFI, Intern rapport S-71, *Landstridssimuleringer i Nord-Norge under forsvarsanalysen*, datert 4. desember 1978

Innst. S. nr 117 (1993–94):

NOU 1978:9 *Forsvarskommisjonen av 1974*

St.prp. nr 1 (1976-77) *Forsvarsbudsjettet 1977*

St.prp. nr 1 (1977-78) *Forsvarsbudsjettet 1978*

St.prp. nr 1 (1978-79) *Forsvarsbudsjett 1979*

St.prp. nr 1 (1979-80) *Forsvarsbudsjett 1980*

St.prp. nr 1 (1980-81) *Forsvarsbudsjett 1981*

St.meld. nr 31 (1972-73) *Om virksomheten i Forsvaret 1969-72*

St.meld. nr 9 (1973-74) *Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet i tiden 1974-78*

St.meld. nr 94 (1978-79) *Forsvarskommisjonens utredning og hovedretningslinjer for forswarets virksomhet i tiden 1979-83*

St meld nr 16 (1992–93) *Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet og utvikling i tiden 1994–98*

Nettressurser

A.Moe og S.Vik. *Nesten nye forsvarsanlegg i Troms blir revet*. NRK Troms og Finnmark, 28.09.2012, http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/troms_og_finnmark/1.8340290 (16.10.2012)

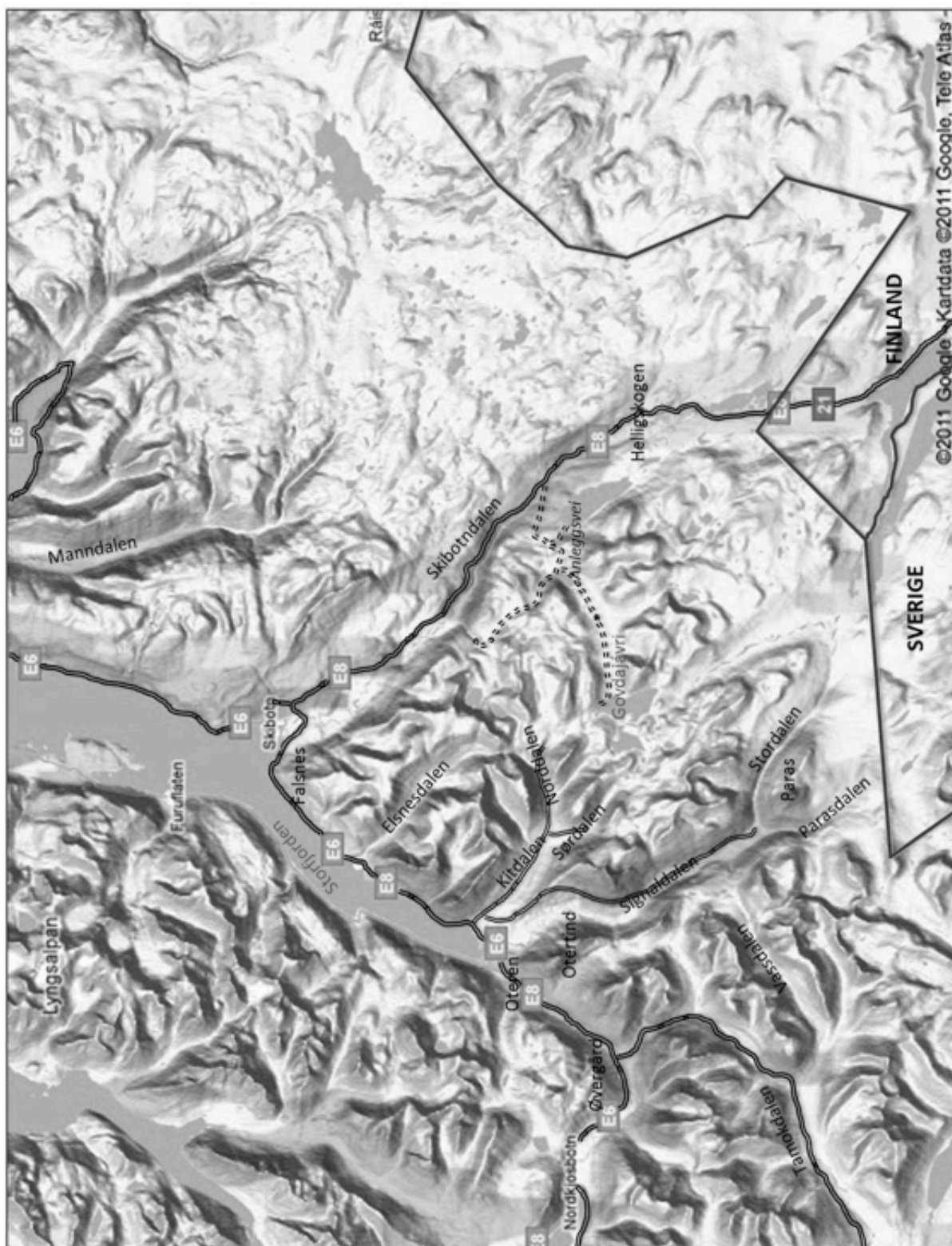
Gjeseth, Gullow, *Landforsvarets krigsplaner under den kalde krigen*, foredrag i Oslo Militære Samfund 17. oktober 2011, http://www.oslomilsamfund.no/oms_arkiv/2011/2011-10-17-Gjeseth.html (3. mai 2012)

Litteratur

- Berg, Roald. (2001): *Profesjon, union, nasjon: 1814-1905*. Norsk forsvarshistorie. bd. 2. Bergen: Eide.
- Bergh, Trond, og Knut Einar Eriksen. (1998): *Storhetstid og stormkast, 1955-1997*. Den hemmelige krigen. Overvåkning i Norge 1914-1997. bd. 2. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Bjerga, Kjell Inge. (2002): *Enhet som våpen: Øverstkommanderende i Nord-Norge 1948-2002*. Bergen: Eide forl.
- Bones, Stian. (2010): Finland i den nordiske balansen under den kalde krigen. I Drivenes, Einar-Arne og Rolf Inge Larsen (red). *Norsk-finske relasjoner*. Tromsø: Institutt for historie og religionsvitenskap, Universitetet i Tromsø, 16-27.
- Børresen, Jacob, Gullow Gjeseth, og Rolf Tamnes. (2004): *Allianseforsvar i endring: 1970-2000*. Norsk forsvarshistorie. bd. 5. Bergen: Eide.
- Dalsjö, Robert. (1987): Tungt vägande kritik? En granskning av kritik mot teorin om nordisk balans. *Militärhistorisk tidskrift. Årsbok*. 1987: 131-185.
- Eriksen, Knut Einar, og Helge Pharo. (1997): *Kald krig og internasjonalisering, 1949-1965*. Norsk utenrikspolitikkens historie. bd. 5. Oslo: Universitetsforl.
- Forsén, Håkan. (2009): Luckan i norr, *Kungl krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift* 1-2009.
- Fossum, Finn. (1996): Bygging av den tyske Lyngenlinjen i Storfjordområdet i Troms under siste krig. I Hiilivirta, Kaija, Hans Kr. Eriksen og Reidun Mellem (red). *Krig og evakuering på Nordkalotten 1944-1945*. Rovaniemi: Grensekommunenes arbeidsutvalg for kultursamarbeid, 161-168.
- Gjelsten, Roald. (2001): *Simulert forsvar?: Forsvarets forskningsinstitutt og Sjøforsvaret - ulike tilnærminger til forsvarsplanlegging*. Forsvarsstudier. bd. 3/2001. Oslo: Senteret.
- Gjeseth, Gullow. (2011): *Landforsvarets krigsplaner under den kalde krigen*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Henriksen, Kjetil. (2006): Fra utmattelse til manøver. Masteroppgave i historie. Universitetet i Oslo, 2006.
- Hobson, Rolf, og Tom Kristiansen. (1995): *Militærmakt, krig og historie: en innføring i forskningen fra Clausewitz til våre dager*. IFS info. bd. 6-1995. Oslo: Institutt for Forsvarsstudier.
- Holmström, Mikael. (2008): NATO:s försvar av nordligaste Sverige, *Kungl krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift* 212: 16-41.
- Holst, Johan Jørgen. (1967): *Analyse*. bd. 1. Oslo: Norsk utenrikspolitisk institutt.
- Holtmark, Sven G. (1999): Norge og Sovjetunionen - bilateralisering og fellesstyre. I Prebensen, Chris og Nils Skarland (red). *NATO 50 år : norsk sikkerhetspolitikk med NATO gjennom 50 år*. Oslo: Den norske Atlanterhavskomiteé, 39-61.
- Howard, Michael. (1983): *The causes of wars and other essays*. London: Temple Smith.
- Johansen, Lars Petter. (1999): Fra militært tomrom til militært tyngdepunkt: opprettelse av brigaden i Nord-Norge. Hovedfagsoppgave i historie. Universitetet i Oslo, 1999.
- Kristiansen, Tom. (2002): *Krigsplaner og politikk*. Bergen: Historisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Kronvall, Olof. (2003): Finland in Swedish Security Policy, 1948-1962. I Kleve, Karl L. (red). *The Cold War, Military Power and the Civilian Society*. Bodø: Norwegian Aviation Museum, 35-43.
- Lundesgaard, Leif. (1995): *Brigaden i Nord-Norge 1953-1995*. Oslo: Elander i samarbeid med Brigaden i Nord-Norge.

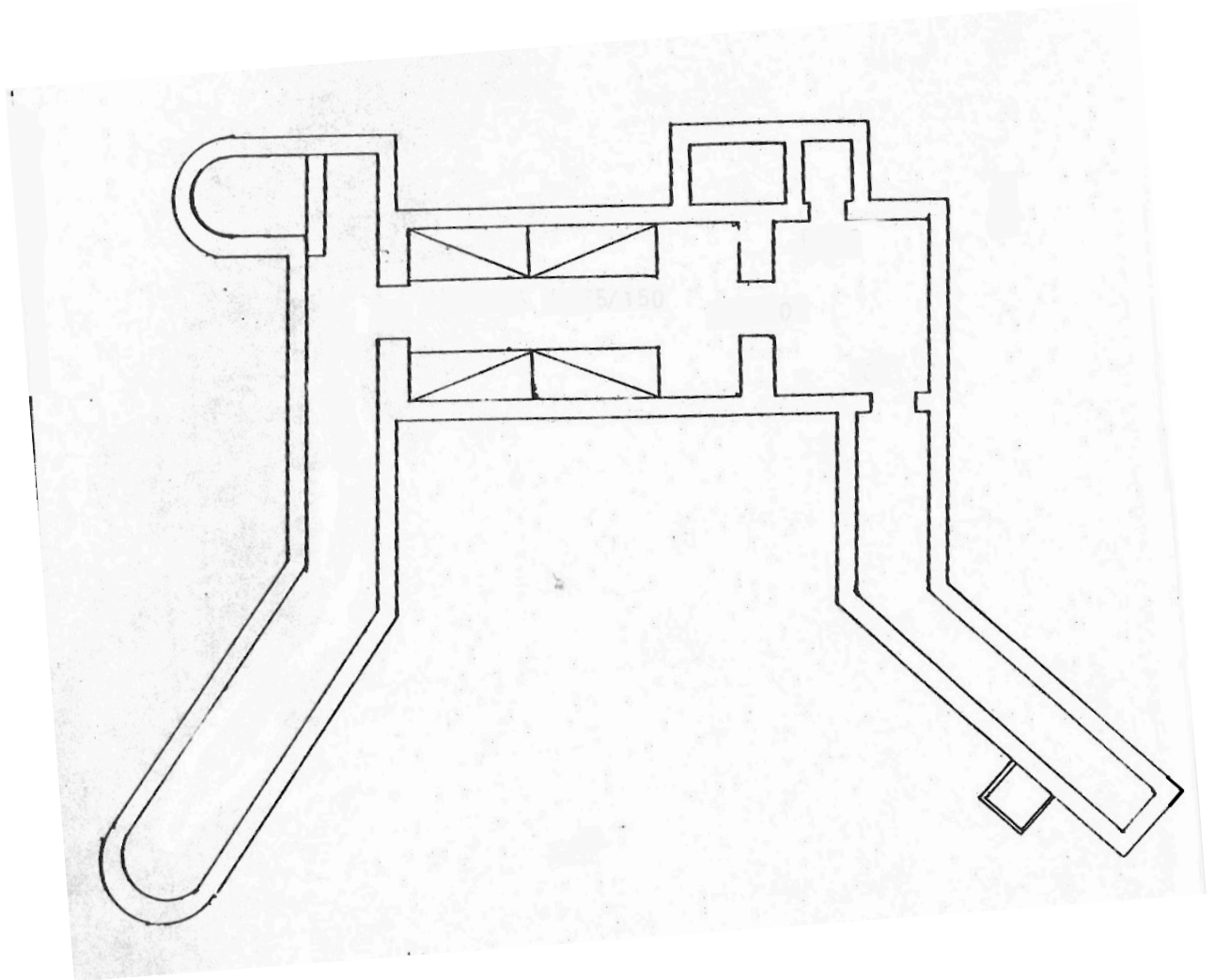
- Lundestad, Geir. (2010): *Øst, vest, nord, sør: hovedlinjer i internasjonal politikk etter 1945*. Oslo: Universitetsforl.
- Njølstad, Olav. (1990): *Détente - et mislykket avspenningsforsøk?* bd. 8/1990. Oslo: Senteret.
- Olsen, Dag Tangen. (2011): Her skulle Sovjet-hæren stoppes, *Norges forsvar* 7: 26–29.
- Petersson, Magnus. (2003): The theory and practice of the "Nordic balance" during the 1950s and 60s, with special emphasis on Swedish-Norwegian relations. I Kleve, Karl L. (red). *The Cold War, Military Power and the Civilian Society*. Bodø: Norwegian Aviation Museum, 25-34.
- Petersson, Magnus. (2012): Bokmelding: Landforsvarets krigsplaner under den kalde krigen, *Historisk tidsskrift* 91 2: 310–314.
- Roth, Thomas. (2007): *Försvar för folkhem och fosterland: den svenska krigsmakten under det kalla kriget : en essäistisk översikt*. Försvarshögskolan.
- Skogrand, Kjetil. (1998): Bodø og forsvaret av Nord-Norge 1945-1967, *IFS info* 5.
- Skogrand, Kjetil. (2004): *Alliert i krig og fred: 1940-1970*. Norsk forsvarshistorie. bd. 4. Bergen: Eide.
- Skogrand, Kjetil, og Rolf Tamnes. (2001): *Fryktens likevekt: atombomben, Norge og verden : 1945-1970*. Oslo: Tiden.
- Stjern, Ivar. (2003): *Ingeniørvåpnet i Nord-Norge gjennom hundre år*. Oslo: InfoMediaHuset.
- Sverdrup, Jakob. (1996): *Inn i storpolitikken 1940-1949*. Norsk utenrikspolitikk historie. bd. 4. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tamnes, Rolf. (1985): Norway's Struggle for the Northern Flank, 1950-1952. I Riste, Olav (red). *Western Security : The Formative Years*. Oslo: Norwegian University Press.
- Tamnes, Rolf. (1991): *The United States and the Cold War in the High North*. Oslo: Ad Notam.
- Tamnes, Rolf. (1997): *Oljealder: 1965-1995*. Norsk utenrikspolitikk historie. bd. 6. Oslo: Universitetsforl.
- Tjelmeland, Hallvard. (2006): *Den kalde krigen*. Oslo: Samlaget.
- Ulriksen, Ståle. (2002): *Den norske forsvarstradisjonen*. Oslo: Pax forl.
- Wallerfelt, Bengt. (1997): Den svenska krigsplanläggningen i det kalla krigets inledande fas 1945-1958. Militära och politiska aspekter. I Zetterberg, Kent (red). *Hotet från öster*. Stockholm: Probus, 127-206.
- Wallerfelt, Bengt. (1999): *Si vis pacem - para bellum: svensk säkerhetspolitik och krigsplanering 1945-1975*. Stockholm: Probus.
- Whiteley, Peter. (1982): Military Operations on the Northern Flank. I Wallin, Lars (red). *The Northern Flank in a Central European War*. Stockholm: The Swedish National Defence Research Institute, 137–154.
- Ydstebø, Palle. (2001): *Ofofbanen og forsvaret av Nord-Norge 1880-1920*. bd. 1/2001. Oslo: Institutt for Forsvarsstudier.
- Åselius, Gunnar. (2005): Bokmelding: Krigsplaner og politikk: norsk krigspolitisk og strategisk tenkning mellom profesjonalisering og teknologisk modernisering før 1940., *Historisk tidsskrift* 84 4: 659–664.

Appendix A: Kart over Lyngen-området

Kartet er produsert av forfatteren.

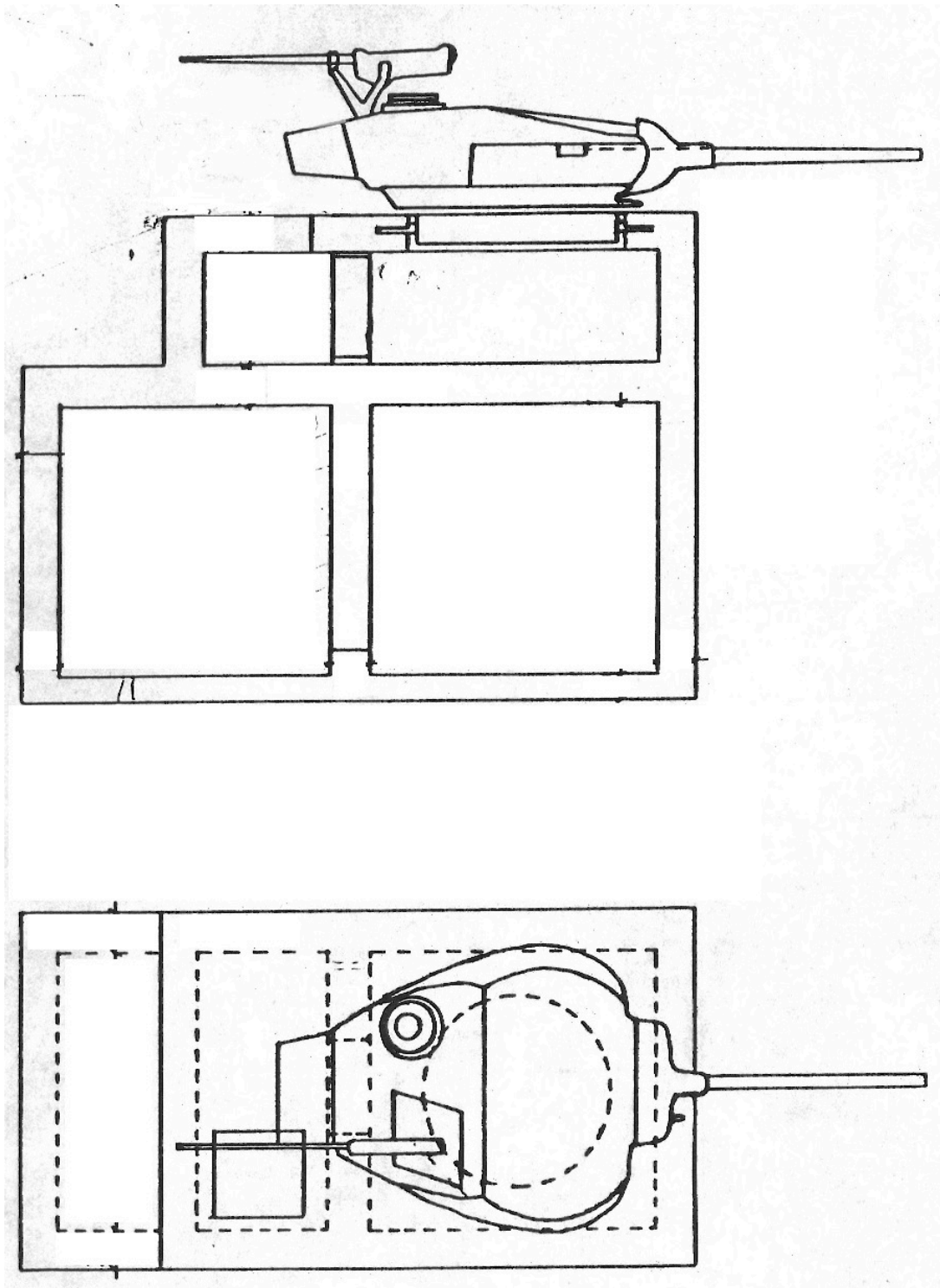
Appendix B: Prinsippskisse halvtrøppstilling

Prinsippskisse over dekningsrom for 12mann med tilhørende skytestillinger.

(Kilde: FD bortsetningsarkiv, ref 89/00059/872 spmp/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr. 8985/89/B/FBT/HD/TP/ID/872 *Sperrestilling Frøy – Byggeprogram/ forprosjekt oppdatering av byggetrinn 1 og 2*, datert 29. september 1989)

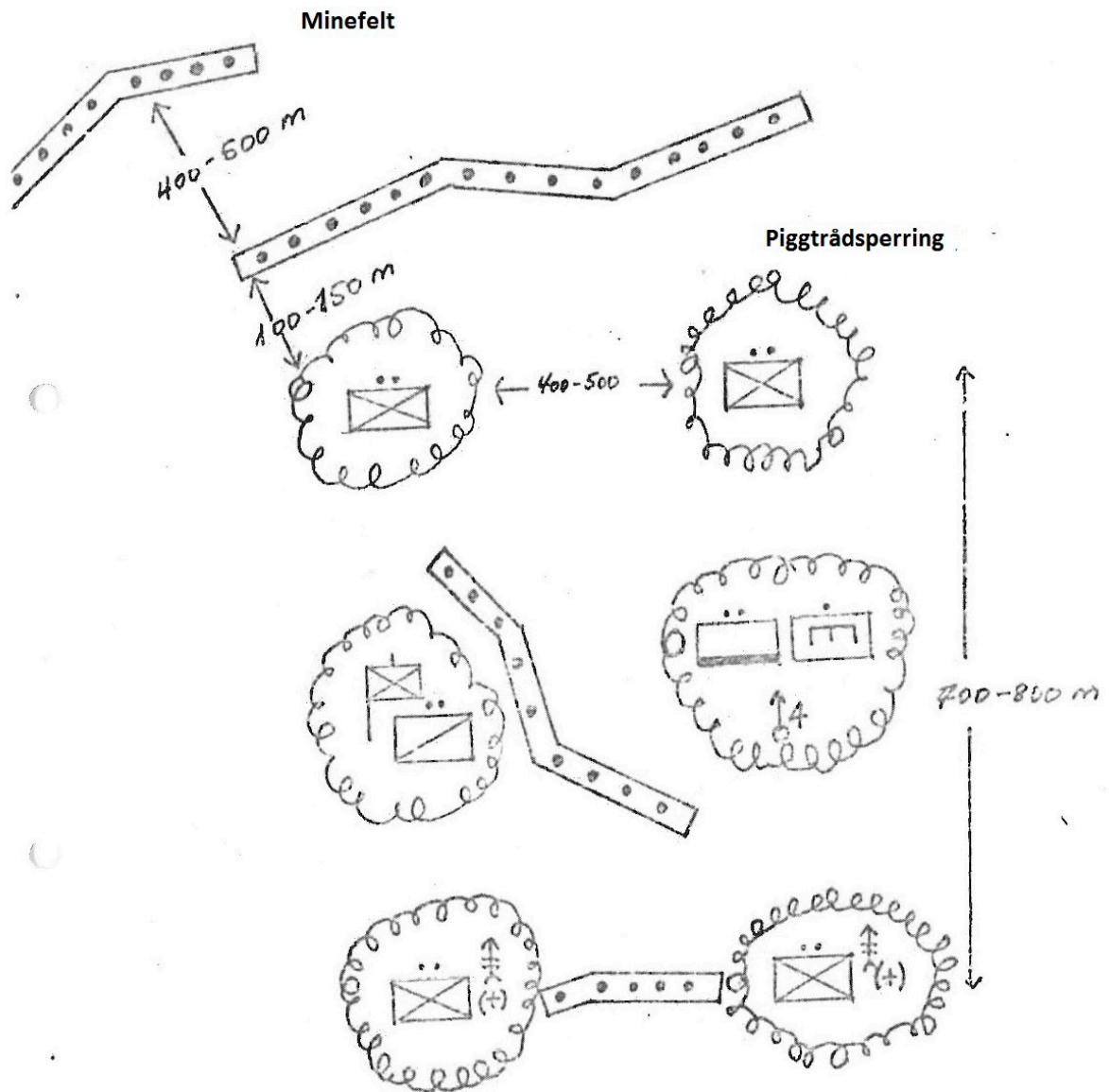
Appendix C: Kanonstilling M-24

Kanonstilling for tårn fra M-24 stridsvogn.

(Kilde: FD bortsetningsarkiv, ref 89/00059/872 spmp/Sperrestilling Frøy/årstall 1981–1989, J.nr. 8985/89/B/FBT/HD/TP/ID/872 *Sperrestilling Frøy – Byggeprogram/ forprosjekt oppdatering av byggetrinn 1 og 2*, datert 29. september 1989)

Appendix D: Prinsippskisse for kompanistilling.

Prinsippskisse for kompanistilling. Innenfor hver piggtrådsperring er det en halvtroppstilling.

(Kilde: FFI, Notat S-518, Rapport fra krigsspill "FRØY" I. Om forsvar av Skibottendalen-Oteren-Øvergård. datert 11. august 1978.)

